

ספר

אור היום

לבאר דיני בין השמשות, מתי הוא לדינא אור היום וודאי ומתי היא ודאי לילה, ומתי הוא ספק יום וספק לילה ויש עליו חומר היום והלילה, ומתי הוא התחלת בהש"מ, ומתי הוא סוף בין השמשות.

ובסוף הספר לזה על זה על פי דרך הספר על שלשה אופקים על זמן שקיעת החמה, ועל זמן זריחת החמה ועל זמן צאת הכוכבים סוף בהש"מ על יום אחד בשבוע של כל השנה, על אופק ווילנא ועל אופק ווארשא ועל אופק ליבוי.

גם נוסף בלוח הזה מתי הוא זמן חצות היום האמיתי ונ"מ. לענין תפלת מנחה גדולה וזאת נדפס רק על אופק ווילנא לכד כי זאת שוה בכל האופקים:

ולוח זה גם על ימי חרשיהם שיוכל להועיל הלוח על כל השנים עד עולם שימי חרשיהם שוה בכל השנים רק ביום א' יש הפרש לפעמים.

וברוך ה' אשר היה בעורי

ארי' ליב בא"א מו"ר הרב וכו' ר' ידידי' ליפמאן זללה"ה חונה בקראטינגא בעל המחבר ספר דברי ידידי' על שיר השירים.

יקותיאל זלמן בהגאון מהר"ץ הירש הלוי
לעויתאם

הרב בעיר דאבלען קורלאנד

שנת תר

Rabbl. S. Lewitas

י"ז אי/ס"ה כ"א
1216 ארמא אל ספיו 2818 זמיר 2818

Doblen Kurland.

1901.

Дозволено Цензурою 4 Декабря 1900 г. Вильна.

הקדמה

ברוך ה' ית"ש אשר עזרני על הספר הזה, על דיני בין השמשות, וספר הזה נמצא בו דברים להקל ודברים להחמיר, והנה אם יקובלו דברי זאת לא ידעתי, אבל זאת אבקש ואזהיר מאוד כי מי שיסמוך על ספר הזה לעשות כמו הקולות שבו מחוייב לעשות כמו החומרות שבו שאל"כ הרי זה כמו שאמרו בנמ' דעירובין דף ז' בזה"ל הרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה וכדברי בית הלל עושה כקולי דמר וכקולי דמר הרי זה רשע עב"ל הנמ' ואע"ג דמסיק שם שזה רק בסתרי אהרדי ע"ש מ"מ גם בעניני בהש"ש יש בהם מה דסתרי אהרדי ואמר לי כבוד דודי אדמו"ר הנאמן הגדול צי"ע כו' כקש"ת ר' ישראל סלאנמער זצ"ל שהעושה כשיטת הנר"א ז"ל בענין בין השמשות במוש"ק מחוייב לעשות כשיטת הנר"א ז"ל בע"ש לענין התחלת בהש"מ שהוא מיד אחר השקיעה ואם לא עשה כן הוא כסתרי דסתרי אהרדי, ועוד שמעתי מכבוד דודי וצוק"ל הנ"ל שגם בכלל מי שעושה כקולות הנר"א ז"ל מחוייב ג"כ לעשות כחומרות הנר"א ז"ל בשאר דברים לפי שזה תלוי בזה (כמו שדרה וגולגולת בעירובין שם ע"ש) לפי שעיקר הדבר תלוי בדבר אחד אם ראוי לאחוז שיטת הנר"א ז"ל נגד כל הפוסקים האחרים לפי שהוא ראוי לרחות את כולם או אולי החיוב לדבריו הפוסקים כו' וכיון שתלוי בדבר אחד הוה ג"כ כמו סתרי אהרדי ולכן מי שאוהו את קולותיו מחוייב לאחוז את חומרותיו (כמו חדש וכדומה) כן שמעתי ממנו וללה"ה וכן ה' אומר זקני הנאון אב"ד דטע"ז בעהמ"ה הגהות בן ארי' על הש"ס ואלפסין ורמב"ם וטורים ואו"ח והו"מ כו', ועוד חיבורים אשר בכתובים.

והנה הרואה בלוח שלי בימים הארוכים ידמה כי הוא חומרא להמתין ב"כ אבל ידע שאין זה חומרא רק שכן הוא חשבונות התכונה שבימים הארוכים מתארך הרבה יותר מכפי יום בינוני יותר מכפי חשבון זמניות ואין להקל בזה, ויש לתמוה למה זה ענין הלכה הזאת אשר היא חמורה מאוד וספק איסור שבת החמורה שגם אם עושה מלאכה בבה"ש בשוגג חייב אשם תלוי וכ"ש במזיד מי שמכניס עצמו בספק באיסור תורה שגדול עונו מנשוא ולמה זה יזלו בזה ההמון ובני אדם אשר לא ידעו ולא יבינו בענין ההלכה העמוקה הזאת יתפרצו לפעמים להקדים קודם הזמן שיצא מידו שום ספק, וכן במוצאי יו"כ.

וקצת עצה יש לרבים לצוות שלא ידליקו נר ולא יעשו מלאכה עד סוף תפלת ערבית וכן במוצאי יו"כ לצוות ולהכריז שלא יעשו הנשים מלאכה עד אחר תפלת מעריב ובוה ידוהו שיהשבו גם זמן תפלת מעריב בתוך הזמן ויובלו להקדים זמן ברכו קודם סוף זמן שמותר במלאכה כשיעור משך זמן המעריב (וק"ש יקראו אחר מעריב או אחר אכילה כי שעת הדחק שאני).

וראוי לאדם שאפי' אם הזמן מותר לא יכבד עליו העיכוב במוש"ק ובזהר ויקהל דף ר"ז ע"א ומדמה זה כאילו בא לאדם אורה יקר ומכובד להראות שאינו

הקדמה

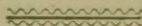
כבד עליו ז"ל הוזהר ויקהל שם בד נפק שבתא צריכין ישראל לאתעכבא דהא יומא רבא עילאה איהו ובהאי יומא אושפזי רבא ויקירא קא שריא עליה בנין כך בעי לאתעכבא לאיתחזאה דלא דחקין באושפזיא קדישא עכ"ל, וע' בשערי תשובה על שו"ע או"ח סי' רצ"ג בשם הבה"ג למשוך בברוך ה' המבורך במוש"ק כי היכי שיהי' ניצל מהיזקא דהאי שבתא ובשם רב האי גאון שיש הצלחה כשמושך אדם ומאריך באמרו ברוך ה' המבורך במוצאי שבת קודש ע"ש:

והנה הקורא בראותו שכתבתי פעמים הרבה דלא כרבינו תם ז"ל אל יהשוב עלי כל קבל די רוח יתירא בו הרים ראש לכתוב בזאת אמנם מי לא ידע את גדולת נוראת ר"ת הארז אשר בלבנון ואדיר שבאדירים, רק כי לא מלבי בלבד באתי לחלוק עליו רק כבר נמצאו חולקים עליו בזה הוא הגר"א ז"ל ועוד ראשונים ואיני רק כמוסיף על דבריהם להכריע מעט ג"כ וזה דומה לכף מאזנים שיש בשני הכפות בכל אחד משא כבד מאוד של זהב הרבה והם שוים ושוקלים בשוה ויוכל דבר קטן וקל ודבר מועט להכריע משקלו לצד אחד.

וה' ית' בחסדו יעזרנו על כבוד שמו וישמרנו ויצילנו מכל מכשול עון ושלא יצא דבר תקלה על ידינו ח"ו ויצליחנו על דבר אמת ויורנו דרכיו ונלכה באורחותיו וכמאמר הכתוב הורני ה' דרכיך אהלך באמיתך יחד לבבי ליראה את שמך.

ארי' ליב בא"א מו"ר הרב וכו' ר' ידידי' ליפמאן זללה"ה.

בענין זמן בין השמשות, שהוא ספק יום ספק לילה, מתי הוא התחלת זמן בהש"ש ומתי הוא סוף זמן בהש"ש לענין שבת ומילה ושאר דברים:

(א) הנה מבואר בשבת ל"ד ע"ב דבין השמשות הוא ספק מן היום ספק מן הלילה, ומבואר שם דאליבא דר' יהודה הוה התחלת בין השמשות משתקע החמה, [היינו אליבא דרבה אצל לר' יוסף הוה התחלת בהש"ש לר' יהודה בערך שני מינוט] אחר שקיעת החמה א' מ"ב במיל] וסוף הזמן של בהש"ש לר' יהודה הוא משהכסף העליון וסוף לתחתון [פ' שהשחיר פני הרקיע לד העליון והסוהו בשחרותו כמו שהוא לד התחתון של הרקיע].

ומבואר שם דר' יוסי פליג על ר' יהודה ואחר שנשלם הזמן שהוא בהש"ש אליבא דר' יהודה אז מתחיל הזמן של בהש"ש אליבא דר' יוסי ותני' התם (ל"ה ע"ב) כי שלשה כוכבים הוה לילה ואמר שם ר' יוסי (לפי גירסתנו) לא כוכבים גדולים הנראים ביום ולא כוכבים קטנים שאינם נראים אלא בלילה אלא בינונים, למדנו מזה דזמן סוף בהש"ש אליבא דר' יוסי הוא שלשה כוכבים בינונים (ולא גדולים) ופסק שם ר' יוחנן (דף ל"ה) דהלכה כר' יהודה לענין שבת והלכה כר' יוסי לענין תרומה יע"ש בגמ' זבתוס' והיינו דפסקין כהר"ה לחומרא א"כ לענין התחלת בהש"ש הלכה כר' יהודה דמיד אחר שקיעת החמה מתחיל בין השמשות, ולענין סוף בהש"ש הלכה כר' יוסי דלא הוה לילה עד שלשה כוכבים ולא גדולים רק בינונים וכו'. וא"כ לדידן לענין הלכה למעשה הוה הזמן שהוא בהש"ש ספק יום וספק לילה משקיעת החמה עד ג' כוכבים בינונים וכו', וכן כתב הרמב"ם ז"ל פ"ה מה' שבת ה"ד זב"ל משתקע החמה עד שיראו שלש כוכבים בינונים הוא הנקרא בין השמשות בכל מקום והוא ספק מן היום ספק מן הלילה ודינן בו להחמיר בכל מקום ולפיכך אין מדליקין בו וכו'. וכוכבים אלו לא גדולים הנראים ביום ולא קטנים שאין נראין אלא בלילה אלא בינונים וכו' עכ"ל, וכתב רבינו יונה ר"ש ברכות שלפי שאין הכל בקיאות בין גדולים לבינונים לריך לזהר עד שיראו הקטנים וכן במוס"ק לריך לזהר שלא לעשות שום מלאכה עד שיראו ג' כוכבים קטנים כו' עכ"ל וכן מבואר בת' שבת ל"ה א' ד"ה תרי שזריך בקיאות גדול מי המה בינונים, וכ"כ בפסחים ב' א' ד"ה והא ע"ש, וכן פסק בשו"ע סי' רל"ה סעיף א' לענין ק"ש שזריך להמתין עד שלשה כוכבים קטנים, וכן פסק בסי' רל"ג סעיף א' שזריך ג' קטנים, והוסיף שז"ל ר"פוס משום חוספות שבת ע"ש בשערי תשובה:

והנה בר"ש ברכות דף ב' ע"ב יליף הגמ' דלאת הכוכבים הוה לילה מקרא (נחמ' ד' ט"ו) דמחזיקים ברמחים מעלות השחר עד לאת הכוכבים כו' וכן יליף במגילה דף כ' ע"ב וכיון שכאן (שבת ל"ה ב' שם) מבואר דלילה הוה ג' כוכבים בינונים, א"כ ז"ל דסתם לאת הכוכבים המוזכר בקרא ובגמ' לענין יום ולילה הכוונה על ג' כוכבים בינונים כנ"ל וכן אמרו הלשון בגמ' דמגילה שם והא קי"ל דעד לאת הכוכבים לאו לילה הוא וע' פסחים ב' ע"א:

(ב) והנה בפסחים דף ל"ד ע"א קאמר ר' יהודה משקיעת החמה עד לאת הכוכבים הוא מהלך ארבעה מילין ע"ש, ושיעור הד' מילין יש בזה שיטות יש מפרשים שהוא שעה

שעה וחומש ויש מפרשים שהוא שעה ומחלה, ע' באורך בחק יעקב הלכות פסח סי' תנ"ט ס"ק יוד וציבור הגר"א ז"ל שם ס"ק ה' ובסי' רס"א ס"ק י"ב. והנה לכאורה למדנו משם שזמן לאת הכוכבים שהוא סוף בהשם"ש הוא לפחות שיעור שעה וחומש מאחר שקיעת החמה וכו"ל (וזה רק ביום ציגוני שאורך היום הוא י"ב שעות מזריחה עד שקיעה אבל בימים הארוכים הוא יותר וכמו שיתבאר): אך קשה על זה שהרי בשבת דף ל"ה ע"ב אמר שמואל דומן שיעור בהשם"ש הוא שלשה רבעי מיל (לרבה אליבא דרב יהודה אמר שמואל ולרב יוסף הוא תרי תילתי מיל) והוא פחות הרבה מד' מילין (ואע"ג דמ"ש שם הוא רק בהשם"ש דר' יהודה וכמו שנכתוב לקמן וא"כ הי' אפשר לומר שעוד יש זמן עד סוף בהשם"ש דר' יוסי שהוא אחר בהשם"ש דר' יהודה כנ"ל מ"מ אינו מחוץ בזה קושי' הנ"ל שהרי אינו משמע שיהי' שיעור מרובה כ"כ מסוף בהשם"ש דר' יהודה עד סוף בהשם"ש דר' יוסי כשלשה מילין):

ובתירוץ הקושי' הנ"ל מפסחים לשבת יש בזה דרך כלל שני שיטות שיטה האחת היא שיטת ר"ת ביום' שבת דף ל"ה ע"א ד"ה תרי (ובזבחים כ"ז א' ד"ה מגין ובמנחות כ' ע"ב ד"ה נפסל ופסחים ל"ד א' ד"ה ר' יהודה) לחלק בין השקיעות, שמה שאמר בפסחים שם דשקיעת החמה עד לה"כ ד' מילין היינו משקיעת גוף השמש מעל הארץ ששוקעת תחת האופק ומאז עד לה"כ הוא ד' מילין, ומשתקע החמה בשבת שם הוא זמן מאוחר אחר שקיעת גוף השמש מעל הארץ (ע"ש ביום' ויתבאר עוד בע"ד):

מבואר דלשיטת ר"ת הנ"ל יש לנו זמן משוער בגמ' על סוף בהשם"ש שהוא לפחות שעה וחומש אחר שקיעת גוף השמש מעל הארץ (והיינו ביום ציגוני ובימים הארוכים יותר וכו"ל) ולשיטת ר"ת הנ"ל הסכים ג"כ הרמב"ן בספר תורת האדם בענין אבילות יסנה והר"נ בסוף פ"ב דשבת ע"ש אבל שיטת הגר"א ז"ל באו"ח סי' רס"א ס"ק י"ב דגם שקיעת החמה המוזכר בשבת ל"ה שם לענין התחלת בהשם"ש הוא ג"כ פירושו שקיעת גוף השמש מעל הארץ, ורק קושי' הנ"ל מתוך דלאת הכוכבים המוזכר בפסחים שם פירושו יליאת כל הכוכבים, שהוא זמן מאוחר מזמן לאת הכוכבים המוזכר בשאר מקומות שם הכונה רק ג' כוכבים ציגונים וכו"ל:

וס"ל להגר"א ז"ל דומן לאת הכוכבים אינו שוה בכל מקום וכל מה שהמדינה והמקום נוטה יותר ללפון של קו השוה מתארך יותר זמן הלה"כ והעמוד השחר וזמני הגמרא הוא על אופק שלהם ארץ ישראל או בכל ובמדינתנו (שהוא יותר ללפון) הוא יותר, וא"כ לפי שיטתו לענין הדין התחלת בהשם"ש מתחיל משקיעת גוף השמש מעל הארץ ולענין סוף בהשם"ש לא נוכל ללמוד מזמני הגמרא שהוא על אופק שלהם כי במדינתנו הוא יותר ורק לדעת זמן סוף בהשם"ש הוא רק מתי הוא לפי הראות ג' כוכבים ציגונים ולא גדולים (ומסתמא גם הגר"א ז"ל מסכים לרבינו יונה ויתר פוסקים הנ"ל שמעטם שאין לנו בקיאים מי המה ציגונים לריך להמתין עד ג' כוכבים קטנים וכו"ל):

והנה לשון הגמרא פסחים שם (ל"ד א') ר' יהודה אומר עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום חדע כמה מהלך אדם ציגוני ביום עשרה פרסאות ומעלות השחר עד הנך החמה ארבעה מילין משקיעת החמה עד לה"כ ארבעה מילין נמלאת עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום ע"כ לשון הגמ', ונראה פשוט דומן הגמ' על יום ציגוני ניסן ותשרי שהיום והלילה שוין שנים עשר שעות כדמוכח ממ"ש א' מעשרה ביום שאם ביום הארוך (שהוא בא"י ערך י"ד שעות) יהי' אחד מעשרה ביום יותר מד' מילין, וע"ד שפירש"י שם בפסחים ל"ג ע"ב ד"ה כמה מהלך אדם ציגוני וביום ציגוני בחקופת ניסן ותשרי שהיום והלילות שוין עכ"ל פירש"י שם. וגם זה פשוט מאוד דומן דאמר רבי יהודה שם הוא גם בארץ ישראל שבדודאי גם על מקומו אמר וא"כ גם בא"י הוא ד' מילין א"כ מוכרחין לומר שלר"ת בארץ

יש בארץ ישראל מגוף השקיעה עד לה"כ ג' כוכבים צינונים לא פחות מן שעה וחומש ,
וביום צינוני וכנ"ל :

אבל לפי הגר"א ז"ל שמפרש גמ' דפסחים שם ד' מילין עד לאת כל הכוכבים וס"ל
דבא"י הוה זמן שנראה רק ג' כוכבים בלבד קודם הרבה פחות מן שעה וחומש
אחר השקיעה וא"כ למדנו שיש הפרש גדול בין שיטת ר"ת ובין שיטת הגר"א ז"ל בענין
המליחות איך הוא בארץ ישראל שלר"ת הוא בא"י וביום צינוני לא פחות משעה וחומש עד ג'
צינונים ולהגר"א הוא קודם הרבה מזה וא"כ יש לנו דרך כלולה איך לברר איזה שיטה
היא הנכונה לחקור ולהוודע איך הוא המליחות בארץ ישראל וכנ"ל :

והנה לפי מה שחקרתי ומודעתי מיושבי ירושלים וא"י וע"פ מכתבים נודעתי בבירור
שבארץ ישראל זמן ג' כוכבים צינונים ואפי' קטנים הוא פחות ומוקדם הרבה
משיעור שעה וחומש אחר השקיעה ולכן לעג"ד מזכיר הדבר בבירור גמור שפי' ר"ת
בפסחים שם ד' מילין הם עד ג' כוכבים צינונים אינו נכון ואין לסמוך על זה להקל כלל :

וכן כתב הרב ר' יוסף שווארץ בספרו תבואת השמש במבוא השמש ומעיד לפי מה שראה
בעיניו בבירושלים אחר ארבעים מינוט אחר שקיעת החמה יש שם כוכבים הרבה
והחושך רבה שם באופן שאין ספק שהגיע לה"כ וכתב שם שעפ"י נסתר שיטת ר"ת ע"ש
באריכות , ועל כרחק לריך לפרש מ"ש בפסחים שם ד' מילין עד לה"כ היינו כל הכוכבים
וכפי' הגר"א ז"ל וכנ"ל :

ועל פי הג"ל מזכיר שהשיטה המוכרת בשו"ע סי' רס"א סעיף י"ב י"א כו' רנ"ה כו'
שהיא צנו" על פי שיטת ר"ת הג"ל אין לסמוך על זה להקל כלל וכנ"ל :

ד) והנה התבוננתי כמה פעמים אשר ביום צינוני ניסן ותשרי כשהיום רק י"ב שעות
עוד שעה אחת אחר השקיעה נראים ג' כוכבים צינונים ולשיטת ר"ת הוא
לפחות שעה וחומש וז"ל דס"ל לר"ת שעדיין אין אלו צינונים עד שעה וחומש לפחות
ובגמ' אמר ד' מילין ויש בזה ב' שיטות כמה הם אם שעה וחומש או שעה ומחלה וכמ"ש
למעלה ע' חק יעקב או"ח סי' תנ"ט וביאור הגר"א שם , ומוכרח מנה שגראה בחוש שלפי'
ר"ת הג"ל מוכרח לומר שד' מילין הג"ל הנה לא יותר משעה וחומש ועוד מוכרחין לומר
לפי' ר"ת שלא מתאריך זמן בהשמ"ש במדינתנו יותר ממה שהוא בארץ ישראל שהרי בא"י
הוא לר"ת לפחות שעה וחומש וגם במקומינו אנו רואין בחוש שהוא לא יותר מן שעה
וחומש , וע"פ זה ג"כ יש הוכחה גדולה דלא כשיטת ר"ת הג"ל שהרי אחר התבוננות
בתלכות השמש בזודאי אין לומר שבמדינתנו לא יהי' יותר ממה שהוא בא"י הלא"כ
והעמוד השחר אפי' ביום צינוני , ואע"ג שלענין אורך היום כתב הרמב"ם ה' קידוש
החודש פרק י"ט ה"ה שבתקופת ניסן ובתקופת תשרי האמיתיות שהוא ראש טלה וראש
מאזנים היום שוה בכל הישוב (פי' שיעור אורך היום , ורק במזרח עולה החמה קודם
ושוקעת קודם) אך לענין אורך זמן המשך שיש מן שקיעת החמה עד סוף לה"כ ההכרח לומר
שכל מה שנוטה המקום לנפון המשוה הוא מתאריך יותר , אפי' ביום צינוני :

בי מה שאחר שקיעת השמש הולך ומחשיך רק מעט מעט הוא לפי שאחר שקיעתה מעל
הארץ מאירה עוד למעלה בהאידים והקיטורים העולים מן הארץ , וכמו שכתב
הרמב"ם צפי' המשנה ריש ברכות ע"ש , ואחר שזרדת השמש תחת האופק שיעור ידוע
אז נחשב עד שגראה ג' כוכבים צינונים , ובשזרדת עוד שיעור ידוע אז נסתלק אור
השמש לגמרי מן הקיטורים הג"ל ואז חושך לגמרי ויואלים כל הכוכבים והנה כשתלך
השמש לרדת תחת האופק שטח ידוע אם תהי' ירידתה מלמעלה למטה ישר בשוה אז
יהי' ירידתה נמהרת יותר אבל אם יהי' מהלכה מלמעלה למטה רק באלכסון אז יתארך
יותר זמן ירידתה שיעור ההוא :

והנה על קו השווה שקיעת החמה וירידתה היא מלמעלה למטה ישר, אבל כל מה שהמקום הוא יותר נטה לזפון שם הוא סיבוב השמש עליהם וירידתה יותר באלכסון, (לא מטעם שינוי בשמש רק מטעם שינוי המקום כדור הארץ שהוא יותר מן הדר, וכדור הארץ הוא עגול, ולכן כתבו שבמקום שהוא קרוב לזר הזפוני, שם השמש מהלכת סביבם סביב לארץ כנגד רגליהם), וא"כ ירדת השמש תחת האופק במדינתנו (שנטה יותר לזפון) הוא יותר באלכסון ממה שהיא בא"י, וא"כ צוודאי במדינתנו משך זמן עד לה"כ היא יותר ממה שהיא בארץ ישראל יען ירדת השמש במדינתנו יותר באלכסון וזהו אפי' ביום בינוני ובגל, א"כ נתברר שכלתי אפשר לומר שהי' זמן להי"כ במקומינו שזה לארץ ישראל גם ביום בינוני וא"כ מזה סתירה לשיטת ר"ת הג"ל וכמו שכתבתי למעלה:

והנה ירושלים היא נטה לזפון ל"ב מעלות בערך כמ"ס הרמב"ם ה' קידוש החודש פרק י"א בסופו, ועיר ויילנא היא בערך כ"ד מעלות ושני שלישים וע"פ חשבון האלכסון (ע"פ לוח הבקעים) עולה שבויילנא לריך להיות יותר מירושלים בערך כחמשה כוסף, ואם בירושלים עד לה"כ ג' כוכבים הוא שעה וחומש ראוי להיות בויילנא בערך שעה וג' רבעי שעה בקירוב מה שאנו רואין שאינו כן, ויען שבויילנא אינו יותר משעה וחומש צוודאי (ביום בינוני) א"כ בירושלים אינו יותר מן מ"ח מינוטין לכל היותר ביום בינוני וא"כ מזה סתירה גדולה לכאורה לפירוש הר"ת ושיטתו הג"ל שמפרש שבא"י עד לה"כ ג' כוכבים שעה וחומש:

ה' וייש עוד להביא רא' דבמדינתנו מתאריך יותר מא"י מזמן עמוד השחר שאמרו בגמ' דפסחים ז"ל ה' מעמוד השחר עד כן החמה ד' מילין ומשקיעת החמה עד לה"כ ד' מילין, וכתבו למעלה דלפירוש ר"ת מוכרח לפרש ד' מילין הג"ל לא יותר משעה וחומש, וא"כ גם עמוד השחר הוא לא יותר משעה וחומש וזהו בא"י וביום בינוני, וכמ"ס למעלה שדברי הגמ' שם ע"כ ביום בינוני ואנו רואין במקומינו שגם ביום בינוני ע"ה עד כן החמה הוא יותר משעה וחומש, וא"כ ע"כ משום דבמדינתנו מתאריך יותר (מחמת האלכסון הג"ל) ומזה נלמד ג"כ ללאת הכוכבים שמתאריך פה יותר מא"י, וא"כ גם מזה סתירה לפי ר"ת ובג"ל:

ורק זאת יש לדחות קצת דס"ל לר"ת דעמוד השחר אינו האיר המזרח למטה לצד בשולי המזרח רק שאיר כל המזרח ממטה למעלה עד נקודות הראש ובאופן זה יתכן שגם במקומינו אינו יותר משעה וחומש, וע' ביומא ריש פרק שלישי דף כ"ח ע"ב דפליגי תנאי בזמן עמוד השחר וא"כ יש לומר דר' יהודה שהוא האומר בפסחים שם ד' מילין ס"ל כחד מהקנ תנאי הסוברים דעמוד השחר הוא מאוחר כג"ל:

וייש עוד רא' דבמדינתנו מתאריך יותר כי בשו"ע או"ח סי' נ"ח סעיף א' כתב ושיעור הגן החמה כמו שיעור שעה עד שיעלה גוף השמש על הארץ והגיה הגר"א ז"ל שם סק"ח שג"ל שלש עיבור שעה והיינו שמפרש דברי השו"ע על משך זמן עלות גוף כדור השמש על הארץ וס"ל להגר"א שמתאריך רק שני מינוטין, והקשה עליו בס' תבואת שמש במבוא השמש שראה בעיניו בירושלים שהוא נמשך שני מינוט עם שני שלישי מינוט, וגם בתשובות מהר"ם אלשקר סי' ז"ו כתב שהוא נמשך זמן שני שלישי מדרגה (שהיא שני מינוט ושני שלישי מינוט) שכן נראה בחוש יעו"ש (המדרגה הוא מעלה שנמשך ארבעה מינוט) וכל זה הוא על יום בינוני ואנכי ראיתי ביום בינוני נמשך זמן שקיעת גוף השמש בערך שלשה וחצי מינוט ואולי עוד כל שהוא והדבר תמוה איך הוא האמת, אבל באמת אין כאן קושי והוא הדבר הג"ל שירידת השמש משתנה במשך זמנה ממקום למקום מסיבת האלכסון הג"ל והגר"א ז"ל מדבר על זמן של קו השווה כמו שכתבו התוכנים שרוחב השמש ברקיע הוא חצי מעלה בקירוב ובקו השווה ששם יורדת השמש בשווה נמשך רק

רק שני מינוט (הגלגל כולו הוא ש"ס מעלות וסובבתו השמש בכ"ד שעות עולה לחצי מעלה שני מינוטין) ובא"י שם נחוסף מחמת האלכסון מעט והוא כמו שראונו בעל מצוח השמש הנ"ל והרב אלשקר ובמדינתו מתאריך יותר עד מחלה נוסף על מה שהיא בא"י וכמו שכתבתי למעלה הוא כמו שראיתי פה ומוזה ג"כ ראי' שבמקומינו נחוסף גם בל"ב וכמ"ס למעלה ומוזה ג"כ קושי' על ר"ת כנ"ל, ומה שהגיה הגר"א ז"ל שם לפי מה שהוא על קו השווה היינו שמקור הדברים של עישור שעה שם הוא מהרמב"ם והגר"א לשיטתו בס' רס"א שמפרש שם דברי הרמב"ם ז"ל על קו השווה ע"ס :

והנה על פי חשבונות חכמת התכונה לענ"ד לא נוכל לקבל פירוש שיטת ר"ת שהוא מפרש דל"ב ג' כוכבים בא"י הוא שעה וחומש אחר השקיעה, כי בלחות שבויילנא נדפס זמן עמוד השחר ע"פ התכונה ונחשב ע"פ הגמ' דפסחים שמע"ה עד כן החמה הוא שעה וחומש בא"י ונחשב עפ"ז כמה עולה באופק ויילנא וא"כ לפי' ר"ת הג"ל שגם לה"כ הוא בארך ישראל שעה וחומש ביום בינוני יהי' זמן לה"כ חשבונות ממש כמו לוח ע"ה הנ"ל ויולרך להמתין במוס"ק לענין הדלקת נר בזמן ע"ה הנ"ל ושני חדשים בקיץ כל הלילה מאיר ויהי' אסור במלאכה עד חלות הלילה אשר לא זו הדרך שאנו נוהגין למעשה כלל, וגם הוא נגד החוש שאנו רואין שלא מתאריך זמן לה"כ כל כך :

ולקושי' כעין זה רמז הגר"א ז"ל בס' רס"א ס"ק י"ב וז"ל שם שמע"ה הוא שיעור גדול מאוד על לה"כ אחר השקיעה ובמדינות הנוטין לזד לפון שע"ה מתחיל בקיץ בחצי הלילה א"כ אין לאח הכוכבים כלל בלילה עכ"ל :

והנה אם יהי' בא"י ביום בינוני שעה וחומש עד לה"כ ג' כוכבים יהי' מוכח שבמדינתו בימים הארוכים הוא כל הלילה ויולרך להמתין עד חלות הלילה וזאת יש לזכר במופת וחשבון פשוט ומוכרח והיינו כי אם בא"י שעה וחומש עולה על קו השווה לפי חשבון האלכסון שעה לזד ושם השמש יורדת מלמעלה למטה ישר, ובמשך שעה יורדת השמש ישר חמשה עשר מעלות תחת האופק, (כי כל עיגול הוא ש"ס מעלות והשמש סובבתו בכ"ד שעות עולה לשעה חמשה עשר מעלות) וא"כ לפי' לא יהי' לה"כ עד שיהי' השמש תחת האופק רחוק ט"ו מעלות :

והנה במקום שנוטה ללפון בכדי ג"ה מעלות כמו קרוב לוויילנא, יהי' השמש בחלות היום נוטה לדרום ממקום שכנגד נקודת הראש כ"ה מעלות וממקום השמש שהוא קו השווה עד לזר הלפוני לעולם תשעים מעלות (רביעית הכדור), ומנקודת שכנגד הראש עד האופק הלפוני הוא ג"כ תשעים מעלות (רביעית הכדור), ולפ"ז יהי' במקום ג"ה מעלות הנ"ל מנקודת הראש עד הזר הלפוני ל"ה מעלות, ומזר הלפוני עד האופק הלפוני יהי' ג"ה מעלות, ובחלות הלילה אז השמש במקום קו השווה שתחת הקרקע, ומזר הלפוני עד המקום קו השווה שתחת הקרקע ששם השמש בחלות הלילה הוא לעולם תשעים מעלות (רביעית הכדור כנ"ל) ויהי' מן האופק הלפוני עד מקום השמש בחלות הלילה (לנכות ג"ה הנ"ל מן תשעים) יהי' ל"ה מעלות וביום הארוך שאז נוטה השמש יותר ללפון בכדי כ"ג מעלות וחצי כמ"ס הרמב"ם פרק י"ט מה' קידוש החודש א"כ נתקרב יותר לזר הלפוני וכן נתקרב יותר לאופק הלפוני בכדי כ"ג מעלות וחצי ובאשר בימים הבינוניים היתה בחלות הלילה רחוק מקום השמש מן האופק הלפוני ל"ה מעלות כנ"ל תהי' ביום הארוך מרחק כ"ג וחצי מעלות פחות היינו שהי' רחוק מן האופק הלפוני רק י"א וחצי מעלות, העולה מזה שבמקום ג"ה מעלות (מקו השווה) יהי' ביום הארוך מקום השמש בחצי הלילה רק י"א מעלות תחת האופק ולפי מה שנתבאר ששיעור סילוק האור הוא ט"ו מעלות כנ"ל א"כ תהי' בחלות הלילה פחות מזה ביום הארוך ולא

ולא תהי' לילה כל הלילה, עד שיהי' היום שלא תהי' נטיית השמש רק כ' מעלות אז תהי' בחלות הלילה ט"ו מעלות תחת האופק וע' דרמז"ס ה' קידוש החודש פי' י"ט ענין הנטיית והרחה שבערך בני חדשים הנטייה היא ערך יותר מן כ' מעלות וא"כ לא יסי' בני חדשים בקץ לילה וכל זה אם נפרש כפי' ר"ת דל"כ בל"י הוא שעה וחומש זמן ג' כוכבים כינויים שהוא זמן הלילה ויעוין בספר שבילי דרקיע סי' קל"ט שכתב ג"כ חשבון בזה לענין עמוד השחר על עיר פראג ע"ס:

הנה נתבאר שע"פ התכונה בלתי אפשר לקיים כלל פי' ר"ת הג"ל שלפי פירושו לא יסי' במקומינו ערך בני חדשים לילה כלל ויהי' אסור לעשות מלאכה בזמנ"ק עד חלות הלילה ואפי' אם נאמר שאין זה סתירה על ר"ת שהרי יוכל לומר לנו אין הכי נמי ובמור ממלאכה עד חלות הלילה, אבל אנחנו שאין לנו ממתנין כ"כ ואין לנו תופסין שיטתו לחומרא אסור לנו לתפוס שיטתו לקולא בשום אופן רק לריבין לנו לתפוס שמיד אחר שקיעת גוף החמה מתחיל בהשמ"כ לחומרא ובשיטת הגר"א ז"ל בזה וכמו שכתבנו למעלה ובמ"ס בגמ' עירובין ז' ע"ב מקולי ז"ס ומקולי בית הלל הוא רשע ח"ו ורק לריבין לנו להחמיר בזה כנ"ל וע"ע חולין מ"ג ע"ב וזהו דבר שהם תרתי דסתרי אהדדי ע"ס שהרי אם פי' הגמ' כהגר"א אינו כר"ת:

והנה במגילה דף כ' ע"א במתני' ובגמ' בס מבוואר דקודם עמוד השחר הוה לילה לכל דיני התורה ע"ס, ובבבבב דף ז' ע"ב ושאר מקומות, ובבבבב דף ט' ע"ב אמר אביי תפילין בלילית כחברים שאומרים משיראה את חבירו מרחוק ד' אמות ויברכו, ומבוואר בתוס' שם דאיידי בלילית כחברים שאומרים משיראה את חבירו מרחוק ד' אמות ויברכו, ואסור להניח תפילין בלילה ע' במנחות דף ל"ו וא"כ מוכח דזמן אחרים הג"ל משיראה כו' הוא אחר עמוד השחר כנ"ל, וכן פסק שם בבבבב ט' ז' רב הוגא לק"ס בלילית מוכח ג"כ דזמן אחרים הוא אחר ע"ה כיון שקודם ע"ה הוה לילה ובנ"ל:

ולפי' ר"ת הג"ל דמ"ס בפסחים ז"ד מע"ה עד הנץ שעה וחומש ומסקיעת החמה עד ז"כ ג"כ שעה וחומש א"כ זמן אחרים הג"ל משיראה כו' הוא פחות מע"ה שהוא שעה וחומש וא"כ הוא פחות מזה"כ שהוא שעה וחומש כנ"ל א"כ למדנו דלשיטת ר"ת כשעדיין אפשר להכיר איש העמוד ברחוק ד' אמות כנ"ל עדיין אינו זאת הכוכבים ואסור עדיין במלאכה ובמזמרה לי שאין העולם ממתנין כ"כ א"כ בלתי אפשר להקל כר"ת במוסק דהוה כדרי קולי דסתרי אהדדי וכמו שכתבתי למעלה כיון שזה תלוי בזה אם הלכה כר"ת או כהגר"א וכנ"ל וא"כ בע"ס יקיל כר"ת ובמ"ס ק' לא יחמיר כר"ת הוה כמי שעושה בקולי דמר וכקולי דמר עי' עירובין שם, וע' שבת ל"ה ז' העושה מלאכה בשני בהשמ"ס וכו':

והנה בקץ הבחנתי גם אנכי כימים הארוכים בחלות הלילה אפשר להכיר אורח מרחוק ד' אמות כחברים הג"ל וא"כ מוכח שאז נמצא האור מה שהוא לאחר עמוד השחר ובנ"ל וא"כ גם מן החוש ראי' ברורה דיש זמן בקץ שעמוד השחר מחלות הלילה כיון שכל הלילה מאיר ובנ"ל, וכ"כ בס' תפארת ישראל על משניות ריש ברכות פ"א מ"א אות י"ג וז"ל מסתפקא במדינות הלפניות כמו עירנו דאגליג כו' ששם כל חודש יוני ויולי כו' ולכל הפחות גם בחלות הלילה יוכל להכיר בין תכלת ללבן כו' עכ"ל:

ומלשון הגר"א הג"ל בס' רס"א שם מבוואר שבלילות שמאיר כל הלילה דינו שעמוד השחר מחלות הלילה, ומ"מ יש להסתפק לענ"ד במדינותינו כימים הארוכים אשר מיד אחר חלות הלילה בא האור על הארץ משולי הרקיע של לך לפון אולי עדיין אינו ע"ה לענין הדין עד שתפסע האור גם מלך מזרח של שולי הרקיע ג"כ, וע' מה שכתב בהנהגות בן ארי' על אורח חיים סי' פ"ט ומה שהבאתי שם מה שכתב אדוני אבי

אבי מו"ר הרב זללה"ה, וע' מ"ש בסידור הרב החסיד רש"ז ז"ל בענין ספירת העומר
ע"ש. וע' מ"ש לקמן סוף סי' י"ב:

ח) והנה לשון הגמ' בשבת ל"ד ב' משתקעת החמה סתם ה' רחוי לפרש כפשוטו
משקיעת גוף השמש מעל הארץ ורק מה שצנה ר"ת יסודו לסמוך להקל
הוא מכח הקושי' דפסחים ל"ד א' שמשקיעת החמה עד לה"כ ד' מילין, ומשום זה לכאורה
לא ה' אפשר לצנות יסוד להקל בהרי אפשר לפרש לה"כ דפסחים זאת כל הכוכבים
כפי' הגר"א, ורק דל"ל דלכן לא ראו לפרש כל הכוכבים משום דסתם לשון הגמ' לה"כ
המוזכר בצרכות ב' ע"א וע"ב ובמגילה ב' ע"ב שם הכוונה עד ג' כוכבים בינונים, ולכן
הוכרחו לפרש לה"כ דפסחים ג"כ ג' כוכבים בינונים, אבל על זה יש להקשות, כי הנה
דברי הגמ' דפסחים בודאי איירי ביום בינוני ניסן ותשרי שהיום י"ב שעות וכמו שכתבתי
למעלה והנה התבוננתי לראות ביום בינוני ושעה אחר השקיעה נראו ג' כוכבי' בינונים
לכאורה בודאי, וא"כ לכאורה שיטת ר"ת נסתר מהחוש רק לדרך לפרש דס"ל לר"ת
בעדיין אינם בינונים והתו' לשיטתייהו בשבת דף ל"ה ע"א ד"ה תרי כי מזמן ג' מילין
ורגיע אחר שקיעת גוף השמש מתחיל ר' יהודה להסתפק על הכוכבים הגדלים אז אולי
הם בינונים ומספקא לי' עד שעה וחומש אחר השקיעה ע"ש ולכן אע"ג שראיתי בינונים
אחר שעה בחמת עדיין אינם בינונים לשיטת ר"ת ומה חומר' גדולה לשיטת ר"ת כי
הבינונים הם מאוחרים הרבה ולא אלו שלפי דמיוניו הם בינונים:

אבל זאת למדנו דלפי' ר"ת בלתי אפשר לומר שהוא יותר משעה וחומש שכולי האי
נראה בחוש שבלתי אפשר להסתפק עוד אחר שעה וחומש, ואע"ג שפסעות הגמ'
לפירש' בסוגי' דפסחים ל"ד א' שם מוכח לכאורה דד' מילין עולה לשעה ומחלה וכמו
שכתב הגר"א ז"ל בסי' רס"א ובחקיעבד סי' תנ"ט ס"ק י' לריבין אנו לומר לר"ת כפי'
הסוגי' שפירש הגר"א ז"ל בסי' תנ"ט לשיטת הרמב"ם יעו"ש, דמיל הוא י"ח מינוטין ע"ש
וא"כ לפי הנ"ל עדיין קשה ביותר שהרי רבא אמר שם בפסחים ל"ד א' דמשקיעת החמה
עד לה"כ ה' מילין א' משעה ביום וה' מילין לכל הפירושים הוא לא פחות משעה ומחלה
ולפי' ר"ת לה"כ היינו ג' כוכבים בינונים איך אמר רבא כזאת הלא נראה לעין שכל אופן
אינו יותר משעה וחומש ד' מילין ואע"ג דבלא"ה אתותב רבא מן הכרייהא דלא שמיא
לי' אבל איך יאמר דבר שגראה לעין שאינו כן ויותר תקשה שהרי עולה אמר שם
בפסחים ל"ג ע"ב מהלך יום עשרה פרסאות מעלות השחר עד הנץ החמה חמשה מילין,
משקיעת החמה עד לה"כ חמשה מילין פשו להו תלתין (פי' מזריחה עד שקיעה) ועולה
איירי שם בערב הפסח וידוע בלא ספק שבערב פסח מן היום מזריחה עד שקיעה הוא
לא פחות מי"ב שעות וכמ"ש הרמב"ם בפדק י"ט מהלכות קידוש החודש הלכה ה' דראש
טלה וראש מאזנים (שהוא תקופת ניסן ותקופת תשרי כמ"ש בה' ק"ה שם פ"ט הלכה ג')
היום והלילה שוין בכל הישוב עכ"ל, והיינו י"ב שעות מזריחה עד שקיעה וי"ב משקיעה
עד זריחה וכן הוא בכל הלוחות המלווים בידנו בזמן ערב פסח בערך לא פחות מי"ב
שעות כנ"ל וגם ביום הקצר הוא בירושלים לא פחות מן עשר שעות מזריחה עד שקיעה
וכיון שאמר עולה על ע"פ מזריחה עד שקיעה תלתין מילין עולה שיפור מיל כ"ד מינוטין
לעולה ועל זה אמר עולה משקיעה עד זאת הכוכבים ה' מיל א"כ משקיעה עד לה"כ
שני שעות, וא"כ איך יעלה על הדעת שג"כ באמר עולה כוונתו רק ג' כוכבים בינונים
מה שאנו רואין בעינינו גם במדינתנו אינו יותר משעה וחומש ואע"ג דאתותב עולה האם
לא נשא עיניו למעלה ח"ו לראות הכוכבים ברוקע חלילה והדבר מוכרח בהכרח עלום
מאוד שמה שאמר עולה משקיעה החמה עד זאת הכוכבים פירושו כל הכוכבים, וכן
בדברי רבא מוכרחין לפרש כל הכוכבים דמסתמא גם רבא איירי ביום בינוני שבהן הכל
משתער וכמ"ש הגר"א סי' רס"א וידוע שביום בינוני תקופת ניסן ותשרי אורך היום
מזריחה

מזריחה עד שקיעה הם י"ב שעות וא"כ עולה גם דברי רבא משקיעת החמה עד לה"כ חמשה מילין היינו בני שעות, ופי' הגר"א שהמליץ בס' תנ"ט לשיטת הרמב"ם שיטלה מיל רק י"ח מינוטין הוא רק יתכן על דברי רבי יהודה בפסחים שם שאמר ד' מילין וא' מעשרה ציוס ופי' הגר"א שהעשרה פרסאות יחשב מנן החמה עד השקיעה ועולה מיל י"ח מינוטין אבל דברי רבא בלתי אפשר לפרש כן שהרי רבא אמר בפירוש ה' מילין א' משעה ציוס וא"כ עולה מנן החמה עד שקיעה רק שלשים מיל ועולה על ב' שעות כ"ד מינוט למיל, ואיך יעלה על הדעת שרבא יאמר עד לה"כ ג' ציונים יהי' ב' שעות וע"כ גם לה"כ שאמר רבא ע"כ כוונתו כל הכובדים :

ואפי' אם נרלה לפרש בדוחק גדול שדברי רבא אינו על יום ציוני רק על יום הקצר הגה גם יום הקצר בירושלים הוא מזריחה עד שקיעה עשרה שעות ומזריחה עד שקיעה אמר רבא שהוא שלשים מיל כי על ה' מילין אמר שהוא א' משעה ציוס וא"כ יעלה מיל לפחות שלוש שעה, וחמשה מילין שעד לה"כ הם שעה וארבעים מינוט אשר לפי הגרסה ציונינו פה בלתי אפשר כלל להעלות על הדעת שרבא יאמר על אופק של א"י או בכל שעד ג' כובדים ציונים יהי' אחר השקיעה ציוס הקצר שעה וארבעים מינוט :

הנה נחבאר שמה שהזכיר עולה לה"כ וכן רבא בירושל' כוונתם לאת כל הכובדים וא"כ גם דברי ר' יהודה המובא שם בחותו סוגי' דפסחים משק"ח עד לה"כ נובל לפרש לאת כל הכובדים כפי' הגר"א וא"כ יש לתקן הקוש' משבת לפסחים הג"ל בפשיטות דפסחים מדבר בכל הכובדים ובשבת רק בג' כובדים ציונים, כהגר"א ז"ל וכיון שאין לנו קוש' ושם ראי' מנין לנו לחדש להקל ולומר שמה שאמר בשבת התחלת בהשמ"ס משתקע החמה לא יהי' מיד אחר השקיעה רק כיון שבגמרא אמר סתם משתקע החמה ראי' לנו לפרש שקיעת גוף השמש (וע"ד שהזכיר שקיעת החמה בפסחים שם שהכוונה על שקיעת גוף השמש על הארץ) :

והנה לפי מה שנתבאר בלתי אפשר לקיים פי' ר"ת רק אם נאמר דלה"כ שאמר ר' יהודה ד' מילין פירושו ג' כובדים ואין פירושו כלה"כ שאמר עולה ורבא לאת כל הכובדים, וא"כ לפ"ז לא אחתבז רבא ועולה על ה' מילין משק"ח עד לה"כ של ר' יהודה כלל שהרי בל"ה מן ג' כובדים עד כל הכובדים הוא יותר ממיל, ורק מ"ס בגמ' תיובתא הוא על עמוד השחר לבד א"כ כשמתקן לר' יוחנן ורבנן דקא עשו דקא חשבנן דקדמא וחשובא לא הי' לו להזכיר וחשובא שהרי לענין ה' מילין משקיעה עד לה"כ לא אמרו דאמוראי יותר מר' יהודה כלל כיון שהם חושבים עד כל הכובדים שהוא מאוחר במיל בירדתי אחר זמן ג' כובדים שהזכיר ר' יהודה על ד' מילין :

וזאת יש לתקן דעוד יש תיובתא משיעור זמן עשרה פרסאות שר' יהודה חושבו בערב עד ד' מילין אחר השקיעה שהוא ג' כובדים ציונים הג"ל, ורבא ועולה חושבין העשרה פרסאות עד ה' מילין לאת כל הכובדים וא"כ מסיים זמן העשרה פרסאות מיל קודם, ולכן אמר לתקן דאינהו חושבין במספר הפרסאות גם דחשובא היינו עד כל הכובדים וכנ"ל :

ויש לדרקק ג"כ לפי' הג"ל שרבא הזכיר עובי הרקיע וחושב עד לאת כל הכובדים ור' יהודה מזכיר ג"כ עובי הרקיע וחושבו עד לה"כ ג' ציונים שיש עוד אור רב על הארץ ובבוקר חושבין שניהם עובי הרקיע מעמוד השחר וזהו דוחק ומלך הסברא נראה לשון עובי הרקיע היינו סילוק כל האור שעברה השמש כל הרקיע ואין אור עוד ממנה כלל על הארץ והוס חושך לגמרי היינו בלאת כל הכובדים :

ובן הוא בירושלמי שקורא זמן לה"כ לענין לילה חמלע הרקיע ולא כל הרקיע וז"ל בריש ברכות שבו אל שם בערבית נראה בלשה כובדים חמ"ג שהשמש נתונה בחמלע הרקיע נאמר

נאמר אף בשחרית כן, וע' ברשב"א פרק ב' בשבת דף ל"ד ע"ב שהקשה מהירושלמי הזה על שיטת ר"ת הג"ל והניח בל"ע, וע"ז רמז הרב המגיד פ"ה מהלכות שבת הלכה ג' שכתב בזה"ל אבל הרשב"א ז"ל הקשה על זה על שיטת ר"ת מן הירושלמי והניח בל"ע עכ"ל הרב המגיד ויעויין עוד בביתאור הגר"א ז"ל יו"ד סי' רס"ב ס"ק י"א שהביא ג"כ הירושלמי הג"ל וע' מה שכתבנו לקמן ענין עובי הרקיע בע"ד:

י"ש לדרקק לפי המבואר דרבא ועולא קוראים לה"כ כל הכוכבים, איך יהי' לשון אחד בגמ' במקומות שונים משונה הענין כ"כ, כי בצרכות ב' א' קורא לה"כ זמן התחלת הלילה לענין הדין היינו ג' כוכבים בינונים מכדי כהנים אימת קא אכלי בתרומה משעת לה"כ ושם ע"ב יליף מקרא דנחמ' שפורש בו לה"כ שאז הוה התחלת הלילה יעו"ש, ואמר שם סימן לדבר זאת הכוכבים, וכן הוא בסוגי' דמגילה דף כ' ע"ב ובפסחים ב' ע"א והא קי"ל דעד לה"כ ימלא הוא ע"ש, וע"כ היינו ג' בינונים וכמ"ש למעלה ובפסחים ג' ב' ל"ד א' אמר עולא ורבא סתם לה"כ והכוונה על כל הכוכבים וכן לר' יהודה וכנ"ל (לפי' הגר"א ז"ל):

ואורי יש לומר דזה תלוי ג"כ לענין הדין מתי הוא וודאי לילה לדידן דקי"ל דג' כוכבים בינונים ולא גדולים, ושלשה ולא שנים אז הוה התחלת הלילה לענין הדין והוא דבר עיקר גדול למשפטיו התורה קורא אז סתם לה"כ אבל אם תאמר דזמן הלילה הוא זמן אחר ורק יוגרך להזכיר כוכבים לחיזה ענין יקרא לכל הכוכבים בשם זאת הכוכבים:

והנה לשיטת הגר"א ז"ל מ"ש ג' כוכבים לילה הוה רק לר' יוסי ולא לר' יהודה כמבואר בדבריו בסי' רס"א ס"ק י"ב ע"ש, וכן כתב הרמב"ן בספר תורת האדם בענין אבילות ישנה אע"ג דס"ל לרמב"ן שם כשיטת ר"ת מ"מ כתב שם במפורש דמ"ש בריש ברכות דכהנים אכלי תרומה משעת לה"כ הוא רק לר' יוסי ולא לר' יהודה ע"ש בדבריו, ולר' יהודה הוה לילה משהכסוף העליון והשווה לתחתון כמ"ש בשבת ל"ד ב' ולכן ר' יהודה לשיטתו שאמר בפסחים ל"ד א' שם משקה"ח עד לה"כ ד' מילין והכוונה כל הכוכבים שלפי שיטתו קורא סתם לה"כ כל הכוכבים כנ"ל, וכן יש לומר לעולא ורבא דס"ל כר' יהודה ולכן קוראים כל הכוכבים לה"כ:

אבל לדידן דקי"ל להלכה גם כר' יוסי כמו שפסק ר' יוחנן בשבת ל"ה ע"ב וכמו שכתבתי למעלה לכן קורא סתם גמ' בכל מקום סתם לה"כ היינו זמן התחלת הלילה וז"ש בצרכות ב' א' כהנים אימת קא אכלי בתרומה משעת לה"כ, וכן גמ' דפסחים ב' א' ומגילה כ' ע"ב, וגם לרבא לשיטתו במגילה כ' ע"ב שם לא הביא קרא דנחמ' מעלות השחר עד לה"כ רק מקרא אחר ויקרא לאור יום ורק הגמ' מקשה שם לרבא ע"ז ומביא ר' זירא קרא דנחמ' ע"ש ולכן גם רבא קורא לה"כ כל הכוכבים (וע' בדבריו לקמן סי' נ"א) ואין להקשות דר' יוחנן גופי' פסק בשבת ל"ה ב' כר' יוסי לחומרא ובפסחים ג' ב' אמר רבה ב"ח אמר ר' יוחנן משקיפת החמה עד לה"כ ושם פירשו זאת כל הכוכבים זה לא קשה כלל שפורש בגמ' דפסחים ל"ד א' שם דסיוס הדבר משקיפת החמה עד לה"כ ה' מילין לאו ר' יוחנן קאמר לה ורק עולא או רבא הם מפרשי כן יעו"ש אמר לך ר' יוחנן אלא כו' ורבנן כו' יעו"ש, ואין להקשות לפ"ז לדידן דקי"ל בבהש"מ כר' יהודה ור' יוסי כדפסק ר' יוחנן כנ"ל כיון דרבא פליג והוא בחרא נגד ר' יוחנן א"כ הי' לנו לפסוק כרבא נגד ר' יוחנן (ואע"ג דאחוחז רבא לא על זה אחוחז) אך זה יש לתרץ לפי שהסתם גמרא קאמר בפירוש דלה"כ הוה לילה בכמה מקומות ואנן פסקינן כסתם גמרא וכמ"ש בריש ברכות ב' א' מכדי כהנים אימת קא אכלי בתרומה משעת לה"כ וכנ"ל ויעו"ש עוד ב' ב' וסוגי' דמגילה כ' ב' שהגמ' מביא שם דברי רבא ופריך על דבריו סתמא בגמ' והא קי"ל דעד לה"כ כו' ומביא שם דברי ר' זירא אח"כ

אח"כ להלכה וכן לשון החסד גמי' צריש פסחים דף ב' ע"א לכן קיי"ל כן דומן וודאי לילס הוא לה"כ והיינו כפסק ר' יוחנן וסגמי' הביא דברי ר' יוחנן במקומו בשבת בפירוש כן להלכה, כן יש לחדש לכאורה:

עוד יש לומר בקיבור דהכל לפי הענין במקום שמדבר לענין הלכה לילס ויום קורא ג' כוכבים שאלו הוא גבול הלילה לה"כ, ובמקום שמדבר בענין אחר שלא לענין הלכה כמו בפסחים לה"ג שם שצריך לדבריו על עובי הרקיע ועל מהלך אדם ביום ציגוני קורא לה"כ כל הכוכבים והכל לפי הענין כי לפי ענין מהלך האדם שכל זמן שיש אור על הארץ האדם הולך וכשנעשה חושך אז פוסק ללכת שלא יפול צבור ח"ו וכדומה והמהלך לא היבטת ל"י מתי הוא לענין הדין לילה רק מתי הוא אור וכמו שבבבוקר מתחיל זמן ההליכה מעמוד השחר שהוא האור המזרחי כן בערב זמן ההליכה עד לה"כ היינו עד לאות כל הכוכבים שאלו מהשיך גם משולי הרקיע המערבי ואינו הולך עוד וע' גמ' ופירש"י ריש פסחים דף ב' ע"א שיבנס בני טוב וילא בני טוב ופירש"י שם ד"ה בבוקר אור שהמהנינו עד שהאור המזרחי כו' אך צד"ה בני טוב פירש"י ולמחר ימתין עד הנך החמה שהאור טוב לו ומהו עובדו מפני החיות ומפני הלסטים עכ"ל, ויש לפרש פירש"י דברצים הסולכים כמו בני יעקב שהי' עברה מזויינים לא נחיראו מן החיות והלסטים רק שלא יפלו צבור ובפי' הו' סד"ה יבנס ודי להמתין האור המזרחי וביחיד הסולך שיש לו לחוש גם מן החיות והלסטים ימתין עד הנך החמה ובמ"ס תהלים ק"ד השת חושך ויסי לילה בו תרמוס כל חיתו יער כו' הורה השמש יאספון ואל מעמותם ירבזון ע"ש וע' צ"מ דף פ"ג ע"ב:

ועוד יש לומר ולפרש שמה שאמר שם משקיעת החמה עד לה"כ פ"י עד שילאו הכוכבים במקום השקיעה שם בשולי המערב באופק המערבי מקום השקיעה ילאו שם הכוכבים וזהו הזמן שילאו כל הכוכבים כי באופק המערבי בשולי הרקיע אינו יולא שם כוכבים עד שילאו כל הכוכבים גם הקטנים, והוא דוגמה קודם האור המזרחי בבוקר כן כהן כבנחלק גם אור המערבי בערב וגם שם ילאו כוכבים, ולכן לא נמלא לשון לה"כ שכוונתו כל הכוכבים רק במקום שמוצא שקיעת החמה ובמ"ס שם בפסחים לה"ג משקיעת החמה עד לה"כ והוא פירושו גם במערב מקום השקיעה כנ"ל:

וא והנה כתבתי למעלה (בכו' ח') דלפי' ר"ת בלתי אפשר לקיימו רק אם נפרש ד' מילין של ר' יהודה לא יותר מן שעה וחומש, וגם כתבתי שביום ציגוני היום צא"י לא פחות מן י"ב שעות מזריחה עד השקיעה בלא הפק ורש"י פירש בפסחים לה"ד ח' ד"ה ח"ש ר"י אומר דלר' יהודה הוא לה"ב מילין מזריחה עד שקיעה ח"כ עולם מיל לא פחות מן כ"ב וחצי מינוט וד' מילין לא פחות מבעה ומחלה ח"כ מוכרח דגם לפירש"י לריך לפרש דלא בר"ה רק דגם ר' יהודה חושב ד' מילין עד כל הכוכבים ובנ"ל. זכן בפירוש רבינו חננאל בש"ס החדשים פסחים לה"ד ח' מובאר בפירש"י לה"ב מילין מזריחה כו' ע"ש:

והנה בשיטת הרמב"ם כתב הגר"ח הו' רס"א דמ"ס הרמב"ם ריש פ"י המשנה עמוד השחר שעה וחומש הוא על קו השוק ודברי ר' יהודה ד' מילין שעה ומחלה צא"י:

אבל צב"י הנ"ט כתב דרך אחר בשיטת הרמב"ם דמפרש דברי ר' יהודה ד' מילין של פסחים שם רק שעה וחומש ע"ש ודבריו שגרים פ"י המשנה הוא גם על ח"י וב"כ צריש ס' שנות אליהו, ולכאורה אינו מוזן איך אפשר לפרש כן שהרי הרמב"ם בפ"י המשנה בפסחים פרק שלישי דף מ"ו לענין חמץ כחז שמיל הוא שני חומשי שעה וכן כתב בפסחים דף לה"ג ב' לענין דרך רחוקה ששש שעות הוא מהלך ט"ו מילין ועולה ג"כ מיל שני חומשי שעה זא"כ לפי' מה שאמר ר' יהודה מעמוד השחר ד' מילין עולה שמונה

שמונה חומשי שעה שהוא וחלי ושעה מינוט וא"כ ע"כ מ"ש צדים ברכות שעה וחומש הוא לקו השום וכדרך שכתב הגר"א בסי' רס"א כנ"ל וא"כ יהי' מוכח גם להרמב"ם דכוונת ר' יהודה לא"כ כל הכוכבים וכנ"ל :

אבל דברי הרמב"ם קשה איך אפשר לומר דמיל הוא שני חומשי שעה הא בפסחים ז"ד ה' מבוחר דלר' יהודה הוא רק ד' מילין מע"ה כו' וד' מילין משקיעת החמה כו' ועשרה פרסאות הם ארבעים מילין בסה"כ א"כ נשאר מזריחה עד שקיעה שהוא בי"ב שעות ל"ב מילין, וא"כ עולה מיל לא יותר מן כ"ב וחלי מינוט, וכבר הקשו כן על הרמב"ם :

וי"ט לתוך דהרמב"ם ס"ל דעולא דאמר שם מן המודיעים עד ירושלים ע"ו מילין הוא בא לפרש דברי ר"ע, ואמרו בכתובות קי"א ע"א דעולא הוא רגיל להיות סליק ונחית בל"י וא"כ יתכן שידע ג"כ מעובדים ושבים שמן המודיעים עד ירושלים ע"ו מילין הוא וא"כ לא מכל להקשות על עולא מדברי ר' יהודה שיש לומר דס"ל דר"ע ור' יהודה פליגי בזה ור"ע ס"ל מהלך מיל שני חומשי שעה ולכן בע"ו מילין הוא הזמן לבוא עד זמן שחיתם עד ירושלים ור' יהודה ס"ל שיעור מיל כ"ב וחלי מינוט היינו שבמשך זה אפשר להלך מיל באדם בינוני, ור"ע לית ליה הא דעשרה פרסאות הוא מהלך אדם בינוני ביום ופליגי על ר' יהודה ולכן פסק הרמב"ם כעולא בסי' קרבן פסח כמו שאמר ר"ע וכן בשיעור מיל פסק כר"ע וכנ"ל שעולה מיל שני חומשי שעה :

אבל מ"ש בפסחים ז"ד ה' תיובתא דעולא ודרבא הוא מן זמן עמוד השחר ולאח הכוכבים שזאת לא שמענו מדברי ר"ע דפליגי על ר' יהודה לכן הוא תיובתא עליהם מדברי ר' יהודה ולכן בזמן עמוד השחר גם הרמב"ם פסק כר' יהודה ד' מילין ולפ"ז אפשר לקיים פי' הגר"א ז"ל בסי' תני"ט את שיטת הרמב"ם וס"ל כר' יהודה בעמוד השחר וחושב ד' מילין של ר' יהודה רק שעה וחומש היינו על זמן עמוד השחר ס"ל כר' יהודה דלא שמעינן דר"ע פליגי אבל דוחק לעשות בין ר"ע ור' יהודה פלוגתא רחוקה כ"כ שאם הפירוש ד' מילין שעה ומחלה הוא הפרש מועט ביניהם בענין שיעור מיל אבל אם פירשו שעה וחומש יש ל"מ בשיעור מיל ביניהם רביעית שיעור מיל והוא דחוק, ועוד יש להקשות א"כ ר' יוחנן שאמר ג"כ עשרה פרסאות ביום פליגי על ר"ע ורק דפסק כר' יהודה וע"ש בגמ' ז"ד ה' אמר לך ר' יוחנן אנה ביממא הוא דאמרי כו' וא"כ הי' ראוי להרמב"ם לפסוק כר' יוחנן בפלוגתא דר"ע ור' יהודה דשיעור מיל כר' יוחנן ור' יהודה, וזאת יש לתרץ כיון דהגמ' קאמר תיובתא דעולא תיובתא דרבא לימא תהוי תיובתא גם לר' יוחנן, ועל זה מתרץ אמר לך ר' יוחנן יתכן שהגמ' אמר זאת לא בדרך ודאי שיש לומר דבאמת ר' יוחנן ס"ל כרבא ובעולא, ורק בדרך דחי' אמר הגמ' דלר' יוחנן אפשר לומר כן, לכן הניח הרמב"ם ההלכה כפי הכלל שבידיו הלכה כר"ע מחזירו ופסק בכל מקום כר"ע דמיל הוא כ"ד מינוטין כנ"ל, יטן אינו מפורש דר' יוחנן פסק להדי' כר' יהודה. ויש לומר עוד ע"פ הנ"ל דר"ע ור' יהודה לא פליגי דהנה שיעור מיל פירש"י ביומא דף ס"ז ע"א שהוא תחום שבת ע"כ (והביא שם דברי הפיוט ומ"ש שם) ואמרו בעירובין דף מ"ב ע"א הי' מהלך ואינו יודע תחום שבת מהלך אלפים פסיעות בינונית וזו היא תחום שבת א"כ למדנו שבהליכת אלפים פסיעות הוא משך זמן שיעור מהלך מיל והנה פס' ה' מלפנים הבחנתי כי מהלך הזריחות הוא בערך י"ח מינוטין ומהלך המזיחות באדם הסולך לטייל הוא כ"ב וחלי מינוט או כ"ד מינוטין בקירוב, ולשון הרמב"ם בסי' קרבן פסח הלכה ח' ע' וז"ל ע"ו מיל כו' הי' בינו ובינה פחות מזה אינו בדרך רחוקה מפני שיכול להגיע לירושלים אחר חלות כשילך ברגליו בנחת עכ"ל, הוסיף תיבת בנחת, וזה מבוחר כי ר"ע לענין דרך רחוקה משערין בהילוך בנחת דווקא ומטעם

ומפעם דמ"מ הילוך נחת מקרי ג"כ שהי' בדרך ע"ש בגמ' ל"ד ח' ויכול לכנוס בסוסים ובפרדים כו' ת"ל ובדרך לא הי' והלא הי' בדרך כו', ולכן גם כשהולך נחת מקרי שהוא הולך בדרך ולכן משער שיעור מיל נחת כ"ד מינוט, אבל ר' יהודה דליירי לענין אחר משער לפי מהלך בזריות וחושב מיל כ"ב וחצי מינוט או י"ח מינוט :

ולפ"ז לא דיבר ר"ע במהלך עשרה פרסאות ביום כיון שהוא מדבר בהילוך נחת שהוא עולה פחות מזה, ור' יוחנן ור' יהודה איירי במהלך בזריות ובזה הוה עשרה פרסאות ביום ובזה יש לקיים גם פי' הגר"א להרמב"ם בסי' הנ"ע שר' יהודה חושב מיל ח"י מינוטין מהלך בזריות ועל זה אמר שהעמוד השחר ד' מילין ח"כ עולה שעה וחומש וא"כ יש לפרש דברי הרמב"ם ריש ברכות על אופק ירושלים וכנ"ל :

ובפי' המשנה פסחים דף ל"ג קורא הרמב"ם הילוך נחת הנ"ל הילוך בינוני ע"ש. ורק קשה על זה מנ"ל להרמב"ם דשיעור מיל לענין חמץ כשמונה העיסה בלא עסק דהוה חמץ כשיעור מיל וכחז הרמב"ם שם שני חומשי שעה והיינו הילוך נחת מנ"ל דלמא ר"ל בעל המאמר משער שיעור מהלך זריות כמו שמשער ר' יהודה, כיון שאין פלוגתא בין ר"ע ובין ר' יהודה, ושם בחמץ הוא קולא לשער מיל הילוך נחת והי' לנו להחמיר שחא משער בהילוך זריות ול"ל דכיון שחז הרמב"ם בפסחים ל"ד שהילוך זה נקרא הילוך בינוני לכן ס"ל דמסתמא כל שיעורי חכמים הכל בינוני כמ"ש מהלך אדם בינוני ביום פסחים ל"ד ב' וע"ש פירש"י בדה"ל ב' ד"ה כמה פירש"י באדם בינוני וביום בינוני וע' מה שכתבנו בזה באורך לקמן סימן ל"ח ובס' מ"ד, ולכן סתם מיל הוא ג"כ בינוני אך קשה ע"ז למה שיער ר' יהודה ע"ה שהוא נ"מ גם לדיוא לדברים שדנים ביום ע' מגילה דף כ' ואמר סתם ד' מילין וכונתו על הילוך זריות ולכן דרך זה דוחק :

ויותר נכון לומר דר"ע ור' יהודה פליגי בשיעור מיל כמה הוא בינוני וע"ד שכתבו החו' שבת ל"ה א' ד"ה חרי וכנ"ל :

וביון שהוא דבר שאפשר להבחינו בפסיעות של אדם וכנ"ל ולכן בלתי אפשר לעשות פלוגתא רחוקה בענין שיעור מיל כמה הוה לכן הנכון דר"ע ור' יהודה שניהם איירי בשיעור בינוני ופלוגתא קטנה ביניהם רק מינוט והי', ר"ע משער כ"ד מינוט מהלך מיל ולית לי' שיעור עשרה פרסאות ביום, ור' יהודה משער כ"ב וחצי מינוט וביניהם הוא רק דבר מועט שבלתי אפשר לשער כמ"ש הח' שבת ל"ה שם, וא"כ עלתה בדינו שלבאורה העיקר בפי' הרמב"ם כמ"ש הגר"א בסי' רס"א שמ"ש ע"ה שעה וחומש הוא על קו השוה וכנ"ל ופירוש הגמ' ד' מילין לפי אופקם הוא שעה ומחלה וא"כ עלתה בדינו גם להרמב"ם דלא כפי' ר"ת בענין לאח הכוכבים דר' יהודה דפסחים שאריך לפרש כל הכוכבים וכנ"ל. והנה לפי גרסתנו בהרמב"ם בפי' המשנה ריש ברכות שעה וחומש וזמניות ח"כ לבאורה אין לפרש על קו השוה שהרי על קו השוה שוה אורך היום כל השנה ומה שייך לומר שם וזמניות, אך בבבב יוסף אורח חיים סי' רס"א אות א' הביא בהרמב"ם גירסא אחרת שעה וחומש שוות וא"כ מהודן על קו השוה ואדרבא יהי' מוכח דליירי על קו השוה כי בא"י באמת אינו שוה והוא זמניות (ואין הספר ברכי יוסף בעת לפני) ולכן אם הרמב"ם קאי על קו השוה ל"ל כגירסת הבבב יוסף שם :

יב) ויש עוד דרך לפרש דברי הרמב"ם ולא פליגי ר"ע ור' יהודה ע"פ מ"ש הרמב"ם ב' ק"ט פ"א הי"א בזה"ל ושיעור זה כדי שיעור שעה קודם שתעלה השמש עכ"ל וכחצתי במ"א (ע' הגהות בן ארי' סי' נ"ח) שהוא ע"ש מ"ש בירושלמי הובא ברבינו יונה ריש ברכות משנה ג' שהוא זמן שהשמש זורחת בראשי ההרים שהוא קודם שיעור שעה ולפ"ז י"ל דשקיעת החמה שפסחים שם קורא משקיעת השמש לאדם העומד

העומד על הארץ, אע"ג שזרחת אורם עדיין על ראשי ההרים וכן נק' החמה, אך עובי הרקיע מתחיל משקעה גם מראשי ההרים (שהמליצה עובי רקיע הוא שנכנסה ברקיע ואינה נראית עוד גם למעלה על ההרים) וא"כ מצוהר ברמב"ם שהוא עישור שעה כנ"ל:

ועפ"ז יש לומר דהרמב"ם ס"ל דשיעור הפרסה לר' יהודה הוא ארבעה מילין פחות ארבע מאות אמה היינו ד' מילין שכל מיל פחות מאה אמה ויש טעם נכון לזה כמו שיתבאר בעז"ה ועפ"ז כל דברי הרמב"ם נכונים ומדוקדקים ואין כאן פלוגתא בין ר"ע ור' יהודה, ושיעור מיל הוא שני חומשי שעה כמי"ג דפסחים שם, וכדף ל"ג שם ובה' קרבן פסח שם, ועובי הרקיע צבוקר ובערב הם ד' מילין פחות עישור שעה וכנ"ל, וגמ"ש מע"ה כו' ד' מילין היינו שמונה חומשי שעה חכמה ששה מינוטין עישור שעה נשאר שעה וחצי מכון צבוקר וכן בערב ולחשבון הנ"ל עולה שהוא אחד מעשרה ביום כי היום עשרה פרסאות לחשבון הנ"ל עולה חמשה עשר שעות עם י"ב מינוט ולפ"ז דברי הרמב"ם נכון וכל זה הוא בקירוב גדול:

ורק עולה ורבה הו' ס"ל דפרסה הוא ד' מילין שלמים ואחורבו מר' יהודה, ומאילו פלוגתא גם בענין פרסה עי' פיוט לפרשה שקלים ובפירש"י יומא דף ס"ז ותמאלה שיש פלוגתא בענין פרסה באופן אחר, והנה תחומי שבת ה' בדקדוק גדול במדידתם כמי"ש בעירובין פ' תמיצי ופרסאות של הדרכים שהי' נחשב לארבע מילין שלא דקדקו כ"כ לכן שאל יסמכו עובדי דרכים על זה להקל לענין שבת לכן קבעו שיעור פרסה כל מיל פחות מאה אמה לכן פרסה סתם שמונה אלפים אמה פחות ארבע מאות אמה, אך מיל הוא מכון אלפים אמה ומשך הליכתו לרמב"ם כ"ד מינוטין כנ"ל ובה הכל מחורץ וע' ערובין סוף פ"ד כ"ב ע"ב בדברי רש"י. ולפי' פי' הנ"ל להרמב"ם על קו השעה שעה וחומש ובארץ ישראל שעה ומחלה מעמוד השחר עד שהשמש נראית בראשי ההרים ולפ"ז גם להרמב"ם ל"ל דלא כפי' ר"ת רק דלאח הכוכבים של ר' יהודה הם כל הכוכבים וכנ"ל:

ועי"פ חשבוני עולה אם בקו השמש שעה וחומש עולה באופן ירושלים שעה ומחלה פחות ארבעה מינוט וע' סוכה ח' א' פורחא כו' :

והנה דברי רבינו בעל חתם סופר באו"ח סי' פ' תמוה לעי"ד מאוד שפסק שם כר"ת דג' מילין ורביע אחר השקיעה עדיין יום לענין מילה בשבת וגם חשב שם ד' מילין כל מיל כ"ב וחצי מינוט א"כ עולה ד' מילין שעה ומחלה וא"כ לשיטתו יהי' רק עד ג' כוכבים בינונים שעה ומחלה והוא דבר שחשום מכחישו הכחשה גמורה ובמו שכתבתי למעלה דלפי' ר"ת בלתי אפשר לומר שיתארך ג' כוכבים בינונים שעה ומחלה אחר השקיעה שהוא זמן מוקדם הרבה לכל האופנים וכנראה בחוש, ולפי' ר"ת בלתי אפשר לקיימו רק אם נפרש ד' מילין של ר' יהודה שעה וחומש וכדרך שהביא הגר"א בבי' הנ"ע ואפי' אם לא נפרש כן להרמב"ם נלעזר לפרש כן לר"ת שאל"כ יהי' נסתר פיי' ר"ת מן החוש לגמרי וכנ"ל:

אמנם לפי כגון לשונו שם בחתם סופר נראה שמה שחשב מיל כ"ב וחצי מינוט הוא לו לחומרא בגם שיעור זה קודם לה"כ הנהוג הוה יום וכיון שהוא לחומרא אפשר לומר שלכן לא דקדק בזה כל כך וע"ש:

והנה לפמ"ש למעלה שרבה ועולה הוה ע"ה שני שעות א"כ לפי' דלרי יהודה הוה שעה ומחלה יש הפרש ביניהם חצי שעה ולהפי' דלרי יהודה הוה שעה וחומש יש הפרש ביניהם עוד יותר מרובה מ"ח מינוט, וקשה איך נהייתה פלוגתא רחוקה כ"כ הא כולי האי אפשר להבחין בדבר הנדלה לעין, ול"ל משום שיש כמה מיני אור בהתחלת האור המזרח אם בשולי האופק הוא מאיר באור חזק ומבהיק ואולי לזה כיוונו במ"ש יומא דף כ"ח ברק ברקאי היינו שמוהר כעין ברק וזמן קודם לו אינו מוהר כ"כ רק

קצת לזון נראה בשולי האופק ויש עוד קודם לו עד שכמעט אינו ניכר הלזון רק אם מביטין שולי אופק המזרחי מול יתר הרקיע ללד מערב ניכר שלל מזרח אינו שחור כמו ללד מערב ולכן יש לומר ד"מ בין רבא לר' יהודה בענין מה נקרא עמוד השחר, ואיזה אופן ולכן אין זה סחירה מן הנראה לעין. ועי' יומא כ"ח ב' ר' ישמעאל אומר ברק ברקאי, ר"ע אומר עלה ברקאי ופירש"י האיר יוחר מזרק ונראה פירושו שנתפשט האור במזרח יוחר בגובה ועלה יוחר למעלה, נחומא כו' מחיא כו' האיר פני כל המזרח עד שבחברון פי' שנתפשט האור עוד יוחר על כל המזרח בגובה ובגדדים ג"כ ועל דרך זה אולי יש לפרש ג"כ פלוגתא דרבא בפסחים שם דפליגי בזה אופן נחשב עמוד השחר: וכן בענין המחלוקה בזמן לאח כל הכוכבים גם בשולי מערב וכנ"ל יש בזה ג"כ כמה גדרים כוכבים קטנים וקטני קטנים ומסילת החלב שהוא ג"כ כוכבים כוודע ורבא משער על אופן אחר ור' יהודה על אופן אחר וע' ספר שבילי דרקיע בעניני החכמה סי' קל"ו. וע' ביאור הגר"א ז"ל סי' תנ"ט סק"ה שכתב דמירושלמי מובאר דר' יהודה חושב עשרה פרסאות מהנך עד השקיעה והיינו לחשבון עמוד השחר שעה וחומש ולפי גירסתנו בירושלמי שם לכאורה לא מוכח זאת ורק לפי הנוסח שהעתיק הגר"א ז"ל שם יש הוכחה שלו, וז"ל הירושלמי לפי נוסח שלנו דריש ברכות, עובי' של רקיע מהלך חמשים שנה, אדם בינוני מהלך ארבעים מיל ביום, עד שהחמה נוסרת ברקיע מהלך חמשים שנה אדם מהלך ארבעה מיל, נמצאת אומר שעוביו של רקיע אחד מעשרה ביום עכ"ל הירושלמי וכולל לפרש מ"ס מהלך ארבעים מיל ביום היינו בלירוף מע"ה עד לה"ב ובליירוף זמן עובי דרקיע וכלשון שאמר בגמ' דילן בפסחים ל"ג דמהלך אדם בינוני ביום עשרה פרסאות מע"ה ועד הנך חמשה מילין כו' פשו להו תלתין כו' ועפ"ז אמר שם רבא ג"כ ז"ד א' וא"כ אין הוכחה מירושלמי כלל רק הגר"א ז"ל העתיק הירושלמי בסי' תנ"ט שם בזה"ל, אדם בינוני מהלך ארבעים מיל החמה הולכת ח"ק שנה עד שהחמה כו' ע"ה, הוסיף חיבות החמה הולכת ח"ק שנה, ומהלך החמה ח"ק שנה מפרש הגר"א מלבד עובי דרקיע וכדמוכח מירושלמי שם א"כ מן הארץ עד לרקיע ח"ק שנה כו' ע"ה וע"ע פסחים ז"ד א' ע"ה ולכן ראוי זה חלי לפי הגירסא שבירושלמי כן נראה לפיענ"ד, ועי' בספר שמת אלוי' ריש ברכות על ענין עמוד השחר:

ועל מה שכתב הרמב"ם בפ' המשנה דריש ברכות שם שעה וחומש כו' די עלותם מן הארץ אחד וחמשים מיל הביא ע"ז בהוספות יו"ט שם משנה א' דברכות, כי בספר גבורה ד' כתב הר"י מקאנדיא על מ"ס הרמב"ם ג"א מיל וגוסחתו כ"ב מיל וככתב שהוא דקדק יוחר ועשה מופת על שאין עלייה כי אם מ"ד מילין עכ"ל, ונראה לענ"ד שיחקן שגרס לו הטעות הזה שהוא פירש דברי הרמב"ם הג"ל שעה וחומש על אופק א"י וכדרך שפי' הגר"א ז"ל בסי' תנ"ט כנ"ל שגם בזה"י שעה וחומש ולכן עלתה לו החשבון והמופת רק על מ"ד מיל אבל בלחמה הרמב"ם כוונתו על קו השווה וכמו שפירש הגר"א בסי' רס"א וכנ"ל ושעולה על אופק ירושלים שעה ומחלה פחות ארבעה מינוט וכנ"ל או פחות חמשה מינוט וכנ"ל וא"כ לריק לחשוב גובה עלייתם מעט יוחר ולכן חשב הרמב"ם ג"א מיל וא"כ כל ההשבוטות לודקים, והאמת ע"ז כי כפי ערך אשר מחוסף שעה ומחלה (פחות חמשה מינוט) על שעה וחומש כערך זה נחוסף ג"א מיל על מ"ד מיל ולכן מזה האמת מזה גרס השינוי. ולמדנו מזה בלשון כתב הרמב"ם ג"א מיל לגירסת הספר ג"כ מיל שמונת הרמב"ם שם שעה וחומש על קו השווה ושעולה בזה"י שעה ומחלה כדרך שכתב הגר"א ז"ל בסי' רס"א וכנ"ל וזהו הדרך יוחר קרוב ללחמה בכוונת הרמב"ם כן נראה לענ"ד אמנם ספר הכ"ל לא ראינו ודרכי חשבונותיו לא ידעתי, אך כן מכוון אם ע"ב מינוט מ"ד מיל עולה פ"ו מינוט ג"כ מיל ומזה ראוי להס"ל. עלתה בידיו שגם להרמב"ם ראוי לפרש ד' מיל שבגמ' דפסחים שם שעה ומחלה ושכן הוא גם לפירש"י

אור היום

ורבינו חננאל ד' מילין שעה ומחאה ודלא כר"ת וכמו שכתבתי למעלה בע"ד ולכן לריק
לפרש לה"ב דר' יהודה לאח כל הכוכבים וכנ"ל וכמ"ס למעלה בע"ה :

והרמב"ן בספר הורח האדם בענין חלות ישנה מפרש ד' מילין דפסחים שם שעה
וחומש שהרי כתב שם שזהו טעמו של ר' יהודה דסובר פלג המנחה שעה
ורביע קודם הלילה נחשב לילה לענין תפלה לפי שאז הוא שקיעת החמה , והוא לשיטתו
חזיל סובר בתורת האדם כשיטת ר"ת וכמו שכתב שם בחרוכה :

והנה זמן עמוד השחר הנדפס בלוחות בזווילגא , הוא לפי חשבון שיטות הנ"ל עד'
מילין הם שעה וחומש כנ"ל כמה עולה באופן ויילגא שהוא כ"ד ושני שלישי
מעלה וכמבואר זה בלוח שם :

אך להשיטות שכתבתי להרמב"ם ששעה וחומש הוא על קו השום עולה על אופק ח"י
שהוא ל"ב מעלות לפון בקירוב ביום בינוני (ע' רמב"ם ה' קידוש החודש סוף
פרק י"א) והיינו ל"א מעלות ושני שלישי מעלה , (כן כתבו התוכנים) עולה ביום בינוני
שעה עם כ"ה מינוט , ועולה בזווילגא ביום בינוני (היינו תקופת ניסן וחשיר) שני שעות
עם השעה מינוט בקירוב , וביום הקצר בזווילגא עולה שני שעות וחמשה עשר מינוט .
ובאופן ווארשא שהיא כ"ב מעלות ורביע לפון עולה ביום בינוני לשיטת שכתבתי להרמב"ם
שדבריו בקו השום שעה וחומש עולה ביום בינוני בזוארשא שני שעות עם מינוט אחד
ולשיטת החשובים רק בירובלים שעה וחומש יעלה ביום בינוני בזוארשא שעה וארבעים
ושנים מינוט ביום בינוני שהוא תקופת ניסן וחשיר כן הוא לכאורה לפי ענ"ד (אם נאמר
נחשב לפי החשבון האלכסון לבד וע' מה שכתבנו לקמן בע"ד בס"י ס"ח ע"ג) :

ו"י לעיין דלכאורה נראה לענ"ד דיש לחשוב ענין זה אם לחשוב לחשבון שעה ומחאה
או שעה וחומש לספיקא דדינא וללרפו לספק ספיקא כמו לענין זמן ק"ס שהוא
ספק ג"כ אם לחשוב השעות מעמוד השחר או מנץ החמה ע' ביאור הגר"א סי' תכ"ט
וגבל לסמוך על עמוד השחר לחשוב כמה עולה בא"י אם שעה וחומש , ספק שמה מנץ
החמה וספק אולי נחשב עמוד השחר רק שעה וחומש בא"י וכן לענין אכילת חמץ בערב
פסה לחשוב כמה עולה שעה וחומש ספק כהשיטות שנחשב השעות מנץ החמה ספק אולי
נחשב עמוד השחר לחשבון שעה וחומש כנ"ל , וכן לענין ספירת העומר למנות בצרבה
לחשוב ע"ה רק לחשבון שעה וחומש , וכמו שכתבו הפוסקים בא"ח סי' תפ"ט סעיף ח'
דבספק ספיקא מוצק כגון אם ספק אם שבת יום אחד או לא וע"ס ביאור הגר"א ז"ל
ס"ק י"ח ולריק התבוננת בזה אבל בדברים של ספק ח' לכאורה ראוי להחמיר בתרומתו
כגון לענין הדברים שמוכר במחני' דמגילה דף כ' ע"א ובדף כ' ע"ב ע"ס . וע' מה
שכתבנו לעיל סוף סימן ז' בזה :

והנה בעיקר פי' רבינו חס' שמה שאמר רבי יהודה שבהשנ"ס מתחיל משתקע
החמה שכוונת ר"י על הרגע שהוא בלשה מילין ורביע אחר שקיעת גוף
השמש מעל הארץ ושאוהה רגע הנ"ל קורא רבי יהודה משתקע החמה ומרגע הוא
מתחיל בין השמשות הנה יש לתמוה על פירשו זה למה קורא רבי יהודה אותה הרגע
משתקע החמה שאז אינו לא החללת השקיעה ולא סוף השקיעה בשקיעת גוף השמש
מעל הארץ ה' כבר קודם לזה , וא"כ משתקע החמה אינו הכוונה על שקיעת גוף
השמש רק על שקיעת אורה , ואורה עדיין לא שקעה שהרי גם אחר זה ספק עדיין אולי
עוד יום הוא וא"כ יש לתמוה למה קורא הרגע הנ"ל משתקע החמה סהם , וע' בהוספו'
זכחים דף נ"ו ע"א ד"ה מגין שכתבו על מה שאמרו כל הענית שלא שקעה עליו חמה
אינו הענית שפירשו לאח הכוכבים וכ"כ הרא"ש בפרק קמא דתענית סי' י"ב (ועי'
הוספות ע"ז ל"ד ח') שם ניחא דכיון דלאח הכוכבים הוא סוף היום בזוהרי קורא לזה
סוף

סוף שקיעת אור השמש אבל משתקע החמה הנ"ל שהוא ג' מילין ורביע ונ"ל ובאחר זה עדיין עוד ספק יום הוא תמוה למע קורא אז משתקע החמה סהם שהרי עדיין לא שקעה אורה ועדיין ספק:

ונראה דכדי לתקן זאת כתב הר"ן בכוף פרק ב' דשבת בחיבור ר"ת בזה הלשון תיכף ר"ת דשתי שקיעות הן דמשתקע החמה דשמעתין היינו מסוף שקיעת החמה כלומר משעה ששקעה ברקיע והיא עדיין כנגד חלונה ולפי שלא עברה חלונה ועדיין חיה מהלכת אחרי כופה פני רקיע מאדומין כנגד מקומה עכ"ל הוסיף הר"ן כלומר כו' ועדיין היא כנגד חלונה כו' ליתן טעם למע קורא אז סוף שקיעה אע"פ שעדיין לא שקע אורה עוד לגמרי שהרי גם אחר זה עדיין ספק יום הוא והטעם לפי שכבר עברה עובי הרקיע והוא סוף שקיעה ומה שאחר כך מאיר עוד לפי שהיא כנגד חלונה ולכן גם ח"ז עדיין ספק יום לפי שעדיין מגיע האור לנו ולפי"ז לכאורה מסורז קושינו הנ"ל למע קורא אז משתקע החמה ונ"ל:

יד) והנה בלחם משנה פרק ה' מה' שבת ה' ד' הקשה על פי' הרמב"ן והר"ן הנ"ל בזה הפירוש הוא רק לדברי חכמי ישראל שהמזל הולך בפסחים דף ל"ד ע"ב אבל לפי מה שאמרו בגמ' שם וגררר דבריהם מדברינו שהמזל קבוע לא יתכן פי' זה עיין שם בלחם משנה ולכאורה דברי הלחם משנה אינו מובן, שעל המחלוקת אם מזל קבוע או חוזר על זה לא נמצא בגירסאותינו בגמ' שלנו בפסחים שם וגררר דבריהם מדברינו אך מ"מ קושינו של הלחם משנה הוא נכונה, שבגמרא שם אח"כ אמרו שחכמי ישראל אומרים שבלילה החמה מהלכת למעלה מן הרקיע וחכמי האומות העולם אומרים שבלילה החמה מהלכת למטה מן הקרקע ואמר רבי על זה נראין דבריהם מדברינו וכיון שהסכים רבי ג"כ בחכמי הא"י שבלילה החמה הולכת ג"כ תחת הקרקע ואינה עוברת בבקיעתה דרך עובי הרקיע א"כ לא יתכן כלל פי' הרמב"ן והר"ן הנ"ל לשיטת הר"ת הנ"ל ונ"ל ולא שייך לחלק בין עברה הרקיע ועדיין כנגד חלונה ונ"ל כיון שאינה עוברת דרך חלון כלל:

ולכאורה יש ליישב קושי הנ"ל על הרמב"ן והר"ן שפירשו שיטת הר"ת ז"ל הנ"ל לדעת חכמי ישראל דלולי לשיטת הר"ת המובא בשמו בשיטת מקובלת כהובות דף י"ג ע"ב על הגמרא השבתי על המעוברת כו' והובא בגליון הש"ס לרבינו עקיבא איגר ז"ל בפסחים ל"ד ע"ב שם וזה לשונו שמעתי משמו של ר"ת ז"ל שהי' אומר על הא דאמרינן פרק מי שהי' עמא חכמי ישראל כו' ואמר ר"ת ז"ל דאע"פ שגלו חכמי האומות העולם לחכמי ישראל היינו נלחן בטענות אבל האמת בחכמי ישראל והיינו דאמרינן בתפלתנו ובוקע חלוני רקיע עכ"ל ולכן פירשו בשיטת חכמי ישראל ומסורז קושיא הנ"ל. אבל נראה שהר"ת אמר כן בציננו לא נודע עוד מארץ החדשות תחת הקרקע אבל לפי מה שנודע עתה שבמסלך השמש תחת הקרקע בלילה אין זה שום הפרש ממעלה ביום למעלה מן הקרקע ח"כ ראו לנו לפרש את דברי רבי שאמר וגררר דבריהם מדברינו כפשוטו שכבר רבי והסכים לדבריהם וכיון אל האמת לפי מה שנחזר עתה וא"כ נחזקת פי' הרמב"ן והר"ן הנ"ל לפי מה שנודע שהאמת בדברי רבי שבלילה השמש מהלכת תחת הקרקע. ועוד שלפי מה שנודע עכשיו מארץ אמעריקא ראו לפרש גם דברי חכמי ישראל באופן אחר וע"ד שכתב בארלות החיים בסוף הספר וכמו שכתבתי ג"כ במקום אחר:

ובספר הזוהר פי' ויקרא דף י' ע"א מפורש ג"כ שכבר ידעו חז"ל שיש ישוב תחת הארץ כמו שנודע עכשיו מארץ אמעריקא וכבר נודע להם שבלילה השמש מהלכת תחת הקרקע ובשעה שכלא הוא לילה שם הוא יום וזה לשון הזוהר שם ובספרא דרב הממונה סבא פריס יתיר דהא כל ישובא מתנגלא בעינולא כדור אלן לתתא ואלין

ולאין לעילא כו' ועל דא חית אחר בישובא כד נסיר לאלן חשיך לאלין, לאלין יממא ואלאין ליליא ואיה אחר דכולא יממא ולא אישתכח צי' ליליא בר שעתא זעירא כו' ורזא דא אחמסר למאריקן דחממא ולא למפלגי תחומין בגין דאיהו רזא עמיקא דאורייתא עכ"ל הוה"ק שם :

וא"כ מוכרח שרבי שה' אחר ר' שמעון בן יוחאי שה' אחר רב המנונא סבא בימיו כבר ה' חכמי ישראל יודעים מישב חתה הארץ וא"כ איך אמר חכמי ישראל אומרים כו' שהשמש זלילה מהלכת למעלה מן הרקיע ולא נמלא חולק עליהם רק בחכמי האומות העולם ועל כרחק לרין לומר שכוונה אחרת יש בזה על דרך שנחבאר בארלות החיים שם או על דרך שכתבתי במקום אחר וע' מ"ש בס' אדיר במרום להרמח"ל ז"ל דף ס"ו ס"ז וא"כ אין לפרש משתקע החמם של דברי רבי יהודה שה' ג"כ מדורו של רשבי כפי' הרמב"ן והר"ן הג"ל :

ועוד נראה ברור שאפילו אם נפרש דברי חכמי ישראל שזלילה מהלכת למעלה מן הרקיע ממש מכל מקום בוודאי אין הכוונה שבשעה שנראה בעינינו שהשמש שוקעת או נכנסת ברקיע שזה בוודאי לא יתכן להעלות על הדעת כלל שהדבר ידוע שיש מקומות שבהם מתארך היום יותר מן ארץ ישראל ובשעה ששקעת החמה בארץ ישראל שם במקומות הג"ל עדיין יום הוא והשמש לא שקעה עוד שם, ובאם הייתה סיבה שקיעת השמש בא"י לפי שנכנסת ברקיע ה' ראוי אז שיהי' נעשה חושך בכל העולם וזה נראה בחוס' שאינו כן, וכן ידוע שבמקומות שרחוקים מארץ ישראל במזרח שם שיעור היום קודם למה שהוא בא"י זורחת קודם ושוקעת קודם וכן במדינות הרחוקים מא"י שבמערב שם שיעור היום מאוחר זורחת מאוחר ושוקעת מאוחר ועיווין בסוגיא דראש השנה דף כ' ע"ב לדין שית מטיקא ותמני סרי מחדתי ומה שכתוב שם בהגהות בן ארי' שדפס בש"ס החדש ד' ווילנא בביאורו שם, ועוד לפעמים נראה השקיעה לעינינו והשמש נראית בראשי הדרים ובמקומות הגבוהים ח"כ נראה שלא נכנסה ברקיע, וא"כ מכל זה מבורר שסיבת השקיעה איננה לפי שנכנסת ברקיע שא"כ ה' ראוי להיות חושך אז בכל העולם ברגע אחת ורק שסיבת השקיעה לפי שירדת ממקום שעובי הארץ מפסיק בין השמש ובין האדם ונעשה חושך במקום זה ומקום אחר שהארץ עדיין אינה מפסקת לפי מה שהיא עגולה לכן שם עדיין אור השמש מגיע ולא שקעה עוד שמה ולכן אפילו אם נפרש דעת חכמי ישראל שהשמש עולה זלילה למעלה מן הרקיע אין הכוונה בהתחלת הלילה שזה אין להעלות על הדעת כג"ל רק הכוונה אחר כמה שעות זלילה שהשמש מגיע יותר ללד לפון אז עולה למעלה מן הרקיע וכן כמה שעות קודם היום יולדת מן הרקיע שט"ז אין להכחיש מן הראיות הג"ל שכתבנו קודם שנתגלה ארץ אמעריקא" וכן הוא מפורש לשון הגמרא בבבא בתרא דף כ"ה ע"ב בדברי ר' אליעזר דרוח לפונות אינה מסובבת וכיון שהגיע החמה אלל קרן מערבית לפונות נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע דווקא אלל הקרן וידוע שזה הוא בערך לפחות אחר שלש שעות זלילה כמו זיגד 9 ולא קודם וע' עירובין נ"ו א' ליתניחו להני כללי מוכרח ומפורש שם שכתבאומר קרן מזרחית לפונות פי' מקלוע ממש שהרי קרן פירושו כנגד הזוויות ממש ע"ש היטב ולכן אמר שם שבה"י אינה שוקעת נגד קרן כו' :

ולכן לא ה' אפשר לברר המחלוקת הג"ל של חכמי ישראל מכ"ל אע"פ שיש מקומות שהשמש שוקעת בקיץ אחר זיגד חשעה אך יען מקומות הללו רחוקות הרבה מארץ ישראל בכמו שלשים מעלות ולכן לא נודע להם ממש ואולי לא ה' עוד שם יישוב אלל פשוט מאד שידעו שברגע השקיעה שבה"י עדיין אינה נכנסת ברקיע ורק האופק מפסיק וכג"ל וכנראה גם כן בחוס' שדור השמש בבואה נגד האופק של הארץ היה יורדת ומתחבס מעט מעט מן האופק עד שנתקעת כולה לגמרי :

ועתה לפי מה שבארנו גם לדעת חכמי ישראל לא עלתה כלל על הדעת על עת השקיעה שנא' הכרית לעיניו כי אז אינה נכנסת בחלון ברכיע כלל וא"כ נסחר לגמרי הפירות שזכרנו למעלה שקורא שקיעת החמה בשעה שעברה עובי הרכיע ועדיין היא נגד חלונה שזכרנו למעלה שהרי משתקע החמה המוזכר בגמרא בענין בין השמשות הכוונה על השקיעה הנראת לעיניו בהתחלת הלילה שעדיין אינה נכנסת ברכיע כלל ואם כן חזרה למקומה הקושיא והבוכה שזכרתי למעלה דלמה יקרא התנא משך שלש מילין ורבע אחר שקיעת נוף השמש משתקע בהם וכמו שכתבתי למעלה וא"כ מכל זה מוכח ג"כ דלא כפי' ר"ה הנ"ל :

זו והנה בפסחים דף ל"ד עמוד א' אמר שם ר' יהודה עובי הרכיע אחד מעשרה זיזים ומביא רא' שמעמוד השחר עד הכן החמה ומן שקיעת החמה עד לזאת הכוכבים ד' מילין ובתב שם המדרש"א בחידושי אגדות שלכן קורא לזה עובי הרכיע שהוא לפי דעת חכמי ישראל שבלילה השמש מהלכת למעלה מן הרכיע ועי"ש :

אבל לפי דבריו הנ"ל הוכחנו בהוכחות עלומות שמשקיעת החמה עד לזאת הכוכבים שבהתחלת הלילה אז לכולא עלמא אינה עוברת את עובי הרכיע כלל ולכן ל"ל דמה שקורא אז עובי הרכיע אינו רק לפי מה שמדבר בלשון בני אדם שקוראים עובי הרכיע ועל דרך שמלינו גם במקרא (פ' עקב) ערים גדולות ובגזרות בשמים לפי שהבטת העין כאילו מגיע השמימה ועד"ז קורא משך השקיעה עובי הרכיע לפי שהבטת העין מתדמה כאילו נכנסת בעובי הרכיע וכמו שמלינו במקרא (בנחמ' ד' ע"ו) לזאת הכוכבים וידוע שהכוכבים הם ברכיע גם זיזים ובהתחלת ראייתם אינם זיזים ממקומם רק שאור היום נסחר אז, וממילא אז נראה אורם וקוראים לזה לה"כ לפי הבטת העין כאילו עתה ילאו מעיבי הרכיע אל החוץ עד"ז קורא שקיעת החמה עובי הרכיע בלשון בני אדם וכנ"ל אבל לא עלתה על דעתו שבאמת בעת השקיעה נכנסת החמה בעובי הרכיע וכמו שהוכחנו למעלה: אבל לענין שקיעת החמה המוזכר להלכה בענין בין השמשות אין שייך זאת וכמוכן :

ועוד יש לומר מה שקורא משך שקודם הזריחה ואחר השקיעה עובי הרכיע ועל מ"ס ובזקע חלוגי רקיע דרך יותר נכון שיה' נכון גם לפי המליאות האמיתית וכל דברי חז"ל נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת :

ונקדים לזה בני דברים, (א) מה שכתב הרמב"ם בהתחלת פ"י המשנה ראשונה בברכות וכן כתבו יתר החוכמים שסיבת הדבר שבשקיעת החמה אינה נעשה חושך לגמרי מיד כיון שאין אורה מגיע עוד על הארץ הסיבה לזה הוא לפי שיש קיטורים העולים מן הארץ עד גובה נ"א מיל וזה מסבבים את הארץ וכשהשמש שוקעת ויורדת למטה מן האופק ואורה אינה מגיע על הארץ מכל מקום אורה מגיע וזורחת בסקיטורים הנ"ל שהמה גבוהים מן הארץ ומגיע עדיין עליהם אור השמש ומן הקיטורים חוזר האור שמקבלים הקיטורים מן השמש ומאיר קצת על הארץ ואחר כך יורדת השמש מעט מעט ומסתלקת אורה גם מן הקיטורים כסדר עד שמסתלק כל אורה מן הקיטורים ואז נעשה חושך לגמרי והוא המשך הזמן שמן שקיעת החמה עד לזאת כל הכוכבים שהיו נחשך לגמרי ובבזקק הוא להישוך מתחלה אור השמש מגיע למקום של הקיטורים הנ"ל ואז מתחיל להאיר המזרח ואח"כ בעלות השמש מתפשט האור בסקיטורים ומתרבה האור מעט מעט עד נץ החמה שמגיע השמש על גוף הארץ וזה הוא הזמן שמן עמוד השחר עד נץ החמה שהוא ד' מילין האמור בגמ' בפסחים שם יעו"ש :

(ב) והנה האברבנאל פ' בראשית פסוק ישי רקיע בחוץ היום כתב בשם הרמב"ם [ע'] מורה נבוכים חלק שני פרק שלשים] שהאידים הנ"ל והקיטורים העולים

מן הארץ בגובה ה"ל והם סובבים את הארץ הם נקראו בהרבה מקומות רקיע :

וע"פ ה"ל מבוחר יפה מה שאמר בפסחים שם עיני הרקיע אחד מעשרה ביום וקאי על הזמן שמעמוד השחר עד הנץ ושמן השקיעה עד ללח הכוכבים וקורא לזה עיני הרקיע שהוא עיני הקיעורים והאידים ה"ל שנקראו ג"כ רקיע כנ"ל ולפי שאז עובר אור השמש את שטח ועיני הקיעורים והאידים ה"ל וכמו שכתבנו לכן קורא לזה עיני הרקיע וכנ"ל והוא מבוחר וכנ"ל. וע"פ ה"ל יש לפרש מה שאנו אומרים בתפלת שבת „ובוקע חלוני רקיע“ לפי שמלינו בגמי' דשבת דף ל"ה ע"א שמה שהשמש זורחת אחר השקיעה בהאידים שבמערב ומאס בזה האור אלינו קורא לזה הגמי' כמו חלון וכמו שאמרו בגמי' שם על פנים המאדימים את המזרח וסימך כוונתו וכמו שפירש"י שם ד"ה פנים המאדימים את המזרח וז"ל שם לערב חמה שוקעת במערב והדרורי החמה מאדימין את המזרח בחלון כשהחמה נכנסת בה מאדמת כותל שכנגדה ע"כ לשון רש"י שם ושם לקמן ד"ה כוונת פירש"י חלון כמו שפירשתי עכ"ל :

והנה פשוט כמו בערב אחר השקיעה כן צבור קודם הזריחה אחר עמוד השחר כשהאור בא לתוך האידים ה"ל ומאס מאיר על הארץ וזה הוא אור שאחר עמוד השחר הנה נקרא זאת חלון האידים שהשמש זורחת בחוכם כמו בחלון ומאיר על הארץ ולפי מה שזכרנו למעלה בשם הרמב"ם ז"ל שהאידים הללו נקראו רקיע לכן אנו אומרים צבור וצוקע חלוני רקיע ומוציא חמה ממקומה כו' ומאיר לעולם כולו וליושביו כו' ומה שאנו אומרים הלשון וצוקע הוא כידוע שנילו' האור העוברים דרך האויר נקרא בקיעה וכן מה שאנו אומרים בתפלתנו „הפוחה בכל יום דלתות שערי מזרח“ והוא ג"כ פשוט שכשהשמש הולכת בחוץ אויר הידוע שנקרא (עטרה) שהוא הרקיע וכדוע ודוחקת במהלכה את האויר ה"ל והאויר נדחה מפני' והיא עוברת והולכת הנה זאת נקראת בדרך דוגמא כאילו נפתח שער ודלת מפני' שחצבור שם וזה הוא מה שאנו אומרים בש"ק צבור הפוחה בכל יום דלתות שערי מזרח :

ומה שאנו אומרים וצוקע חלוני רקיע יש לפרש עוד כפשוטו בדרך קלרה לפי שהשמש מסלכת בחוץ הרקיע וכמו שאמרו בחגיגה דף י"ב רקיע שבו חמה ולבנה כו' וא"כ יש גם כן חלק רקיע בינה ובין הארץ והיא זורחת בנילו' אורה שלה והם עוברים דרך חלק הרקיע הנ"ל על הארץ והוא כמו שזרחת דרך חלון של זכוכית כן עוברים נילו' דרך הרקיע ולפי שהליכת נילו' האור דרך האויר והרקיע נקרא בקיעה וכנ"ל ולכן אמר „ובוקע חלוני רקיע“ והיינו כפשוטו רקיע ממש שבו החמה קבוע וכנ"ל :

ומה שכתבנו למעלה שהאידים והקיעורים העולים למעלה מן הארץ נקרא רקיע בשם הרמב"ם ז"ל היינו אף על גב שבכמה מקומות בגמ' שזכיר רקיע מוכרח שאין הכוונה על האידים ה"ל מ"מ גם האידים ה"ל נקראו לפעמים ג"כ רקיע לפי שהם למעלה מראשינו ובטוחים ומסבבים את הארץ נקראו ג"כ רקיע (וכלשון הכוזב פ' פקודי וירקעו את פחי הזהב) :

(ו') ובגמרא דחגיגה י"ב ב' אמרו ששבעה רקיעים הם והראשון שהוא הכחתון נקרא „וילון“ והשני נקרא „רקיע“ שבו החמה והלבנה כו' ויחנן לפרש שהאידים והקיעורים ה"ל שנקראן הרמב"ם ג"כ רקיע ע"ז כיוונו חז"ל שהוא הרקיע הראשון יקראוהו חז"ל „וילון“ והרקיע שבו השמש והכוכבים היא הרקיע השני וכנ"ל ובדרך כלל נקראו כולם רקיעים כמו שאמרו שם שבעה רקיעים הם ובדרך פרט נקרא הרקיע השני רקיע, ולכן לפעמים נקראו האידים ה"ל ג"כ רקיע וכנ"ל וכמו שכתב האברבנאל בבראשית שם בשם הרמב"ם וכנ"ל ואמרו בגמרא שם ווילון רקיע הראשון אינו משמש כלום אלא נכנס שחרית ויוצא ערבית ומחדש בכל יום מעשה בראשית שנאמר

הנזק כדוק שמים וימתחם כחולל לשבת ע"כ לשון הגמ' שם ויש לפרשו על האידים הנ"ל לפי מה שבארנו למעלה שמיד לאחר שקיעת גוף השמש מעל הארץ היא זורחת בהאידים ומן האידים מאיר אלינו עד לאת הכוכבים וכמו בשמחילים הכוכבים להאיר כלילה אחרי סילוק אור השמש נקרא אז לאת הכוכבים וכלשון בני אדם וכמו שכתבנו למעלה כן בשמחילים האידים להאיר אחרי שקיעת גוף השמש נקרא אז לאת האידים והיינו לאת הווילון וזה שאמרו שם ויולא ערבית וכמו שבעלות השמש נקרא כניסת הכוכבים (שהוא סיפך לאת הכוכבים) כן צדוקר בעמוד השחר שמחילים האידים להאיר ואחר זה בנן החמה שאורם מסתלק שבזרח השמש אין אורם ניכר נקרא אז כניסת האידים ע"ד כניסת הכוכבים כנ"ל וזהו שאמרו שם על ווילון הנ"ל נכנס שחרית ויולא ערבית וכנ"ל ויתכן שכלילה שבכוכבים והירח מאירים בזמננו יש איזה חוספות האור ע"י האידים הנ"ל מזריחת הירח והכוכבים בהם ולכן נקרא גם כלילה שלא נכנסה לגמרי ורק כשהשמש זורחת שאין לריך לאורם כלל אז נקרא כניסה ולכן אמר נכנס שחרית ויולא ערבית וכנ"ל :

ומה שאמרו בגמ' שם ומחדש בכל יום מעשה בראשית הוא מבוחר ג"כ על האידים הנ"ל שידוע ששטח האידים הנ"ל קראום החוכמים חויר הנשימה שבמקום הזה וכל האדם ובעלי חיים להיות ולחיות ולולא שישאף האדם ובע"ה מן האויר הנשימה הזה לא יוכל לחיות כמו הדגים בלא המים וע"י אויר הנשימה הזה מוסיף ומחדש כח וחיות להאדם ובע"ה ולכן אמרו על ווילון הנ"ל שהוא האידים הנ"ל שהוא חויר הנשימה הנ"ל ומחדש בכל יום מעשה בראשית ומדוקדק לפי"ו מה שמיציא הגמרא ע"י הקרא וימתחם כחולל לשבת לפי שהאדם והבע"ה אשר על היבשה הם יושבים בחוץ האידים הנ"ל וכנ"ל. והגר"א ז"ל צפי' לספרא דלניעותא דף י' ע"ג כתב שהווילון הוא ראש לארץ ועיין עוד מה שכתב הגר"א ז"ל בפי' לספר יצירה סוף פרק ח' משנה י"ד יעו"ש בזה :

ומה שאמרו בפסחים דף ז"ד ע"ב מן הארץ עד לרקיע מהלך ת"ק שנה הוא פשוט שאין הכוונה על האידים הנ"ל שהם מתחילים מן על הארץ ולא שיך לחשוב את גובהם מן הארץ רק שם איירי דרקיע שבו חמה ולבנה כו' שנחשב בחגיגה שם לרקיע השני, ואין חושב את הווילון לפי שהוא נחשב לארץ וכנ"ל בשם הגר"א ז"ל : וכן מה שאמר רבא בפסחים ז"ד ח' כומכא דרקיע אלקי פרסה לכאורה מוכח שם ג"כ שהכוונה אינו על האידים כדמוכח מסוגי' דשם וע"ש פירש"י :

ולבאורה הי' אפשר לפרש גם דברי רבא שמה שאמר שיתא אלפי פרסי הוה עלמא פירש אורך הארץ ממזרח למערב שיתא אלפי פרסי, וסומכא דרקיע היינו שטח האידים שעוברת בהם האור השמש משקיעה עד לה"כ הוה אלפי פרסי, והיינו כיון ששטח הארץ שעוברת עליהם השמש הוה שיתא אלפי פרסי ח"כ שטח שעוברת עליהם השמש משקיעת החמה עד לה"כ הוה חלק ששית והוה אלקי פרסי (וע' רמב"ם פי' המשנה ריש ברכות שכתב נ"א מיל היינו הגובה מן הארץ עד סוף הגובה, וכאן איירי השטח שעוברת בהם מן המזרח עד המערב). אך מלשון קושית הגמ' בפסחים שם על רבא מ"מ"ש מן הארץ עד לרקיע ה' מאות שנה, משמע שהגמ' מפרש דברי רבא שלא כמו שכתבנו שלפי דבריו המה שני דברים ולמה מקשה מזה על זה, ש"מ שהגמ' מפרש דברי רבא כפשוטו וכפירש"י. אך מ"מ אין שיהי' הנה הארכנו לפרש שכלהי אפשר לפרש כפי' הר"ן וסרמב"ן נגד חלונה שהוא על עוצי דרקיע מה שעוברת בגוף דרקיע מטעמים אחרים :

עוד יש להקשות על שיטת ר"ח (וראיתו שכן הקשה אחד) איך יתכן לפרש מה שאמר ר' יהודה איזהו בהש"מ"ש משתקע החמה שיהי' הכוונה על ג' מילין ורביע

ורביע אחר השקיעה שהרי בא להודיענו מחי הוא בהשם"ש וא"כ הי' לו לפרש שבזכותו מאחר ג' מילין ורביע דמנין אפשר לנו לדעת זאת רק אצחנו יודעים עכשיו מקושי' ורומי' דר' יהודה אדר' יהודה אחר שאמר שמואל בהשם"ש בלחא רביעי מיל ואיך אמר הכנא חיזכו בהשם"מ בלשון שאי אפשר לדעת כלל והי' לו לפרש :

וזאת יש לתרץ ע"פ דברי ר"ת בספר הישר לר"ת שמוכח שם בשבט ס"ו קפ"א אחר דבריו בשיטתו בהשם"ש ה"ל וכתב שם שמשחקק החמה שבגמ' כאן הוא אחר ג' מילין ורביע מן שקיעת גוף השמש וכתב שם בדרי' שאין הרקיע מתחיל להאדים מיד אחר שקיעת גוף השמש רק אחר ג' מילין ורביע אז מתחיל להאדים המערב שהוא פנים המאדימין את המזרח שעל זה אמר הברייתא פני מזרח מאדימין וכמו שאמרו בגמ' שם וע"ש בספר הישר לר"ת, ועל פי ה"ל מתוך יפה מה שהקשינו שהתנא מודיענו סימן מובהק מחי מתחיל בהשם"ש שמה שאמר חיזכו בהשם"ש משחקק החמה כ"ז שפני מזרח מאדימין עיקר הסימן הוא על פני מזרח מאדימין, ומתוך יפה לפ"ו דברי ר' יהודה בברייתא :

אבל עדיין קשה על דברי ר' נחמי' שם בגמ' דשבת שם דף ל"ד ע"ב שאמר כדי שיכלך אדם משחקק החמה חלי מיל, איך אמר סתם משחקק החמה על זמן שלאחר ג' מילין ורביע והי' לו לפרש וב"ל שהרי ר' נחמי' לא הזכיר כלל פני מזרח מאדימין, ואין לומר שבאמת כוונת ר' נחמי' אינו כמו כוונת ר' יהודה רק כוונתו משחקק הוא שקיעת גוף השמש, שהרי זהו דוחק שבאותו ברייתא יחי' הלשון שזה משחקק החמה ויחי' הכוונה הפרש גדול מאוד כמו שלש מילין ורביע, ועוד שהרי הסו' מנחות כ' ע"ב כתבו לר"ת שלכן משונה הלשון מפסחים ל"ד ומשבת ל"ד דבפסחים שם אמר הלשון משקיעת החמה שפירושו מהחלת השקיעה היינו שקיעת גוף השמש ובשבת שם אמר הלשון משחקק היינו הכוונה סוף שקיעת החמה היינו אחר ג' מילין ורביע, וא"כ קשה לפ"ו שהרי גם ר' נחמי' אמר הלשון משיכלך האדם משחקק החמה חלי מיל וא"כ לשיטת ר"ת נלערך לומר דגם ר' נחמי' כוונתו על אחר ג' מילין ורביע אחר השקיעה וא"כ קשה איך שנה ר' נחמי' הלשון לתלמידיו בלשון שבלתי אפשר לדעת זאת מעלמו שבזכותו זמן מרובה לאחר שקיעת גוף השמש והי' לו לפרש וב"ל. ודוחק לומר דר' נחמי' סמך על דברי ר' יהודה שפי' בדבריו משחקק החמה כ"ז שפני מזרח מאדימין שזהו דוחק גדול והי' לו לר' נחמי' לפרש לתלמידיו משחקק החמה משעה שפני מזרח מאדימין יהלך אדם חלי מיל. ועוד דבירושלמי הובא שם בריש ברכות בבביתא דברי ר' נחמי' לבד בלא דברי ר' יהודה וא"כ מוכח שר' נחמי' אמר דבריו בפני עלמו שלא על דברי ר' יהודה לבד וא"כ לא נוכל לומר שלכן לא פירש ר' נחמי' דבריו לפי שקאי על דברי ר' יהודה וסמך עליו, ומה שבגמ' דילן הביא דברי ר' נחמי' אחר דברי ר' יהודה ל"ל שרק התנא חזרן לשנות דבריהם יחד. אי"כ מוכח מכל ה"ל דמשחקק שז' ר' נחמי' הוא משקיעת גוף השמש מעל הארץ, וא"כ מוכח דלשון משחקק החמה פירושו ג"כ החלת השקיעה היינו שקיעת כל גוף השמש מעל הארץ, ולפי מה שכתבתי בשיטת ר"ה הוא שאחר ג' מילין ורביע אז מתחיל להאדים פני מערב כמדומה לי שאינו כן לפי המציאות לפי הנראה במדינתנו :

העולה מכל מה שכתבנו למעלה שהעיקר דלא כשיטת ר"ת ורק מה שאמרו בגמ' בהשם"ש דר' יהודה מתחיל משחקק החמה הוא כפי' הגר"א ז"ל כפשוטו שהוא שקיעת החמה מעל הארץ וכמו שיכתב עוד בע"ה :

ב) אחרי שכתבנו להוכיח בשקיעת החמה האמור בענין בהשם"ש הוא שקיעת החמה מעל הארץ וכפי' הגר"א ז"ל מזכיר בע"ד איזה קושיות מה שיש גם על פירוש זה ולתתן אותם בע"ה :

בגמ' דשבת ל"ה ע"ב אמר לי' רבא לשמע' אחון דלא קיס לכו בשיעורא דרבנן אדשימשא אריש דיקלי את לו שרגא ולפירוש שזמן התחלת בהשמ"ש הוא שקיעת גוף השמש קשה מאי בקיאות בשיעורא דרבנן לריך לזה הרי הוא דבר הנראה לעינים מה שהכל יכולים לראות ולהבין זאת:

ויש' לתרץ דבעירו של רבא היו דקלים הרבה במערב העיר וכאשר השמש יורדת תחת הדקלים לא נראה גוף השקיעה בעיר, וגם מפורש בירושלמי ר"פ תפלת השחר דכשהשמש בראש האילנות בצל עוד הוא זמן הרבה קודם הלילה לפי שהיא מוליד יעו"ש. ולכן מי שבקי בשיעורא דרבנן שהוא השקיעה היינו שידע לשער ע"פ חומדתא גס אחר שהשמש יורדת תחת האילנות יש עוד עת להמתין עד קרוב להשקיעה רק אחון דלא קיס לכו כו' אדשימשא כו' כדי שלא תבא לידי טעות ויתכן שהדקלים היו אילנות גבוהים והיו קרובים לעיר ויתכן שהי' השמש בראש הדקלים בערך חצי שעה או יותר קודם השקיעה ולכן מי שבקי הי' יכול להמתין עוד מעט וכמוכן:

עוד יש לומר בזה ע"פ מה שאמרו בשבת שם ובבבב שלא יקדים ושלא יאחר, ולריך בקיאות בזה מהי הוא השיעור הממוצע, והאחרונים כתבו שיעור פלג המנחה, אמנם כלל זה אינה מוסכם אליבא דכו"ע, ויש בזה שיעור אחר ושמע' דרבא לא היו בקיאים בשיעור פלג המנחה או בשיעור האחר ונתן להם רבא סימן אדשימשא אריש דיקלי לא קודם ולא אח"כ לפי שאז מתחיל קלת חוקף אור השמש להתמעט בעיר מחמת כל הדקלים ולא הוה כ"כ כמו שרגא בעיכרא לגמרי וטוב אז להדליק נרות לשבת ובזה מדוקדק לשון בשיעורא דרבנן היינו בלבד שלא יקדים כו' משא"כ אם הכוונה בזמן השקיעה אמאי קרי לה בשיעורא דרבנן הא הוא הפק דאורייתא לפי מה דק"ל בר' יודא לומר, ואם ס"ל לרבא כרב יוסף דבהשמ"ש מתחיל משהתחיל להכסיף התחנות שהוא בערך שני מינוטין מאוחר ניחא וקושינו מעיקרא לא קשה בשיעור זה אין הכל בקיאות בזה, וע' מה שכתבנו לקמן על הא דרבא דחי למערב:

בא' והנה הרמב"ן הקשה דתנן וזית הלל מתירין עם השמש בשבת דף י"ז סוף ע"ב, ואין קי"ל ללריך להוסיף מחול על הקודם ואם נאמר דמיד אחר שקיעת גוף השמש הוה בהשמ"ש ובהשמ"ש הוא הפק לילה ואסור מן הדין וא"כ תוספות שבת מתי הוא כיוון שזית הלל מתירין עם השמש ומזה הביא הרמב"ן ראו' לשיטת ר"ת דאחר השקיעה עדיין אינו בהשמ"ש ואז הוא זמן תוספות שבת וכמו שכתב בשו"ע או"ח סי' רס"א סעיף ב' ויש אומרים בלריך כו' ועיין עוד בר"ן ספ"ב דשבת וביומא פרק יום הכיפורים והגר"א ז"ל תירץ בכו' רס"א שם דבאמת קי"ל דאין לריך תוספות שבת אבל א"כ הרי"ף והגר"ש שהביאו בפרק יו"כ הברייתא דתוספות שבת וסבירא להו ללריך להוסיף יקשה לדידהו תוספות מתי הוא ויש לתרץ דבאמת שקיעת גוף כדור השמש יש לו חוץ משך ובמדינתנו בערך קרוב לארבעה מינוט בקירוב וצא"י הוא שני מינוט ושני שלישים וכמ"ש למעלה (בסי' ה') ולענין התחלת בהשמ"ש מתחילא אחר ששקעה כל כדור השמש ומתחיל הרקיע להאדים וא"כ י"ל דמה שזית הלל מתירין עם השמש היינו עם רוב כדור השמש דהיינו שרוב הכדור עוד לא שקע וא"כ מתורץ מתי הוא תוספות שבת היינו מזמן ששקעה חצי כדור השמש עד הזמן ששקעה כל כדור השמש אז הוא תוספות שבת ואחר ששקעה כל כדור השמש אז מתחיל בהשמ"ש ועי' מ"ש בזה לקמן ועי' הנ"ל יש לתרץ ג"כ מה שדקדק הר"ם בשינוי הלשון שבענין בהשמ"ש בשבת ל"ד אמר הלשון משתקע החמה בפירושו שגמר השקיעה ובפסחים ל"ד בעובי הרקיע ד' מילין אמר הלשון משקיעת החמה עד לאת הכוכבים שפי' התחלת השקיעה ע' חוב' מנחות כ' ע"ב וזבחים נ"ו א' ואפי' הנ"ל ניחא שינוי הלשון הנ"ל משבת לפסחים שהספרים ביניהם בזמן משך שקיעת גוף כדור השמש הנ"ל בשבת מתחיל בהשמ"ש לאחר ששקעה

כל כדור השמש ולכן אמר משתשקע החמה היינו סוף שקיעת גוף החמה ובפסחים שם אמר משקיעת החמה ששם מתחיל לחשוב הד' מילין של עובי הרקיע מהתחלת שקיעת גוף כדור השמש ולכן אמר הלשון משקיעת החמה ד' מילין. ולפי מה שכתבנו במקום אחר ולקמן (כי מ"ז מ"ח מ"ט) שיחכן יותר שמתחיל בהשם"ש משעה שהשמש שקעה גם מראשי ההרים לפי"ז יחורץ יותר קושיא הנ"ל מתי הוא תוספות שבת דיל"ל שבת הלל מתירין עם השמש היינו שהאדם העושה את המלאכה עומד על הארץ יחי' השמש עמו היינו שהוא יכול לראותה או מותר במלאכה ובשהאדם עומד על הארץ אינו יכול לראותה עוד שלענין שקעה או אסור במלאכה לפי שמתחיל תוספות שבת וזהו תוספות שבת עד עת ששוקעת גם מראשי ההרים ומאז מתחיל בהשם"ש וזה שאמרו משתשקע החמה וכנ"ל, וגם שינוי הלשון של משתשקע הנ"ל יש לתרץ ג"כ עפי"ז והיינו משתשקע היינו סוף שקיעתה והיינו שגמרה לשקוע גם מראשי ההרים וכנ"ל וכתבנו בזה ג"כ לקמן בע"ה. ועי"פ הנ"ל יש לתרץ ג"כ הראי' שהביא הרמב"ן וסר"ן סוף פרק ב' דשבת שאין בין השמשות מתחיל עד סוף השקיעה מן הירושלמי ריש פרקא קמא דברכות שאמר רבי התחיל גלגל חמה לשקוע זה הוא בהשם"ש ואמר ר' חנינא סוף גלגל חמה לשקוע או מתחיל בהשם"ש והביאו רא' מדברי ר' חנינא שבין השמשות מתחיל מהסוף השקיעה: ועי"פ דבריו הנ"ל יש לומר שהנפקא מינה בין דברי רבי לדברי ר' חנינא בזמן שקיעת גוף כדור השמש וגלגל חמה פירושו כדור השמש ואמר ר"ח שמתחיל בהשם"ש אחר ששקעה כל גוף כדור השמש וכנ"ל:

בב) ועי"פ הנ"ל י"ל ג"כ הראי' שהביא הרמב"ן בחורח האדם מירושלמי בזה הלשון ר' שמואל וכו' בשם ר' חנינא התחיל גלגל חמה לשקוע אדם עומד בראש הכרמל ויורד וטובל בים הגדול ועולה ואוכל בתרומתו חזקה ביום טבל ולא הירושלמי כיוונו החוס' ג"כ בשבת ל"ה ח' ד"ה וירד ויטבול וכו', וקשה מזה להשיבות דבהשם"ש מיד אחר השקיעה מעל הארץ, ולפי דבריו הנ"ל נחא דמה שאמר התחיל גלגל חמה לשקוע פי' תחילת גוף כדור השמש לשקוע וכנ"ל ועוד הוא יוס' עד שיגמור כל גוף כדור השמש לשקוע, וכשעומד בראש הכרמל שהוא הכר שכל שפת הים [וכפירש"י בשבת ל"ה ח' שס] והיינו שבגדיו פשוטים ואינו חסר רק לרדת לעבול, וכשעומד וטובל וכדן היורד מראש הכר שהולך במהירות או חזקה שביום טבל היינו קודם שגמר כל כדור השמש לשקוע ובח"י מתאריך שקיעת גוף השמש שני מינוטין ושני שלישי מינוט ויחכן לרדת ולטבול כשילך במהירות כיון שהכר הוא על שפת הים:

א' נמי יש לומר דר' חנינא שבירושלמי סבירא ל' כרב יוסף דבהשם"ש דר' יהודה מתחיל אחר שקיעת גוף השמש בכדי חלק י"ב ממיל שהוא מהלך קס"ו אמה וצ"ל דהשנים וחצי מינוטין הנ"ל משך שקיעת כדור גוף השמש יש בו שיעור ירידה ועבילה כי "שני מינוטין וחצי מינוט" עולה רכ"ב אמה גם ב"ה מיל הוא כ"ב וחצי מינוטין ושיעור עבילה כתבו החוס' שבת ל"ד שהוא נ' אמה יעו"ש וא"כ יש לומר שבשיעור זמן הנ"ל יש בו שיעור ירידה ועבילה קודם בין השמשות שהנ"ל סה"כ הם שפ"ח אמות והם סך הכל ארבעה מינוט בקירוב:

א' נמי יש לומר דר' חנינא שבירושלמי ס"ל בבהשם"ש כר' יוסי שאמר בגמ' דילן בהשם"ש דר' יוסי מתחיל אחר סוף בהשם"ש דר' יהודה וא"כ לר' יוסי הוא יוס' וודאי תלחא רבתי מיל אחר התחלת שקיעת גוף השמש ובשיעור זה צוודאי יש בו זמן ירידה ועבילה בהכרח ומיושב יפה קושיות הרמב"ן גם אם לר' יהודה מתחיל בהשם"ש משקיעת גוף השמש וכנ"ל כי בירושלמי שם נאמר זאת בשם ר' חנינא ולא הוזכר ר' נחמי' בזה ע"ש:

כג) ובגמ' דילן ל"ה א' חמר ר' חנינא הרוס לידע שיעורא דר' נחמי' יניח חמס בראש הכרמל וירד ויעבול בים ויעלה וזה הוא שיעורא של ר' נחמי' ופירשו החוס' שם דאשמעיון שקודם בהשמ"ש הוא עובל והעבילה עולה לו ור' נחמי' אומר משתקע החמה ולפירושו שהוא שקיעת גוף הכמה יש לפרש יניח חמס פי' כל גוף כדור השמש ובכדי שני מינוט וחצי מינוט מסך שקיעת הכדור בארך ישראל אז הוא שיעור ירידה ועבילה וכנ"ל, ע' מה שכתבנו למעלה סימן ה' כמה שיעור שקיעת כדור השמש :

אך קשה קצת למה לריך שיעור- על שקיעת גוף השמש דבר הנראה לעינים אך זה לא קשה שבשולי הסר מקום העבילה אינו נראה גוף השמש שהוא נמוך ואשמעיון שטבילתו עבילה שבזמן ירידה ועבילה עדיין לא הגיע זמן סוף שקיעת כדור השמש :

ועוד יש לומר ולפרש כפי' רש"י שם ופי' החוספו' שם יחד שמדקאמר ויעבול מסתמא העבילה עולה לו ומדקאמר שיעורא של ר' נחמי' מסתמא יש בזה מסך חצי מיל של ביהשמ"ש דר' נחמי' והיינו ע"פ שאמר בירושלמי שם על דברי ר' חנינא הנ"ל חזקה ביום עבול הנדא דחומר בהסודא דחילי ל' בקפונדרא בים שהוא דחילי ל' באיסרטא לא בדא פי' שזה הוא רק במי שיויר להם באופן הקצר אבל לא במי שהולך בדרך הרבים ונראה לומר שפי' שניו בירידה ובין העלי' שההר עמד על שפת הים אך הוא משופע הרבה ומכל מקום ה' אפשר לרדת שם שלא ה' חלק ופי' אפשר לרדת אע"ג שפי' משופע הרבה, אבל לעלות ה' עורח לעלות דרך שם וה' מהלך אחר שהשיפוע ה' רחב הרבה והוא ה' דרך הרבים משם היו עולים ואלו הם שני הדרכים שהזכיר בירושלמי שם בקפונדרא הוא מקום הירידה וכנ"ל ובאיסרטא הוא מקום העלי' כנ"ל ועפ"י יש לפרש בגמ' הנ"ל, יניח חמס בראש הכרמל היינו כל גוף החמה שלא התחילה לשקוע עוד והוא יורד מן הסר העומד בשפת הים במקום הירידה ועד שיבקע כל גוף כדור השמש שהוא מסך שני וחצי מינוטין ירד ויעבול וכנ"ל והעבילה עדיין ביום ועלתה לו ויעלה משם אחר"כ במקום העלי' וכנ"ל שהוא במקום רחב באיסרטא הנ"ל וכיון שהעלי' הולכת סביב הסר במרחק כדי שיבי' השפוע מעט מעט וא"כ עד שיגיע להסר בראש הכרמל יהי' יותר מוזמן חצי מיל שיעורו של בין השמשות דר' נחמי' ובהו מיושב שהודיענו בזה הכל יחד שיעור זמן היסר העבילה ובהשמ"ש דר' נחמי' וכנ"ל :

וגם אם נפרש כפי' החוס' דאשמעיון בזה שיעור העבילה לבד י"ל למה הולך להודיענו זמן שקיעת גוף השמש דבר הנראה לעינים יש לומר דאשמעיון בזה דבר גדול לפי מה שכתבנו במקום אחר שיש מקום לומר שהשיעור שקיעת השמש הוא משעה ששקעה גם מראשי ההרים ואפילו אם להאדם העומד על הארץ שקעה השמש לעיניו אך בעוד לא שקעה מראשי ההרים עדיין הוא יוש ומס' באמר ר"י ור' נחמי' משתקע החמה הוה בהשמ"ש היינו כששקעה גם מראשי ההרים וע"ד שאמרנו בירושלמי פרקא קמא דברכות משנה ב' על הנך החמה כדי שתהא החמה מטפעת בראשי ההרים והוא ברבינו יונה שם. וזהו דאשמעיון ר' חנינא דמי שטובל בים שהוא במערב ולעיניו שקעה החמה כיון שהוא בשיפולי הסר אך כל זמן שלא שקעה השמש לעיני העומד בראש הסר הכרמל עדיין יוש ועלתה לו עבילה וזהו דאשמעיון יניח חמס בראש הכרמל אע"ג שלעומד בים שקעה השמש מכל מקום יכול לעבול עד הרגע ששקע מראש הכרמל ג"כ ולדרכינו הנ"ל שמודיענו בזה ב' הדברים בוודאי ניחא יותר :

כד) והנה לפי פי' הגר"א ז"ל הנ"ל דמשקיעת גוף השמש מתחיל בהשמ"ש דר' יהודה שהיה קודם לאת הכוכבים קשה הא ילפינן מקרא דעד לאת הכוכבים יום הוא בגמרא דמגילה דף כ' ע"ב מקרא ותלים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד לה"ב והוסיף

וקושיא זאת הקשה בתוס' שבת ל"ה א' ד"ה תרי ותירוש חינו שיך לפי' הגר"א ז"ל דבשלמא לר' יוסי דשני כוכבים בהשם"ש זהו הספק אם לה"כ שני כוכבים או שלשה עי' ירושלמי ריש ברכות אכל לר' יהודה קשה ולריך לומר דהגמרא דדרש מקרא הנ"ל דמן עמוד השחר יום הוא עד לה"כ הוא רק אליבא דר' יוסי שבהשם"ש שלו מתחיל אחר סוף בהשם"ש דר' יהודה ומה שאמר שמואל בשבת ל"ה ב' כוכב אחד יום שנים בהשם"ש כתב הגר"א בסו' רס"א שהוא אליבא דר' יוסי וכך כתב בחידושי הר"ן ז"ל שבת שם ולדידי' עד שני כוכבים יום הוא ולכן הדרשא הנ"ל אליבא דר' יוסי ור' יהודה לא ס"ל להך דרשא ולכן מספקא לי' מיד אחר השקיעה והוה בהשם"ש :

ומה דקשה א"כ מג"ל לר' יהודה דמן עמוד השחר הוא יום כיון דלית לי' דרשא הנ"ל וחלים בו' דיליף מזה במגילה שם י' לתוך דיליף ר' יהודה ממה דיליף בירושלמי ריש ברכות דפריך שם שכמו בערב מזה"כ לילה אע"פ שהחמה נתונה בחלמץ הרקיע פי' עדיין יש אור בימא אף בשחרית כן פירש ולמה הוה יום מעמוד השחר ומתדלו כמה אמוראי שם מגיין יליף יעו"ש ויש לומר דגם ר' יהודה יליף משם. ועל הירושלמי הנ"ל קשה למה לא יליף מקרא דנחמי' הנ"ל וחלים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד הלה"כ וכמו שיליף בבבלי שם וירושלמי בריש ברכות שם מיייתי הברייתא המובא בריש ברכות בגמ' דילן סימן לדבר לה"כ ואע"פ שאין רא' לדבר זכר לדבר וחלים מחזיקים ברמחים בו' ולריך לתוך דהירושלמי סובר דקרא הנ"ל חינו רק זכר לדבר ולכן לא יליף מזה ועיין תוס' בריש ברכות ב' ע"ב ד"ה אע"פ וברש"י שם ד"ה ת"ש וא"כ יש לומר דגם ר' יהודה לית לי' הלימוד דקרא דנחמי' הנ"ל :

אך הוא דוחק לומר שהגמרא דמגילה הנ"ל הוא מתוך רק לר' יוסי כיון דקי"ל גם כר' יהודה לחומרא וכמו שפסק הגמרא דשבת ל"ה ה' ראוי להגמרא לפרש גם טעמא דר' יהודה. ויש לתוך דהגמרא דמגילה שם מתוך גם לר' יהודה וטעמא דר' יהודה דדריש לשני הפסוקים ולחושך קרא לילה שלפי זה ה' ראוי להיות לילה מיד בשקיעת החמה דדריש למחשיך ובא קרא לילה וגם דריש קרא דנחמי' וחלים בו' עד לה"כ דמזה יש ללמוד דעד זאת הכוכבים יום ולכן מספקא לי' לר' יהודה כיון ששני הפסוקים סותרין זה את זה ולכן משקיעת החמה עד לה"כ הוה לדידי' ספק ובין השמשות שלא ידעין איזה עיקר אם ולחושך שמתחיל הלילה משקיעת החמה או קרא דנחמי' עיקר דעד לה"כ יום. ויש לומר דדריש ר' יהודה לה"כ שנים ובשני כוכבים ציגונים לילה וודאי ובין השמשות דר' יוסי מתחיל משני כוכבים כמו שאמרו כוכב אחד יום שנים ציהשם"ש שהוא אליבא דר' יוסי וכנ"ל ולכן אמרו דשלים בהשם"ש דר' יהודה והדר מתחיל ציהשם"ש דרבי יוסי בשבת דף ל"ה שם וגם מספקא לי' שמא קרא לחושך קרא לילה למחשיך ובא בו' עיקר כנ"ל, ולכן משקיעת החמה עד שני כוכבים ציגונים הוה ספק לר' יהודה, ואח"ז הוה בהש"ש דר' יוסי :

עוד יש לתוך שהדרשא של ולחושך בו' למחשיך ובא קרא לילה יש מקום להסתפק שכל זמן שלא הכסוף גם העליון עדיין חינו בכלל מחשיך ובא כיון שהאור מזהיר עוד ור' יהודה דריש למחשיך ובא קרא לילה ולכן מספקא לי' ציהשם"ש אם מיד משקיעת החמה הוא בכלל מחשיך ובא והוה לילה או רק לאחר שהכסוף גם העליון אז מתחיל מחשיך ובא ועד אז יום לכן לדידי' זמן הנ"ל בהשם"ש ולא דריש כלל קרא הכתוב צנחמי' ולדידי' דיו בתירוץ הראשון של הגמרא מקרא ויקרא לאור יום ולמד משם על עמוד השחר וקושיא הגמרא אלא מעתה ולחושך בו' לא קשיא לי' לר' יהודה ואין הכי נמי דדריש דמחשיך ובא קרא לילה וקושיא הגמרא אלא מעתה הוא רק לר' יוסי והיינו זה פשוט להגמרא דלאחר שהכסוף התחתון וגם העליון צוודאי אז הוא בכלל מחשיך ובא כיון שלבשה השמים קדרות ושחרות (שלכן לר' יהודה חינו מסתפק עוד) והנה אמרו בשבת ל"ה

ל"ה לא אכלי כהגיס תרומה עד דשלים בין השמשות דר' יוסי וא"כ מוכרת שיש אחיה
משך זמן מאחר שהכסף העליון עד סוף בין השמשות דר' יוסי וכל שכן לפמ"ש הרמב"ן
ז"ל בתורת האדם דמה שאמרו דשלים בין השמשות דר' יהודה והדר מתחיל בהשמ"ש דר'
יוסי היינו זמן בהפלגה קאמר וכן הוא לתירוצו שני של התוס' דף ל"ה ב' ד"ה אלא
ע"ש, ע' מה שכתבנו בזה לקמן. וא"כ כיון דמשהכסף העליון סוף בהשמ"ש דר' יהודה
בוודאי מתחיל מחשיך ובא ועדיין הוא יום לר' יוסי או ספק יום עד ל"ה וכנ"ל, ולכן
מקשה הגמרא לר' יוסי אלא מעתה ולחושך כו' למחשיך ובא קרא לילה והא קי"ל דעד
ל"ה לאו לילה הוא והיינו דמספקא לן שמא הלכה כר' יוסי ועדיין אין לנו חושבין לוודאי
לילה עד ל"ה כ' ומתוך הגמרא מקרא דנחמי' וחליס כו' הנ"ל ולר' יהודה הקושיא מעיקרא
ליתא ומתוך קושייתו הנ"ל דהגמרא מיייתי התירוטים בין לר' יהודה ובין לר' יוסי וכנ"ל
ורק האמוראים רבא שם שתיקן למחשיך ובא כו' תירץ אליבא דר' יהודה ור' זירא שם
שתיקן מקרא דנחמי' תירץ אליבא דר' יוסי, ולכן בהרייתא דריש דרכות שאמר מלא"כ
שהוא אליבא דר' יוסי וכמ"ש הגר"א ז"ל הוא מיייתי קרא דנחמי' וכנ"ל :

כה) והנה בריש פסחים דף ב' ע"א פריך הגמרא והא קיימא לן דעד ל"ה יממא
הוא ומוה קשה על השיטה דביהשמ"ש דר' יהודה מתחיל אחר שקיעת גוף
השמש ומאז הוא ספק לילה ואזן קי"ל כר' יהודה לחומרא וכמו שפסק ר' יוחנן בשבת
ל"ה וא"כ קשה איך אמר הגמרא והא קי"ל דעד ל"ה יממא דמשמע וודאי יום והא לא
קי"ל כן רק דהוה ספק יום ספק לילה ולשיטת הר"ת ז"ל נוחא ולשון הגמרא במגילה
שם והא קי"ל דעד ל"ה לאו לילה הוא וזה הלשון נוחא לכל השיטות ולשיטת הר"ת אין
להקשות על שינוי הלשון שבין גמרא דפסחים שם להגמרא דמגילה שם דהא כתבו התוס'
בפסחים שם דפשיטא לי' להגמרא דעד ל"ה יממא מכא הקרא דנחמי' ואנחנו עושים
במלאכה מעלות הבשר עד ל"ה ולכן במגילה שם שהמקשה לא ידע מהקרא דנחמי' הנ"ל
שהרי התרץ הוא מתוך לי' מהקרא הנ"ל לכן אמר המקשן רק והא קיימא לן דעד ל"ה
לאו לילה הוא ועיין במהרש"א ז"ל פסחים שם ובחידושי אבן העזר שם אבל לשיטת
הגר"א ז"ל שמיד אחר שקיעת גוף השמש מתחיל בהשמ"ש דר' יהודה קשה לשון הגמרא
דפסחים שם והא קי"ל דעד ל"ה יממא הוא וכנ"ל :

זכרון יש לומר לפי דפסק ר' יוחנן בשבת ל"ה שם הלכה כר' יוסי לענין תרומה
דלא אכלי תרומה עד דשלים בהשמ"ש דר' יוסי וא"כ יש לומר מה שאמר
והא קי"ל דעד ל"ה יממא הוא היינו לענין תרומה ולענין מול"ש וכדומה ועיין בתוס' שם
וזה דוחק קצת. ויש עוד דרך לתרץ קושיא זאת ע"פ מה שנקדים עוד, והנה בשבת
דף ל"ה ע"ב אמר ר' יהודה אמר שמואל כוכב אחד יום שנים בין השמשות שלשה לילה
וגם מזה לכאורה קשה על השיטה הנ"ל דמיד אחר שקיעת גוף השמש מתחיל בהשמ"ש
דר' יהודה וקיימא לן כוותי' לחומרא וכנ"ל וא"כ איך אמר כוכב אחד יום דמסתמא הוא
קצת אחר שקיעת גוף השמש ולמה הוא יום. אמנם הגר"א ז"ל תירץ בסי' רס"א דמה
שאמר כוכב אחד יום הוא רק לר' יוסי ולכאורה נראה דגם לפי הר"ת ז"ל דכוכב אחד
יום שנים בין השמשות שלשה לילה איירי אליבא דר' יוסי ולא אליבא דר' יהודה שהרי בין
השמשות דר' יהודה הוא לפחות תרי חילתי מיל שהוא לפחות י"ב מינוטין וכמו שאמרו
בשבת ל"ד ב' שם והדבר נראה בחוש שמן כוכב השני עד הכוכב השלישי אין מתאריך כל
כך ועל כרחק ז"ל דקאי רק אליבא דר' יוסי דסבירא לי' בהשמ"ש הוא כהרף עין.
וראי' לדבר מדברי הר"ן ז"ל בחידושו על הגמ' דשבת שם שמביא שם שיטת הר"ת ז"ל
ומ"מ צבואו להגמרא דכוכב אחד יום שנים בהשמ"ש פי' גם הוא שהוא רק אליבא דר' יוסי
וכנ"ל הרי מזה ראי' לדברינו שגם אליבא דרבינו תם ז"ל ז"ל שהוא רק אליבא דר' יוסי וכנ"ל :
ואמנם

ואמנם בדף ל"ד ע"ב שם מפרש רב יהודה אמר שמואל את דברי ר' יהודה דביהש"ם ומפרש שם שיעור דבהש"ם דר' יהודה בכמה ואל"כ קשה איך אמר שמואל שם אליבא דר' יהודה ובאן אליבא דר' יוסי ואל"כ לפי דקיי"ל בחרווייכו לחומרא לבן מפרש את דברי שניהם :

אך לכאורה קשה איך אמר שמואל כוכב אחד יוס סתם דמשמע שהוא יוס בין לקולא ובין לחומרא מה שהאמת לא קיי"ל בן רק ס"ל לחומרא כר' יהודה והוא רק ספק יוס ואל"כ איך אמר סתם לשון שאפשר לעשות בו והוא לי' לפרש כוכב אחד יוס אליבא דר' יוסי :

ולכן נראה דשמואל ס"ל כר' יוסי לגמרי ומה שאמר כוכב אחד יוס ס"ל דכן הלכה בין לקולא ובין לחומרא וזוה מדוקדק מאוד מה שאמר שמואל בדף ל"ה שם בין השמשות דר' יהודה כהנים עובלין בו ומפרש בגמ' שם עובלין לר' יוסי וקשה מאוד מדוע אמר שמואל סתם כהנים עובלין בו הי' לו לפרש לר' יוסי ולהנ"ל ניחא דשמואל ס"ל דהלכה כר' יוסי ולכן אמר כהלכה דס"ל ופסק למעשה דבין השמשות דר' יהודה כהנים עובלין בו ואין להקשות אל"כ מאי פריך בגמ' שם פשיטא הא יס לומר דאשמעינן דכן הלכה דיש להרץ דלכן פריך בגמ' פשיטא פי' מאי קמ"ל בזה שאמר הזמן העצילה שאם רוצה לפסוק כר' יוסי הוה לי' למימר הלכה כר' יוסי ומאי אשמעינן בזה שאמר דבהש"ם דר' יהודה כהנים עובלין בו :

ומה שאמר ר' יהודה אמר שמואל בדף ל"ד ע"ב שם לפרש את הברייתא דברי ר' יהודה דבהש"ם שם יוס לומר שלפי שקשה על הברייתא כקושיא בגמ' הא גופה קשיא כו' לכן פירש הברייתא שלא חבי' מוקשה עלי' ורק אליבא דר' יהודה אמר ולי' לא ס"ל וע' בחובות פ"ד ע"א :

אך קשה מה שפירש שם שיעור בין השמשות בכמה הוא אליבא דר' יהודה ואל"כ דגם זה קאי על דברי ר' יהודה דמייירי שם וע"ז שאל שם שיעור דבהש"ם הזה פי' דבהש"ם דר' יהודה בכמה ומפרש שם את דברי ר' יהודה ולי' לא ס"ל ומה דקשה עכ"ז למה הולרך לפרש שיעור משך זמן דבהש"ם דר' יהודה כיון דלא ס"ל כווחי' ע"ז יס להרץ דלרך לדידי' לדעת משך זמן דבהש"ם דר' יהודה למען נדע מזה מתי מתחיל דבהש"ם דר' יוסי דשמואל לשיטתו שאמר שם דבהש"ם דר' יהודה כהנים עובלין בו דשלים דבהש"ם דר' יהודה והדר מתחיל דבהש"ם דר' יוסי וגלך לפרש זמן של ר' יהודה לדעת מזה מתי מותר לטבול :

וי"ז לומר עוד שאלו שני המימרות אמר שמואל ביחד זה אחר זה שאמר זמן דבהש"ם דר' יהודה ושיעור דבהש"ם שם שלו כמה הוא ואמר ע"ז מיד דבהש"ם דר' יהודה הזה כהנים עובלין בו דלא קיי"ל כר' יהודה ורק שלענין הדין יוס הוא ובשמשלים דבהש"ם של ר' יהודה מתחיל דבהש"ם דר' יוסי ופירש מיד אח"ז לענין הלכה איך הוא ואמר כוכב אחד יוס שנים בין השמשות שלשה לילה :

וע"פ ה"ל מחורץ יפה דברי שמואל ה"ל דסבר להלכה כר' יוסי לגמרי אך אכן קיימא לן להלכה כר' יוחנן דפסק בשבת שם דהלכה כר' יהודה בערב שבת ובר' יוסי לענין תרומה והיינו דקיי"ל בחרווייכו לחומרא וקיי"ל כר' יוחנן כנגד שמואל דקיי"ל שמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן, וע"פ הג"ל יש להרץ מה שהקשינו למעלה מריש פסחים שאמר שם והא קיי"ל דעד לאת הכוכבים יממא הוא אע"ג דאין קיי"ל כר' יהודה לחומרא דמיד אחר שקיעת גוף השמש מתחיל ספק לילה ולדברינו הג"ל ניחא דר' יהודה שאמר משמי' דשמואל כוכב אחד יוס ס"ל דהלכה כר' יוסי ועד לאת הכוכבים יממא הוא וקושיא בגמ' בפסחים שם מבואר שהוא על רב יהודה שאמר לילי ומפרש אור לארבעה עשר לילה ומקשה עליו מקרא ויקרא לאור יוס ומתוך הגמ' על רב יהודה ה"ל למאיר

למחר ובא קרא יום ומקשה על רב יהודה אלא מעתה ולחושך כו' והא קיימא לן דעד לאת הכובים יממא הוא היינו לרב יהודה לשיטתו שעליו הוא מקשה הגמ' ולרב יהודה הכי הוא דקיימא לן דעד לה"ב יממא הוא דס"ל כר' יוסי ופסק כוכב אחד יום וכנ"ל:

בז ויעוד נראה ליישב הא דאמר שמואל כוכב א' יום שנים בהשמ"ס שלשה לילה שיהי' אליבא דכו"ע ושגס שמואל יסבור כר' יוחנן דהלכה כר' יהודה וכו' יוסי כתריהו לחומרא ולכן מפרש בהשמ"ס דר' יהודה משום דס"ל כוותי' לחומרא, והיינו שלכאורה קשה איך אמר שמואל סתם שלשה כוכבים לילה ולא פירש דבריו שלא כוכבים גדולים הנראים ביום ורק ציטונים, ולכן יש לומר שלפי שאמר שמואל סתם כוכב ולא פירש איזה כוכב א"כ מי שישמע דבריו יחמיר מספק, ולענין התחלת הבהשמ"ס מיד שיהיו שני כוכבים גדולים יתחיל להחמיר שמא אלה הכוכבים ג"כ נחשבו, ומ"מ לענין להקל שיהי' בוודאי לילה ימתין עד ציטונים שמא באלה משערין וא"כ לפי דברי שמואל יהי' הדין למעשה שמיד כשילאו שני כוכבים גדולים מתחיל בהשמ"ס, וכשיגיע שלשה כוכבים ציטונים דוקא אז יתחיל הלילה, וזהו אליבא דכו"ע דיש לומר דגם ר' יהודה מודה דלא מתחיל בהשמ"ס עד שיתראו שני כוכבים גדולים:

ובזה מדוקדק מאוד לשון האלפס שאחר שהביא דברי שמואל הנ"ל כוכב א' יום שנים בהשמ"ס שלשה לילה הביא בזה"ל אמר רבי אמי בן אבון משגראו שלשה כוכבים ולא כוכבים גדולים כו', מפורש דלא שיער ציטונים רק לענין סוף בהשמ"ס שלשה לילה וכנ"ל, והיינו משום דק"ל כר' יהודה לחומרא וכמו שהביא הרי"ף גופי' שם מקודם:

ואע"ג דר' יהודה ס"ל דבהשמ"ס מתחיל מיד בתחלת שקיעת החמה ומסתמא לא נראה אז עוד שני כוכבים גדולים, יש לתרץ ע"פ ג' אופנים הא' ע"פ מ"ש בס' מבוא השמש שיש כוכב גדול שנראה גם קודם השקיעה. הב' ע"פ מ"ש במקום אחר שיש לומר שנחשב שקיעת החמה מראשי ההרים ע"ד שנחשב נן החמה משהחמה מטפטפת בראשי ההרים כמ"ס בירושלמי המובא בדבריו יונה משנה שני' דברכות וא"כ י"ל שאז נראים שני כוכבים גדולים בארץ ישראל מאחר ששקעה מראשי ההרים בא"י. הג' יש לומר דבאמת מה שאמר ר' יהודה בהשמ"ס משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מארדימין יש לומר שעיקר הסימן הוא כ"ז שפני מזרח מארדימין, ויתכן שאינו מתחיל פני מזרח להאדים מיד ברגע שנראה לעין שקיעת החמה תחת האופק רק איזה מינוטין אח"כ ועיקר הסימן משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מארדימין אז מתחיל בהשמ"ס:

וע"ד שפי' ר"ת שאחר זמן הרבה אחר השקיעה אז מתחיל הזמן שפני מזרח מתחיל להאדים וכמו שהבאתי למעלה ואע"ג שהקשיתי לעיל על פירושו דג' מיל ורביע אינו מתאריך כ"כ, אבל איזה מינוטין יתכן שמתאריך, וא"כ י"ל דזהו זמן א' מהי שמתחיל הרקיע להאדים אז מתחילים בא"י להתראות שני כוכבים גדולים ואז הוא מתחיל בהשמ"ס לר' יהודה ובה יתיישב כל הקושיות הנ"ל:

ועוד יש בזה דרך רביעי שנאמר שזהו מדאורייתא דמן התורה מתחיל הספק מיד כשנראה ב' כוכבים גדולים ורק לבלי לבוא לידי טעות מתחיל בהשמ"ס מדרבנן לר' יהודה מיד אחר שקיעת החמה וכעין זה כתב צפי' מהלכ"ח בפ"ב מה' קידוש החודש על הרמב"ם לתרץ בזה שיטת הרמב"ם ע"פ וע"פ דרכיו זה ג"כ מתיישב יעו"ס:

בז ויש לומר בזה ע"פ הנ"ל דבר נכון בפלוגתא זמני בהשמ"ס דר' יהודה ור' יוסי וספיקתם, והיינו דכו"ע דרשי קרא דנחמי' דלאת הכוכבים הוה לילה וכנ"ל. ונקדים דבר אחד, דכוכבים ציטונים נאמר שנחשב הסוג הכוכבים האמלעים שבין שני הקלוות וכמ"ס במ"א ונדבר בזה בע"ד לקמן, וע"ד שמשתער כזית ציטוני שבין שני הקלוות

הקטנות ע' כלים פי"ז משנה ה' ו' ז', ואמר שם ר' יהודה מביא גדולה שבגדולות וקטנה שבקטנות כו' וחולק את המים כו' ע"ס :

ולכן מן שני כוכבים גדולים עד שני כוכבים צינונים יהי' בל"י תלתא רבעי מיל והנה ק"ל דלריך ג' כוכבים ובקרא כתיב כוכבים סתם כוכבים שנים, וז"ל דמספקא לן חזי' שלשה (לפי דק"ל בכמה מקומות דבתלתא זימני הוה חזקה א"כ י"ל דשנים אינם לילה עוד) שמה הכוונה כוכבים רבים דרבים היינו שלשה וכמ"ס גיטין מ"ז א' ע"ס :

ובירושלמי מקשה למה לא די בשנים ומתוך קדמאה לא יתחשב יעו"ס בירושלמי דברכות פ"א והנה נוכל לעשות בקרא דלאת הכוכבים לילה שני ספיקות, הספק א' אם כוכבים גדולים, או כוכבים צינונים, והספק השני אם שני כוכבים או שלשה וכנ"ל. ועפ"י יש לומר בדרך נכון דר' יהודה פשיטא לי' דא"ל רק שני כוכבים, ורק מספקא לי' אם כוכבים גדולים או צינונים, ולכן לדריה בכוכב א' גדול עדיין יוס דבקרא שני כוכבים כתיב ובשני כוכבים גדולים מתחיל הספק בהשמ"ס וכנ"ל ואז הוא מתחיל ג"כ הרקיע להאדים או להכסיף התחתון, והוא אללו ספק עד שני כוכבים צינונים שאז אללו לילה ודאי ואז הכסיף גם העליון והשוה לתחתון ושניהם זמן אחד, ולר' יוסי פשיטא ליה ספיקו של ר' יהודה דבדאי לריך צינונים, ורק הספק אללו אם לריך שלשה או די בשנים, וא"כ לר' יוסי עד שני כוכבים צינונים הוה יוס בודאי ומן שני צינונים עד שלשה צינונים הוא בהשמ"ס והוא עת קלר ואינו רק כהרף עין משני כוכבים צינונים עד שלשה כוכבים צינונים :

ובזה החשבון מדוקדק שבשעה שמונים בהשמ"ס דר' יהודה שהוא שני כוכבים צינונים או מתחיל בהשמ"ס דר' יוסי שהוא משני כוכבים צינונים עד שלשה וכנ"ל ולכן מדוקדק מ"ס שמואל דבהשמ"ס דר' יהודה כהנים טובלים לר' יוסי ומדוקדק ג"כ מה שאמר שמואל דשלים בהשמ"ס דר' יהודה והדר מתחיל בהשמ"ס דר' יוסי :

ובזה עולים דברי שמואל מ"ס כוכב א' יוס שנים בהשמ"ס שלשה לילה ולא פירש איזה כוכבים והיינו משום דק"ל כתריויהו לחומרא וא"כ משני כוכבים גדולים עד שלשה צינונים הוה בהשמ"ס ולכן אמר סתם כדי שגלערך להחמיר כתריויהו וכל דברי שמואל המה אליבא דהלכתא :

ולכן צברייתא אמר ר' יוסי לא כוכבים גדולים הנראים ביום כו' ר' יוסי לשיטתו דלדידי' כן הוא וכנ"ל והצרייתא כולה כר' יוסי היא ור' יוסי מפרש לדברי ת"ק או שגם הת"ק מחמיר כתריויהו כמו שמואל וכנ"ל :

ובזה שכתבנו ללדד שלא יהי' מתחיל בהשמ"ס מיד ברגע השקיעה לא נוכל לסמוך ע"ז בהתחלת בהשמ"ס כלל, ורק נוכל ללמוד מזה לחוש לחומרא לענין סוף בהשמ"ס וכמו שיתבאר בע"ה בל"כ אם יהי' ה' בעזרי :

וע"פ הג"ל יש לתרץ יפה דברי הרמב"ם בפ"ב מה' קידוש החודש הלכה ט' יעו"ס היעב ודברי הרמב"ם שם מבוארים יפה ומ"ס שם כוכב ליל שלשים היינו כוכב א' הגדול, ולכן לא פירש כוכב צינוני, והיינו משום דס"ל להרמב"ם שהירח אינו נראה בעוד גוף השמש על הארץ לכן מוקי לה באחר שקיעה קודם שגראה הכוכב הגדול, וס"ל דמדרבנן ה"ל בהשמ"ס משקיעת גוף השמש ומ"ס שמואל כוכב א' יוס הוא מדאורייתא ובה מתורץ שלא תקשי דבריו בפ"ה דשבת ה' ד' לדבריו שבהלכות קידוש החודש שם ובה מתורץ ג"כ הקושיות שהקשה בפ' הרלב"ח על הרמב"ם דה' קידוש החודש שם וע"ס שהוא הלך קרוב לזה בסגנון אחר ולדרכינו הג"ל נראה נכון יותר לכאורה וכנ"ל :

סוף דבר הכל נשמע לענין התחלת בהשמ"ס כבר נתבאר באריכות דשיטת ר"ת לענין שקיעת החמה של התחלת בהשמ"ס נסתר מכמה הוכחות ובידורים

גדולים ורק שקיעת החמה האמור בענין התחלת בהשם"ש צפ"צ דשבת הוא שקיעת גוף השמש מעל הארץ, ואחר השקיעה זו מתחיל בהשם"ש דר' יהודה כמו שהוא פשוט הגמרא ובין דקי"ל כר' יהודה לחומרא וכמו שפסק ר' יוחנן בשבת שם א"כ מיד אחר השקיעה מתחיל בהשם"ש לחומרא וכמו שפסק בזה הגר"א ז"ל ועוד ראשונים, וכן פסק בתשובות מהר"ם אלשקר סי' ל"ו בשם הגאונים. ורק יש להסתפק כשהחמה שקעה לעיני האדם העומד על הארץ ועדיין זורחת על המקומות הגבוהים וגררה לעין את זריחתה עליהם אם התחיל בהשם"ש, או לא ודומה לכן החמה שכשהשמש מטפעת בראשי ההרים נחשב כן החמה וכמו שהביא רבינו יונה ריש דרכות במתני' שניה את הירושלמי, או אולי יש לחלק בין כן לשקיעת החמה של בהשם"ש, וע' מהר"ם אלשקר שם, ויתבאר לקמן בע"ד, ומ"מ מן הסבירא נראה כיון שעדיין נראה השמש על המקומות הגבוהים עדיין אינו בהשם"ש אבל כשנסתלק גם ממקומות הגבוהים או דינו כבין השמשות לדיו בהשם"ש כר' יהודה לחומרא וכנ"ל, ודוקא כשיש לפני האדם דברים גבוהים ובשבת שלריך להוסיף מעט מחול על הקודש ראוי לחשוב משעה שלא נראה השמש להאיש שעומד על הארץ אשר לעיניו שקעה השמש, ועוד נכתוב לקמן בזה באריכות:

בב) ועתה בעזרת ה' נכתוב בענין סוף בין השמשות מתי הוה וודאי לילה כגון לענין מוש"ק מתי מותר להדליק נר וכן לשאר דברים שיש נ"מ אם הוא ודאי לילה:

והנה מפורש בגמ' דרכות דף ב' ע"ב ופסחים דף ב' ע"א ומגילה כ' ע"ב דלאת הכוכבים הוה לילה ובגמ' דשבת ל"ה ע"ב אמרו שלשה כוכבים לילה ולא כוכבים גדולים הנראים ביום ולא כוכבים קטנים שאינם נראים אלא בלילה אלא צימונים, וכן פסק בשו"ע אור"ח סי' רל"ה וסי' רל"ג דל"כ הוה לילה ורק לפי שאין לנו בקיאות מי הם צימונים לכן פסק בשו"ע שם ושם דבעינן שלשה כוכבים קטנים, ובסימן רל"ג במוש"ק הוסיף שהיו רגופים מטעם תוספת שבת ע"ש בשערי תשובה ודגול מרדכי, וראוי לבאר אם יש לזה זמן משוער על השעה מן הגמרא, וגם לבאר אם יש דרך לדעת מי המה צימונים לענין הדין:

והנה בפסחים ל"ד א' אמר ר' יהודה משקיעת החמה עד לאת הכוכבים הוה ד' מילין, ושיטת ר"ת בתוס' שם ד"ה ר' יהודה ובשבת ל"ה א' ד"ה תרי ועוד הרבה ראשונים לפרש מה שאמר שם בפסחים לאת הכוכבים הוא זמן ג' כוכבים צימונים אשר אז הוה התחלת וודאי לילה וכנ"ל וא"כ לפירושם מפורש לנו זמן מוגבל מתי הוה וודאי לילה היינו אחר ד' מילין אחר שקיעת גוף השמש מעל הארץ:

אך הגר"א ז"ל בסו' רס"א מפרש הגמ' דלאת הכוכבים דפסחים שם באופן אחר שלא על זמן התחלת וודאי לילה, וגם כתב ששיעורי זמן הגמ' הוא על אופק ארץ ישראל ובמדינתו שהוא נוטה יותר הרבה ללפון מתאריך הרבה יותר ממה שהוא בארץ ישראל ובבבל, וא"כ לשיטתו אין לנו מן הגמרא על מדינתו זמן משוער על השעה כמה הוא כמשך זמנו על משך זמן ידוע, ורק תלוי הדבר מתי הוה ג' כוכבים צימונים, ומחסרון הבקיאות לריך להמתין עד ג' כוכבים קטנים כנ"ל. ונכתוב מתחלה בקיצור גמרא אף הוא לשיטת ר"ת הנ"ל, והנה לשיטת ר"ת וסייעתו הנ"ל הוא מצוה שדרך להמתין ד' מילין אחר גוף השקיעה, ושיעור ד' מילין כמה הם יש בזה שיטות ופירושים, כי לפי מ"ש בשו"ע יורה דעה סי' ס"ט סעיף ו' ובאור"ח סי' תנ"ט ס"ב ע"פ דברי הסרומת הדסן שמפרש על פי הגמ' דפסחים ל"ד א' דמיל הוא י"ח מינוטין וד' מילין המה שעה וחומש, שחושב מה שאמרו שם דמהלך אדם ביום עשרה פרסאות שהם ארבעים מילין חושב זאת על שנים עשר שעות:

אמנם הגר"א ז"ל בס' רס"א ובס' תנ"ט בלח"ה הקשה על זה שהרי מבוחר שם מן הגמ' דפסחים שם שהעשרה פרסאות הוא מן עמוד השחר עד לה"כ, ועולה מן הנך עד שקיעת החמה אך ל"ב מילין ע"ש פירש"י ד"ה ת"ש ר' יהודה כו' והגמ' בפסחים שם איירי ביום ציוני היינו ניסן ותשרי (ובעצב הפסח) ע"ש וכדמוכח ממס"ש אחד מעשרה ביום וכמו שנכתוב לקמן, והדבר ידוע שציוני ניסן ותשרי הוא מן קץ החמה עד שקיעת החמה שנים עשר שעות, וא"כ עולה ל"ב מילין לשנים עשר שעות, ועולה ד' מילין שעה ומחלה, וכן הסכים הגר"א ז"ל בס' רס"א בלח"ה שם וכן הסכים החק יעקב בס' תנ"ט שם. ובחזקת סופר לח"ה ס' פ' יעו"ש ד"ה הנה כי כן כו' אך הגר"א ז"ל בלח"ה ס' תנ"ט המליץ פירוש אחר בגמ' דפסחים שם לשיטת הרמב"ם שעולה כל עשרה פרסאות על זמן שמן כך החמה עד שקיעה ולפ"ז עולה ד' מילין שעה וחומש ע"ש:

ולפ"ז ה' ראוי לכאורה לומר שיש לחוש לחומרא בענין שיעור ד' מילין ולשיטת ר"ת דלא הוא וודאי לילה עד ד' מילין ה' ראוי להחמיר עד שעה ומחלה אחד שקיעה. אך נראה לענ"ד דאע"ג דלענין שאר הדברים שמשוער בשיעור מיל ראוי לנו להחמיר לחשוב מיל כ"ב מינוט וחצי (כחשבון שעה ומחלה ד' מילין הנ"ל) כמו שמורה פשוט הגמ' דפסחים שם ולחוש לדברי הגר"א ז"ל בס' רס"א והחק יעקב וכנ"ל כגון לענין מליחה ע' יו"ד ס' ס"ט סעיף ו' וכתתי (ופלתי) שם ס"ק י"ז:

מ"מ בענין זה לחוש לשיטת ר"ת לענין הלילה די לנו לחשוב לשיטת ר"ת ד' מילין רק שעה וחומש ביום ציוני ניסן ותשרי וציונים הארוכים מתאריך יותר וכמו שנכתוב בע"ד לקמן, והיינו לפי שבחנתי כמה פעמים במקומינו ביום ציוני שהוא ערך ניסן ותשרי שעה וחומש אחר שקיעת גוף השמש מעל הארץ הרקיע מלא כוכבים ובוודאי יש אז ג' כוכבים ציונים לפחות בלא ספק. וגם קודם לזה נראים כוכבים הרבה ביום ציוני, רק לריקים אנו לומר שעדיין אינם ציונים וכמ"ס החוש' ל"ה א' ד"ה תרי שכל משך ג' רבעי מיל מספקא ליה לר' יהודה אם הכוכבים הם ציונים:

אבל כולי האי צרור שאינו מתאריך זמן לה"כ עד שעה ומחלה אחר השקיעה וא"כ אם נאמר דד' מילין שבגמ' כאן לר"ת הוא שעה ומחלה יה' ראוי צרורה כן החוש שפי' ר"ת בהגמ' דפסחים על ד' מילין הנ"ל לה"כ אינו כן ואין פירושו על התחלת הלילה ואין אנו לריבין לחוש לשיטתו כלל ואע"ג שציוני הקץ וימים הארוכים מתאריך הרבה אבל הגמ' איירי ביום ציוני שהרי אמר שם אחד מעשרה ביום, וממ"נ אם הגמ' איירי ציונים הארוכים יתאריך עוד יותר הד' מילין:

ולכן לענין מוש"ק אין אנו לריבין לענ"ד להחמיר ביום ציוני עד שעה ומחלה מטעם ממ"נ שאם שיטת ר"ת צפי' ד' מילין לה"כ אמת ל"ל ד' מילין לא יותר משעה וחומש, ואם ד' מילין הוא שעה ומחלה א"כ ע"כ אינו אמת כפי' ר"ת על התחלת הלילה שהוא מוכחש מן החוש, רק עיקר הפירוש בגמ' דפסחים יה' לפ"ז ע"פ דרך הגר"א ז"ל והרכיב אחרים שיתבאר בע"ד וא"כ אין אנו לריבין לחוש לשיטת ר"ת לפ"ז וא"כ אין אנו לריבין להחמיר ביום ציוני שעה ומחלה וממ"נ, ורק לחוש לשיטת ר"ת מחייבין להמתין ביום ציוני רק שעה וחומש שהוא ד' מילין לפי' השני וכנ"ל, אמנם כל זה הוא ביום ציוני אבל ציונים הארוכים ציוני הקץ ידוע שמתאריך הרבה יותר ממה שהוא ביום ציוני וכן הוא נראה בחוש שציונים הארוכים מתאריך יותר זמן לה"כ אחר השקיעה ממה שהוא ביום ציוני וכן הוא לפי דרכי התכונה שמתאריך ציונים הארוכים הרבה מאוד יותר ממה שהוא ביום ציוני:

ל) אך כמה נוסף ביום הארוך לשיטת ר"ת לכאורה נראה שהוא כשיעור שעה וחומש וזמניות שהרי מקור דברי ר"ת הוא מן הגמרא דפסחים ל"ד א' ושם אמר

ד' מילין אחד מעשרה ביום ח"כ בימים ארוכים נמי נחשוב אחד מעשרה ביום :

וא' מעשרה ביום ים בו שני פירוסים לפירש"י שם הוא ח' מעשרה משיעור הזמן שמן ע"ס עד לה"כ, ועולה לפ"ז שיעור זמניות שמן הזריחה ועד שקיעה ולפי מה שידוע שביום ביומי בל"י ג"כ י"ב שעות מזריחה עד שקיעה יעלה ד' מילין שעה ומחצה, אך לפי' החדש ככתב הגר"א ז"ל ס' תנ"ט שם לשיטת הרמב"ם ששעות שעה וחומש וא' מעשרה ביום הוא מן הזמן שמן הזריחה עד השקיעה, ולפי מה שכתבנו שח"ל לחוש לר"ת רק שעה וחומש שח"כ יהי' מוכחש מן החוש ח"כ גם לענין ח' מעשרה ביום ח"ל לחוש רק עבירות שמן הזריחה עד השקיעה וכן ראוי לחשוב כל ימי הקיץ לפחות לשיטת ר"ת, ורק לכאורה יש לדחות הרחי' מן ח' מעשרה ביום שהגמ' שם ע"כ מירי רק ביום ביומי שהרי אמר שם ד' מילין וכנ"ל ואמר שם מהלך אדם ביום עשרה פרסאות שזה חינו רק ביום ביומי וכפירש"י שם ז"ג ב' ד"ה עד כמה ומנ"ל דמה שאמרו אחד מעשרה ביום כוונתו על רוב ימי השנה, חולי הוא רק ביום ביומי לבד אך מ"מ הוא דוחק שיאמר טובי הרקיע ח' מעשרה ביום רק על שני ימים בשנה, ורק מ"ש לענין עשרה פרסאות יש לנו הועלת גם על יתר הימים שנדע לפי החשבון של י"ב שעות עשרה פרסאות כמה הוא לכל הימים וח"כ מסתברא גם על טובי הרקיע ח' מעשרה ביום יהי' הועלת שנדע מה גם על רוב ימי השנה, וח"כ למדנו שגם בקיץ הוא ח' מעשרה ביום, ומה שאמרו בשבת ל"ד ב' תרי תולתי מיל חע"ג שידוע שבזמנים ארוכים מתאריך מעט יותר יש לומר ג"כ שמן יום ביומי נדע ערך יתר הימים וח"כ מסתברא כן גם הכא ובזמן שאלו רואין בעיניהם בזמנים הארוכים מתאריך יותר מאד ולא ידענו כמה לשיטת ר"ת לפחות נלמדך לחשוב שיעור זמניות לפחות ח' מעשרה מזמן שמן הזריחה עד השקיעה וכנ"ל, ועוד יש להביא רחי' מדברי הרמב"ם פי' התחני' ריש ברכות שכתב עמוד השחר שעה וחומש זמניות (ע"ס בפי' התחני' שח"ז) ומקורו מהא דפסחים ז"ל ח' ח' ח' מעשרה ביום וכנ"ל וד' מילין וכמו שפי' הגר"א ז"ל בסי' תנ"ט והנה גם דברי ר"ת מקורו מן הגמ' הזאת פסחים ז"ל ח' ח' שם שאמר ג"כ על לה"כ כן לפי פירושו ושניהם שיום ח"כ גם לר"ת יש לחשוב זמניות כמו שחשב הרמב"ם וחע"ג שאין להביא רחי' מן הרמב"ם לשיטת ר"ת מ"מ כיון שאלו רואין בעיניהם בימים הארוכים מתאריך יותר ראוי לומר כן לפחות לשיטת ר"ת ג"כ לחשבון זמניות ללמוד זה מזה :

לא) והנה הגר"א ז"ל בסי' תנ"ט פי' דברי הרמב"ם על אופק ח"י וכנ"ל, אך בסי' רס"א הביא דברי הרמב"ם ופירשו על קו הכוה, אך לפ"ו יקשה איך שייך על קו השווה זמניות שהרי שם כל השנה שזה ובענין אורך היום נ"מ רק על עשרים מינוט בין כל ימי השנה וח"כ לענין ע"ה כולן שוין, ועוד קשה שבהגר"א ז"ל ס' רס"א הביא שיטת הרמב"ם שעה ושלש, ולפינו הרמב"ם ריש ברכות הוא שעה וחומש וכ"כ בסי' תנ"ט בשמו ולכן נראה ברור שיש טעות המעתיק בביאורו ס' רס"א והיבט הרמב"ם ז"ל באופן אחר, ובזה חינו אותה לדבריו בסי' תנ"ט ושם בסי' תנ"ט לא ראה לפרש דברי הרמב"ם ג"כ על קו השווה מטעם לשון זמניות הנ"ל דלא שייך על קו השווה כנ"ל :

ומה שכתב הרמב"ם לענין זמניות הגם לפי דרכי החשבון של הסכנה כן הוא רק בארץ ישראל בימי הקיץ, אבל במדינתנו מתאריך בימי הקיץ יותר מכפי ערך זמניות ולפי חשבון הסכנה אם יהי' ביום ביומי שעה וחומש באופק ויילגל למשל בתקופת ניסן ותשרי יעלה ביום הארוך כל הלילה כמו שנדפס בלוח, וע' מה שכתבתי עוד בזה לעיל ס' י"ב, ואינו דומה בזה מדינתנו לארץ ישראל לענין ערך חספסת האריות בימים הארוכים :

אבל נראה שגם החוששים לשיטת ר"ת שביום בינוני שעה וחומש אין לריבוי לחוש בימים הארוכים יותר הרבה משיעור זמניות ולהמתין לפי מה שעולה ע"פ החכמה אם ביום בינוני הוא שעה וחומש כנ"ל, שלענין זה ג"כ נאמר ממ"נ הנ"ל אם בשמע לחשבונות החכמה האלה לא יתכן לומר שמדינתו שזה לא"י גם ביום בינוני, ואם בא"י שעה וחומש ביום בינוני ה' ראוי פה להיות יותר הרבה גם ביום בינוני וכיון שחללו חינו יותר מן שעה וחומש ביום בינוני כנ"ל א"כ ל"ל שבא"י הוא פחות, ובעל לגמרי פי' ר"ת ד' מילין בא"י עד לה"כ ג' כוכבים בינוניים ורק נלמדך לפרש כפי' הגר"א שם בסוגי' וכמו שהארכנו כבר בהחלת דברינו, וא"כ לא נלמדך כלל להחמיר בשיטת ר"ת בלירוף חשבונות החכמה יחד שיש בזה ממ"נ הנ"ל כי שניהם יחדו לא יתכן אם נראה לחוש לשיטת ר"ת אין לריבוי לחוש לחשבונות החכמה האלה רק כשיעור העולה לפי שיטתו שיעור זמניות לבד (רק במקומות שנוטות יותר לזפון מוילנא והלאה שם יש חשבונות יותר שמתאריך שם זמן לה"כ וכאשר נכתוב בע"ד לקמן אם יהי' ה' ית' בעזרי):

לב) אבל בימים הקצרים בימי החורף אין לחשוב פחות מיום בינוני ואדרבה ראוי לדעת כלל גדול שבימים הקצרים מתאריך במדינתו משך זמן שיש מן השקיעה עד לה"כ יותר ממה שהוא ביום בינוני והטעם לזה הוא ע"פ כללי החכמה וכן הוא לענין עמוד השחר ג"כ, וכן חושבים כל החוכמים וכן קבלתי זאת מאדוני אבי הרב זללה"ה, והוא ברור בלא ספק ויש בזה הפרש מעט בין מדינתו לא"י ובהחלת החורף מתחיל מעט להקצר כל שהוא ואח"כ מתחיל להתאריך במדינתו ובא"י ששם יום הקצר הוא בקירוב עשר שעות מתקצר בהחלת החורף רק דבר מועט מאוד וביום הקצר הוא בערך השווה ליום בינוני ואין כאן מקומו לפרש הטעם לזה והחשבונות בזה ולכן כתב הרמב"ם ריש ברכות סתם זמניות לפי שרוב ימי השנה כן הוא בא"י וגם בגמ' דפסחים ז"ד ה' אמרו ה' מעשרה ביום על רוב ימי השנה על אופק א"י אבל חלילה לחשוב בחורף זמניות במדינתו שהדבר ברור שאינו כן ע"פ החכמה ולא שמענו בזה דבר מן ר"ת היפך זה ולכן אין לנו לחז מן הידוע ברור מכל החוכמים והוא מוכרח למבין ויודע והחושב גם בחורף זמניות אפי' לר"ת הוא מועט טעות גדול ואם ביום בינוני הוא שעה וחומש עולה החשבון ביום הקצר באופק ווילנא בערך כדפי' שעה ומחאה (ולפחות פשיעא שיש לחשוב לעולם לא פחות מן שעה וחומש לשיטת ר"ת):

והנה כתבנו למעלה שלשיטת ר"ת ל"ל שביום בינוני כל הכוכבים שלא נראים עד שעה וחומש עדיין אינם בינוניים וזה חומצא גדולה בעת שלא ידענו הזמן והחשבון והזיגער, ורק נביט אל הכוכבים לדרך להמתין עד שיעור שיתראו כוכבים הרבה ברקיע עד שיהי' נראה גם הכוכבים שנראים ביום בינוני אחר שעה וחומש והוא כמ"ש בשו"ע בס"י רז"ג שדרך להמתין עד ג' כוכבים קטנים וכמ"ש למעלה:

ג) העולה מכל הנ"ל בקצרה שלשיטת ר"ת ועוד הרבה ראשונים שהולכים בשיטתו הרמב"ן והריטב"א והר"ן והרבה מן האחרונים, זמן זאת הכוכבים ביום בינוני שהוא הקופת ניסן וחקופת תשרי לא פחות מן שעה וחומש, אחר שקיעת החמה וכל ימי החורף ובימים הקצרים ראוי להוסיף עוד ופשיעא שהוא לא פחות משעה וחומש וחלילה לחשוב אז זמניות ובימים הארוכים מתקופת ניסן עד תקופת תשרי יש לחשוב לפחות שעה וחומש זמניות היינו לפחות עשירית הזמן שיש מן נך החמה עד שקיעת החמה וכשיעור זה העשירית יש להמתין אחר שקיעת החמה עד זאת הכוכבים שיהי' זורח לילה (וכל זה רק באופק ווילנא בערך אבל במקומות שנוטות הרבה לזפון יש שם חשבונות אחרים להחמיר יותר), וכאשר לא נדע שיעורים הנ"ל רק נביט אל הכוכבים אז אין לסמוך על כוכבים גדולים והראשונים אך נלך להמתין עד שיהי' הרבה כוכבים מאד.

מאד וגם יחי' בהם גם ג' קטנים (ויהי') כוכבים מן הסוג האמצעי שבין הגדולים ובין הקטנים ביותר) וכלל, אך אם ידענו שעדיין אינו שיעור הכלל שעה וחומש זמניות אין לסמוך כלל על הכוכבים רק לדרך להמתין שיעור הכלל בן הוא לשיטת ר"ת וכייעתו לענין סוף בהשמ"ש וכלל :

לד) אמנם בעיקר הדבר לפי מה שהארכתי למעלה בע"ד, נתברר מהרבה הוכחות שמה שאמרו בפסחים ז"ל ה' משקיעת החמה עד לה"כ ד' מילין אינו כפי' ר"ת על לה"כ שהוא התחלת הלילה ואשר ע"ז בנה ר"ת יסודו, ורק נלך לפרש הגמ' שם כפי' הגר"א ז"ל ורק במדינתנו שנוטה יותר לאפון מא"י מתאריך יותר גמא שהוא בא"י לה"כ אין לנו מגמרה הכלל שום לימוד לענין משך זמן לאת הכוכבים כמה הוא אחר השקיעה וכן מדברי הגמ' שבשבת ז"ל ב' לא מכלל ללמוד זמן מקוויים לפי שמתאריך יותר במדינתנו כלל ועוד מטעמים הרבה אשר יתבאר ולא נשאר כדי לדעת מתי הוא התחלת הלילה וסוף בין השמשות רק מה שאמרו בשבת לה"כ ב' ג' כוכבים לילה ולא כוכבים גדולים הנראים ביום כו' הלא בינונים ולפי שאין לנו בקיאות מה הם בינונים פסק בשו"ע סי' רל"ה, וסי' רל"ב, להמתין עד ג' כוכבים קטנים וזו המעוין ימחין עד שילא הספק מלבו. והנה החו' פסחים ב' ד"ה ובה ושבט לה"ה א' ד"ה תרי כתבו דאין לנו בקיאות מי כמה בינונים ע"ש, ולשיטת החו' שבה שם הנה כל משך תלחא רבעי מיל מספקא לי' לר' יהודה מי כמה בינונים, וה"כ אין מה נעמי אבשרי' ואע"ג שהח' שם כתבו זאת לשיטת דגם ר' יהודה דרים לה"כ בינונים הוה לילה ולפמ"ש למעלה לדרך הגר"א ז"ל דמיו אחר השקיעה מהחיל בהשמ"ש לא נלך לומר דלר' יהודה אין בקיאות מי הם בינונים במשך זמן כל כך, מ"מ למדנו שדרך חכמה ובקיאות מי כמה בינונים, וגם הגר"א ז"ל בסי' רס"א ס"ק י"ב כתב בזה הלשון ולפי שדרך בקיאות גדולה בזה יודע ביהי' ג' כוכבים לבד ויהיו בינונים וכמ"ש החו' עכ"ל וכיכ רבינו יונה ריש ברכות ד"ה ובה כו' דלפי שאין הכל בקיאות בין בינונים כו' לדרך להביר עד ביהי' נראה ג' כוכבים קטנים ושלשה דווקא וע"ע באגרת התשובה לרבינו יונה וכן פסק בשו"ע סי' רל"ה וסי' רל"ג לדרך דווקא שלשה כוכבים קטנים ובמזמ"ק כתב ראובן משה חו' שבה כמ"ש הדגול מרבה שם ע"ש :

לה) ויש להסביר בטעם חסרון הבקיאות לפי שלפעמים הכוכבים הגדולים נראים ג"כ קטנים בתחלת ראייתם בעוד האור רב על הארץ וע' שער תשובה חו"ה סי' רל"ה סק"א מה שתירץ בזה את דברי הש"ך יעו"ש, ואמנם פשוט במשוער כוכבים הבינונים שהמה בעלם בינונים מול הנשאים שגם בתוך הלילה נראים שהם בינונים מול הכוכבים הנשאים ולא מה שמתחלה יתראו כקטנים מתחת ריבוי האור ואח"כ יתגדלו. וכל זה לדרך הבחנה מי כמה ועלול לעשות בזה, ועוד שברוב המקומות מקום שמוזכר בינוני פירושו הסוג הממוצע בין שני הקלוות ביהי' מן סוג קלה הרחבון עד הבינוני כמו שיש מן הבינוני עד סוג קלה האחרון :

ויעויין במשנה דכלים פרק י"ז משנה ו' כבינה שאמרו לא גדולה ולא קטנה הלא בינונית ר' יהודה אומר מביא גדולה שבגדולות וקטנה שבקטנות ונותן לתוך המים וחולק את המים אמר ר' יוסי וכי מי מעדיענו איזהו גדולה ואיזהו קטנה הלא חולק הכל לפי דעתו של רואה הרי מובאר דבינוני הוא האמצעי שבין הקלוות וגם ר' יוסי לא פליג הלא שח"ל מדידה רק לפי דעתו של רואה, ומסתמא בן הוא בשאר דברים שמוזכר בינוני וע"ש עוד משנה ה' רימון שאמרו לא קטן ולא גדול הלא בינוני ושם בלתי אפשר לשער רק בסוג אחד ובזוה"ל הכוונה הבינוני האמצעי שבין כולם וע"ש עוד משנה ז' בגדולות שאמרו לא גדולה ולא קטנה הלא בינונית ועוד שם בזיה שאמרו לא גדול ולא קטן הלא בינוני כעדשה שאמרו לא גדולה ולא קטנה הלא בינונית ועוד שם, ובס

ושם במחנה' ע' האמה שאמרו באמה הבינונים ומבואר במנחות דף ל"ח ע"א דאמה של ששה עשרים קורא בינונית לפי שיש ד' מיני אמות בת ה' ובת ו' ועוד שני אמות בשוין הבירה כמפורש בכלים שם פי"ז מ"ע הנ"ל אחת יחירה על של משה שהיא בת ששה הלי אלצע ועוד אחת יחירה עליה חלי אלצע ח"כ בת ששה היא האמלעית שבין הארבע אמות הנמלכות וכו"ל:

ומבר זה למדנו שהבינוני הוא האמלעי שבין הקליות ח"כ גם כאן בכוכבים לא כוכבים גדולים ולא קטנים כו' אלא בינונים יש לפרש הסוג האמלעי שבין שני הקליות וע"ע ברכות ל"ט ב' כזית כו' אלא בינוני ע"ש ויעויין פסחים ל"ד ח' מהלך אדם בינוני והוא משוער בסוג אחד והיינו האמלעי כנ"ל וע"ע ב"ר ע"ז ב' בינונים הלויים ועומדים שלפי פי' המפרשים פירושו האמלעי שבין הקליות היינו מחלף זכיות ומחלף עוונות מכון וע"ש פירש"י ד"ה בינונים וע"ע ב"ר ע"ז שם ד"ה לדיקים מדקאמר בינונים כו' יעו"ש (וע' מה שכתבנו בפ' אגדות שבסוף ס' דברי ידיד' בציאור המחמר ר"ה שם ומ"מ חין זה סחירה לדברינו על שאר מקומות וע"ש) וכיון שנראה לכאורה הבינוני של הכוכבים הוא האמלעי שבין שני הקליות לכן קשה לעמוד על זה בדקדוק ולכן חין אלו בקיאות וליך לשער דווקא בקטנים ולשון הרמב"ם בפ' המשנה סוף פ"ב דשבת הבינונים בגדולה נקרא כו' והרלב"ה בפ' הרמב"ם פ"ב מה' קידוש החודש העתיק לשון הרמב"ם בפ' המשנה במוסח ערבית בינוני בגדול ובאורה נראה לכאורה שהמה שני דברים בינוני בכמות גדלו, ובינוני בחזקת אורו אבל יש לומר שהוא דבר אחד שהכוכב המזכיר יותר מתפשט ויולותיו סביבו יותר וגדלה גם כמות גדלו יותר כמ"ש ס' שבילי דרקיע סימן קל"ו (בהלק חכמה החכונה) (ואולי יש נ"מ בזה בין כוכבי המולות שהם רחוקים ביותר ובין כוכבי לבת שיש בהם קרובים לנו) ולכאורה כדי לדעת הכוכבים הבינונים נקל לדעת רק כשהם נראים זה מול זה וכשיולא בלילה כשכולם נראים אז נקל לסבין למראית עין מי המה הבינונים ובעת שיתמך להבחין עליהם בהתחלת הלילה לדעת אם הוא זמן לה"כ לעיין הדין על התחלת הלילה לריך לשער מי המה הנראים בחור הלילה לבינונים ולכן קשה לשער זאת, ולכן אמרו שריך בקיאות גדול ועלול לעשות ומחמת זה לריך דווקא קטנים וכו"ל:

ובספר שבילי דרקיע סימן קל"ו כתב שקלף הוכנים אמרו שהכוכבים נחלקים לשבעה מדרגות בענין גודלם (ר"ל בענין אורם שמהם בא ענין גודלם וכו"ל) ע"ש:

וא"כ לפי הג"ל אם הבינונים הם המיוצג הי' ראוי להיות בינונים הסוג הרביעי אבל גם זה כבד לשער מי המה הסוג הרביעי, ועוד שלא נוכל לסמוך בזה כלל על חלוקתם לענין דינא כי לא ידעתי באיזה אופן חושבים בהתחלקותם:

ולפי שיטת הר"ת הוא מוכרח מאוד לומר שהוא מפרש הכוכבים הבינוני רק הממוצע וכו"ל ובמ"ש למעלה שאחר שעה ביום בינוני דווקא נראים באופן ויולנא הרבה כוכבים ולעמך לומר לר"ת עד שעה וחומש עדיין אינם בינונים וזאת לא יתכן רק אם נפרש בינוני הסוג האמלעי וכו"ל. וכ"ש לר' יסודה שלשיטתם מספקא לי' במשך תלחא ריבתי מיל אחור בינונים וכמ"ש חו' שבת ל"ה ח' וכמ"ש למעלה:

והנה (ל') על מה שהבאתי דוגמאות שהבינוני פירושו האמלעי שבין הקליות יש לפקפק ולומר דהנה לבין הגמ' בשבת ל"ה ב' לא כוכבים הגדולים הנראים ביום ולא כוכבים הקטנים שאינם נראים אלא בלילה אלא בינונים ושם בכלים פי"ז הלשון ככולם לא גדולים ולא קטנים אלא בינונים, אבל כאן שיש חוספות לשון הנראים ביום אולי מודיענו בזה שלא נחשבו לגדולים לענין זה רק הנראים ביום ויתר הכוכבים בכלל בינונים יחשבו:

אך לכאורה כמה חסודות בדבר, הא' שגם בלשונם הנראים ביום עדיין לא ידענו מי המה כיון שזה תלוי בזה, בדרך משל אם נאמר שהציונים רק כוג הרביעי וכו"ל הממוצע, ח"כ יחי' בעת הנראים הסוג השלישי עדיין יום וא"כ נקראו סוג השלישי הנראים ביום, ועדיין לא ידענו מלבדן הנראים ביום על חיזה כוכב כוונתו וכן מה שאמר ח"כ ולא קטנים שאינם נראים אלא בלילה אם נאמר שסוג הרביעי ציונים ויחי' אז בהש"מ יחי' סוג החמישי נראים בזמן שדינו בלילה ויהיו נקראים רק מן החמישי והלילה נראים בלילה, וא"כ מזה לא נוכל לדעת:

ומה דיקשה לפ"ז ח"כ למה קטני כלל הנראים ביום כיון שלא נוכל לדעת מזה, לפ"ז נלמדך לומר דבאמת לא קטני הנראים ביום לסימן ורק עצמא ודינא קאמר דכוכבים הגדולים כשנראים הוא עדיין יום וכוכבים הקטנים כשנראים הוא ודאי לילה ולא בא להודיענו מי המה ציונים שזה סמך על הכלל בכל מקום שציוני פירשו החמלני שבין הקאזות כן יש לומר ולפרש, וע' לשון האלפס ושלשה כוכבים לא כוכבים גדולים ומה שכתבנו בזה למעלה (סי' כ"ז) וכן מה שאמר ולא כוכבים קטנים שאינם נראים אלא בלילה, מה שאמר שאינם נראים אלא בלילה חינו לסימן לדעת חיזה כוכבים אינם משערים בהם שהם אותם שאינם נראים אלא בלילה, שהרי זה גופא לא ידענו עוד ונארכים לדעת ע"פ הכוכבים מהי הוא לילה ומאין נדע חיזה כוכבים המה שנראו בעת שהוא לילה ודאי, ולכן לריך לפרש מ"ם שאינם נראים אלא בלילה רק דינא קאמר שהקטנים אינם נראים רק כשהוא לילה ודאי ואין משערין בין השמשות בהם, וא"כ עדי"ן יש לפרש ג"כ רישא מ"ם שאינם נראים אלא ביום וכו"ל:

ועי' ביאור הגר"א ז"ל סי' רס"א ס"ק י"ב שכתב שם בזה"ל וז"ל בשבת ולא כוכבים קטנים שאינם נראים אלא בלילה ר"ל אחר ביאת האור שאז נראין כל הכוכבים הקטנים ג"כ כנ"ל אצל יציאת הכוכבים דאמרינן בכל מקום כו' עכ"ל ע"ם שבוחר שפרש שאינם נראים אלא בלילה היינו אחר שהחשך לגמרי וילאו כל הכוכבים, ושבאמת זמן לה"כ שמתחיל ודאי לילה הוא קודם ח"כ מבוחר שם"ם שאינם נראים אלא בלילה אין סכונה שהוא לסימן בחיזה כוכבים משערין וכו"ל ורק דינא קאמר שכשהם נראים הוא לילה ודאי ח"כ"ג בלילה הוא ג"כ קודם וכו"ל:

אך עיקר פירושו זה אינו מוכן לענ"ד כלל למה הוליא מן הכלל רק הקטנים האחרונים כיון שבאמת יש הרבה כוכבים קטנים הקודמים להם שאינם קטנים כמוהם והוא ג"כ לילה כשנראו אותם הקודמים ולמה הזכיר לא כוכבים קטנים המאוחרים ביותר לענין לה"כ לענין דין הלילה כיון דלענין דין הלילה הוא קודם וכו"ל:

ואולי יש לתרץ ע"פ מה שאמרו בסדר עולם פרק ח' ומובא בפירש"י פ' נח (י' כ"ה) כי בימיו נפלגה הארץ אם תאמר בתחלה ימיו כו' וא"ת באמלע ימיו לא בא הכחב להחוס אלא לפרש הא למדה שבשנת מות פלג (היינו סוף ימיו) נחפלו ע"ם:

והנה לה"כ דהוא לילה נלמד מקרא דנחמי' (ד' ע"ו) וחלום כו' מעלות השחר עד לה"כ וכמ"ם בצרכות ב' ב' ובמגילה ב' ע"ב וזה"ל דקרא אין לפרש חיזה מין כוכבים שאין לנו בהם שום סברא לבחור דווקא באלה שבדאי אין הכוונה עליהם, שלא בא הכחב להחוס אלא לפרש להודיענו זמן שפסקו ממלכה, ואין נדע שאותו סוג כוונת הכחב, ורק אין להסתפק על הקרא רק על שלשה דרכים, או שנאמר שכוונה הכחב על הכוכבים הראשונים הנראים ראשונה, או על כוכבים האחרונים היינו כשנראים כשילאו כל הכוכבים או על הציונים היינו אותם הממוצעים שבין שני הקאזות וכמו שמשערין ברוב ביטורי הסודר בציונים הממוצעים וכמו שהבאנו למעלה מכחית ועוד הרבה ממהני' דכלים פ"ז ובאדם ציוני וציון ציוני וכמ"ם למעלה:

ולבן גם ר' יוסי לא הולך לאשמעין על זה"כ דקרא רק על אחד משלשה דרכים הנ"ל באיזה מהם משערינן לענין הלילה על איזה מהם כוונת הכתוב זה"כ ולא הולך להזכיר רק אלה, והוא שאמר ומודיע אותנו שלא נטעה, לא כוכבים גדולים הנראים ביום היינו שלא משערינן על הסוג כוכבים הראשונים, שהם הגדולים הנראים ביום, ולא על סוג השלישי שהם הכוכבים האחרונים הנראים כשילאו כל הכוכבים וז"ש ולא הקטנים שאינם נראים אלא בלילה וכפי' הגר"א ז"ל הנ"ל אלא בינונים שכוונת הכתוב על הסוג האמצעי שבין הקטנים וכמו שכתבנו למעלה שכן משערינן ברוב הדברים בבינונים וכנ"ל, ועפ"י מתורן קושייתנו הנ"ל על פי' הגר"א ז"ל הנ"ל:

לח) והנה מ"ש שם בשבת ל"ה כוכב א' יום כו' לא כוכבים כו' תנן ע"ז דברי ר' יוסי לגירסתנו, וכתב הגר"א ז"ל בסו' רס"א ס"ק י"ב דכל זה הוא רק לר' יוסי ולא לר' יהודה ע"ש וכ"כ בחידושי הר"ן על שבת שם וכ"כ הרמב"ן בחזקת האדם ה' אבילות ישנה שם"ש זה"כ לילה רק לר' יוסי ולא לר' יהודה ע"ש משא"כ שיטת התוס' שבת ל"ה א' ד"ה תרי:

ומבואר בשבת ל"ה דכל משך בהשם"ש דר' יהודה שהוא עד שהכסף העליון עם התחתון הוא וידאי יום לר' יוסי וכהנים עובדין בו לר' יוסי, ולכן אמר ר' יוסי ואליבא דר' יוסי הנ"ל לא כוכבים הגדולים הנראים ביום היינו הנראים אחר השקיעה בעוד שלא הכסף העליון והתחתון שאז נקרא יום ודאי לענין דינא לר' יוסי הנ"ל, וכ"כ הגר"א ז"ל בסו' רס"א שם שהכסף אז נקרא התחלת בוא האור שאז נשקע אור השמש להאדים, ועוד כתב שם שבסוף אחר שהשמש מאדים ומכסף אז נקרא בשקיעה נילוי החמה ע"ש וכתב עוד שם דמ"ש בריש ברכות איכרבי בימא ואידעי יומא לר' יוסי היינו כששקעו נילויים המאדימין את המזרח ע"ש, וכתב שם שאז נקרא בואת שמשו לר' יוסי ע"ש, ולכן גובל לומר דהגר"א מפרש דברי ר' יוסי הנ"ל לא כוכבים גדולים הנראים ביום היינו לא הכוכבים הראשונים הגדולים הנראים אחר תחלת השקיעה היינו ביום קודם שהכסף וכנ"ל, ולא כוכבים קטנים כו' הנראים בלילה היינו בעת שהוא לילה בוודאי היינו בלאת הכוכבים שאז הוא חושך גמור וכו', והזכיר הזמנים שגם לולא הכוכבים אין להסתפק אז שזה בוודאי יום זה בוודאי לילה כן יתכן לומר לפי דרך הגר"א ז"ל:

לט) והרמב"ן בספר תורת האדם בענין אבילות ישנה הביא הירושלמי ריש ברכות בזה"ל ובלבד דתחמון תלתא כוכבים כד מן חדא כוכבתא, וכתב ע"ז הרמב"ן כלומר רלופין במקום אחד הא מפוזרין אסור בעשיית מלאכה משום תוספות עכ"ל שם הביא ג"כ הר"ן סוף פרק שני דשבת וביומא, ואין להקשות למה בגמ' דילן בשבת בענין בהשם"ש לא הזכירו שג"ל רלופין יש לומר דשם קתני בכלל איזהו בין השמשות לכל דיני התורה התלוי ביום ולילה שג"ל תוספות שאינו לענין שבת, ורק הירושלמי מפורש דאיירי שם לענין שבת לכן הוסיף רלופין שזהו לתוספות שבת וזה שיטת הרמב"ן וכן הובא באו"ח סי' רנ"ג ס"ב שג"ל שלשה כוכבים רלופים והיינו משום תוספות וע"ש בדגול מרובה ושערי תשובה, ולפי מה שמוכח ברמב"ן לפנינו שם כד מן חדא פירשו כמו אחד (ותיבת מן אינו מובן כ"כ) והר"ן בסוף פ"ב דשבת וביומא פ' ויה"כ הביא לשון הירושלמי דיתחמון תלתא כוכבים דרמין כחדא כוכבתא עכ"ל, וכן הביאו הגר"א ז"ל בסו' רנ"ג סק"א ע"ש, וכן הביאו בהגהות מיימוני, ועפ"י הנ"ל יש לתרץ קושיית התוס' שבת ל"ה ע"כ ד"ה הקשה כו' דלכן לא אמר הלכה כר' יוסי לענין מוש"ק דר' יוסי שלא הזכיר רלופין איירי לענין שאר דיני התורה שג"ל תוספות, אבל לענין מוש"ק לריק תוספות וזמנו לענין מלאכה מאוחר מעט מזמנו של ר' יוסי מטעם תוספות ולכן אמר הלכה כר' יוחי לענין תרומה ע"ש, אך לענין ע"ש התחלת בהשם"ש הלשון

הלשון משתקטת החמה יש בה ג"כ התחלת שקיעת כדור השמש וסוף כדור השמש, או משעה ששקעה מראשי ההרים וכמ"ס למעלה שזהו בכלל התוספות ולכן בדברי ר' יהודה ג"כ יש לפרשו גם לענין ע"ס שכלשנו כולל עם תוס' ג"כ או בלא תוספות ג"כ:

א גרסתנו בירושלמי לפנינו הוא בזה הלשון ובלבד דיתחמין תלתא כוכבין בר מן הדא כוכבתא עכ"ל, ובספר תבואת שמש להרב ר' יוסף שווארץ במבוא השמש כתב לפרש בירושלמי הוא לפי גרסתנו באופן זה שכוכב נוגה קורא בירושלמי לפי דבריו כוכבתא, וקאמר בירושלמי שיתראו ג' כוכבים לבד כוכב נוגה וע"ס מה שרלה ללמוד מזה, ולכאורה פירושו תמוה שהרי הוא בעלמו כתב שם בספרו דף ט' שכוכב נוגה הוא יותר יפה באורו מכל כוכבי לכת וממילא הוא מאיר יותר וגם שם בדף מ"ט כתב וז"ל כוכב נוגה הוא יפה וחזק מאוד והוא נראה גדול מכל הכוכבים עכ"ל, וא"כ אם בירושלמי מו"יא רק כוכב נוגה ח"כ נלטרך לומר שאינו מו"יא ח"כ כוכב נוגה לבד כיון שאינו מו"יא רק הגדול מכולם, ובגמ' שלנו מפורש לא כוכבים גדולים הנראים ביום ח"כ לפחות המה שנים ויותר בכלל הגדולים שבא להו"יא וח"כ פירושו נדחה לגמרי או נלטרך לומר דהירושלמי חולק על גמ' שלנו ולא ק"ל כהירושלמי, ועוד דבירושלמי ג"כ מפורש שם תיכף אחר זה שאין משערין בכוכבים דמתחמין ביממא לשון רבים ומו"יא כמה כוכבים וא"כ למה תפס בירושלמי לבד מן כוכב נוגה שהוא הגדול מכולם, (ואם נאמר לאו דוקא שה"ה קטנים ממנו ח"כ לא נוכל ללמוד מן בירושלמי מזה מאומה כי לא ידענו לחיזה כוכבים הם ג"כ בכלל):

ומ"מ יש לתקן פירושו על אופן זה לפי שכוכב נוגה אינו שוה מקומו ואורו תמיד כי הוא מסבב השמש ולכן לפעמים הוא כוכב השחר ולפעמים הוא כוכב הערב וכמ"ס הגר"א ז"ל בספר יצירה סוף פרק א' מי"ד וכמ"ס במקום אחר ע' אמרי נועם משנה ראשונה ולפעמים הוא קרוב לשמש ואורו כהה מחמת השמש ואינו נראה רק זמן מאוחר אחר שקיעת השמש וממילא אורו מועט מאוד מטעם זה ובאותו זמן יש כוכבים אחרים נראים קודם לו ג"כ, אך הוא לעולם במערב, ואשמעינן בירושלמי שכוכב נוגה לעולם אינו בחשבון השלשה גם בעת שאורו מועט ואינו נראה רק בזמן מאוחר מ"מ אינו מלטרך עם השלשה ורק נריך לעולם שלשה בלעדו, והטעם לפי שהוא במערב קרוב לשמש ובעלם הוא גדול ובסוג הכוכבים לענין לילה הוא אינו נחשב עמם כן יש לפרש, וא"כ גם לפי פירושו לא למדנו מזה שום קולא רק חומרנו שכל אופן לעולם לא נחשב הנוגה בכלל השלשה גם בעת קונו אורו וכנ"ל:

וי"ט לדקדק לפי פירושו למה לא הזכיר בירושלמי בפירוש בשמו לבד מן כוכב נוגה שהרי כוכב נוגה מוזכר בגמ' בפירוש בשמו בגמרא דילן בשבת קכ"ו א' וכן שמות של שאר כוכבי לכת מוזכר בכמה מקומות, ולפי גרסתנו בירושלמי כנ"ל חלוי אפשר להגיה רק תיבה אחת ולגרוס תלתא כוכבין כד הדא כוכבתא, פי' שיתראו ג' כוכבים כמו זה הכוכב, וסייגו שלריך לשער דווקא בצינונים, והראה בעל התאמר לתלמידיו כוכב צינורי אחד ואמר לתלמידיו שיתראו ג' כוכבים שהי' גדלם ואורם כמו זה הכוכב (הכוכב שהראה להם), והירושלמי העתיק זאת לשון שאמר אע"ג שלא ידענו לחיזה כוכב הראש להם מ"מ למדנו מזה שלא בכל הכוכבים משערין:

ובצינורי כעין זה בגמרא שלנו בחולין דף ק"ו ע"ב אמר רב עד כאן לחולין עד כאן לתרומה ושמואל אמר כו' ע"ס ובפרש"י שם שהי' מראה לתלמידיו על ידו עד כאן כו' ע"ס וכן מצינו דוגמתו בכתובות ה' ע"ב דאמר מר זה זרת זה קמי"ה זה אמה זה אלבע זה גודל שהי' מראה לתלמידיו על אלבעות ידיו ואומר להם זה זרת כו' ע"ס פירש"י למאי ג"מ מי הוא גודל ומי הוא אלבע כו' ע"ס:

ולפי גירסת הר"ן הנ"ל דיתחמין תלתא כוכבים דמיינן כחדא כוכבתא יתכן ג"כ להגיה במקום כחדא ש"ל כחדא כוכבתא, ולפרש כנ"ל כזה הכוכב שהראה להם וכנ"ל, היותא מהנ"ל שמה שראה בס' תבואת שמש שם ללמוד חייה קולא מן הירושלמי הנ"ל אין נכון כלל ואין ללומדם מן הירושלמי כלל מכמה טעמים שהרי גדולי הראשונים אין מפרשים כפירוש, וגם לפי פירוש חינו נכון כלל ולפי מה שהיראלי פירשו ממילא אין ללמוד ממנו קולא רק חומרא שכוכב נוגה לעולם חינו בהשגות השלשה כוכבים אפי' בעת שנראה קטן, וגם כי יש עוד דרכים לפרש הירושלמי באופנים אחרים וכנ"ל, ולכן אין ללמוד מפירוש:

מא) והנה פשוט שראית לאת הכוכבים האמור לענין דין בגמרא הוא לפי ראות בני אדם הפשוטים ולא לפי ראות האלעגניזים הרואים בתחבולות החכמה (וכ"ש לא מה שנראה בכלי המחזה שחולי גם ביום יראו בכלי המחזה), ופשוט שהוא משוער לפי ראות עיני בשר בלא תחבולות, וזאת ח"ל ראו' וגם הכה אמר שמואל (שבת ל"ה ב') כוכב ה' יום שנים בהשמי"ט, אליבא דר' יוסי וכמ"ס הגר"א ז"ל והר"ן בחידושי והרמב"ן וכנ"ל משמע אפי' להקל כשכלא נראה רק כוכב ה' ולא שני נחשב יום לר' יוסי, ואם משוער בראיית אלעגניזים איך אמר סתם לסמוך כשכלא נראה כוכב שני חולי אם ה' כהן אלעגניז חכם בתחבולותיו ה' רואה גם כוכב שני, ובירושלמי ריש דברות אמר ראה כוכב ה' ועשה מלאכה (ביום השבת) חייב חטאת ואיך יסמוך ע"ז להביא חולין בעזרה שמה האלעגניזין היו רואין אז גם כוכב שני, וע"כ מוכרח שהדבר משוער לפי ראיית סתם בני אדם וזרים דברות אמר סימן לדבר לאת הכוכבים משמע שהוא נותן סימן שידעוהו רוב בני אדם, והגר"א ז"ל בסו' רס"א ס"ק י"ב בסופו כהן סימן לדבר זה"כ ואי ככל הכוכבים אי אפשר ליתן סימן בהם עכ"ל, ובוודאי האלעגניזין ידעו להבחין מתי נראה כל הכוכבים והיינו זמן שהשחיק כל המערב דומה לעמוד השחר ע"ש וידעו להבחין גם זאת, ורק ז"ל כיון שאמר סימן לדבר זה"כ ש"מ הוא סימן שיוכלו להבחין רוב בני אדם, ולא האלעגניזין שהם מועטים במדינה:

והנה באלה הדברים הכל משוער על הבינוני, כוכבים בינוניים (שבת ל"ה) ד' מילין עד לה"כ מהלך אדם בינוני (פסחים ל"ג) ביום בינוני (רש"י פסחים ל"ג ב' ד"ה כמה) ולכן מסתבר שמשוער הרא"י ג"כ בבני אדם בינוניים הבריאים בעיניהם ורואים מרחוק היטב ראו' פשוטם ולא בתחבולות החכמה:

מב) והנה בשבת ל"ד ב' אמר שמואל בהשמ"ש תלתא רבעי מיל ע"ס, ולפי מה שכתבנו לביאור הגר"א ז"ל שקיעת החמה הוא שקיעת גוף השמש (ובמדינתנו מתאריך יותר והגמ' על אופן ארץ ישראל), אין ללמוד מזה ולסמוך ע"ז שבארץ ישראל יהי' זה"כ אחר תלתא רבעי מיל מכמה טעמים שיחבאר ובמדינתנו מתאריך יותר ממה שהוא בא"י, אפילו אם יהי' לנו חשבונות מוכרחים שיח' אפשר לסמוך עליהם כמה מתאריך במדינתנו יותר מארץ ישראל מ"מ חלילה לסמוך על חשבונותם ע"פ הנחה הזאת שבא"י הוא רק תלתא רבעי מיל מכמה טעמים שיחבאר:

והרב ר' יוסף שווארץ בספרו תבואת שמש במבוא השמש העיד שירושלים מתאריך זמן התחלת הכוכבים אחר השקיעה בדרך זה שאם נולא מן הכוכבים רק אותן שנראו קודם השקיעה לבד הכה יראו הכוכבים שלשה אחר כ"ה מיונו אחר השקיעה, ואם נשער בכוכבים הקטנים כמ"ס השו"ע סי' רל"ג לפי שאין לנו בקיאות מי המה הבינוניים, יהיו שם שלשה כוכבים רק בכדי ארבעים מיונו אחר השקיעה ע"ש שכתב שם שהוא הבחין אחר הטורח והדקדוק ע"ש וא"כ בכל אופן הוא יותר מתלתא רבעי מיל אפי' בא"י וכן במדינתנו לפי חשבון האלכסון כמה יתוסף פה ממה שהוא בא"י נראה מן המליחות

המליאות הנראה שהוא הרבה יותר ממה שעולה לפי החשבון אם היינו משערים לפי חשבון תלחא רבעי מיל בארץ ישראל:

והחדשים מקרוב בלו רואים לחשוב כן ואין לסמוך עליהם מאומה, והטעמים למה אין לסמוך עליהם אזכור מתחלה בקצרה בכלל ואח"כ בע"ד יתפרש בפרטות אחת לאחת, והם: הא', הגה שקיעת החמה שחושבין הסוכנים וגדפסו בלוות הס ברגע שקיעת גוף כדור השמש באמצע עיגולו, אך לענין הדין מסתברא שלענין לחשוב ממנו שיצור משך הזמן לדעת ממנו סוף בהשמ"ש הוא מתחיל מן שקיעת כל גוף כדור השמש, כמו שיבאר בע"ד שהוא מאוחר מזה. ענין הב', יש לומר דלענין להתחיל ממנו זמן לדעת ממנו סוף זמן בהשמ"ש אולי נחשוב מאוחר והיינו משעה ששקעה השמש גם מראשי הסרים וכמו שיבאר בע"ד. ענין הג' ויחכן עוד שמחילין לחשוב משעה שפני מזרח מאדימין וכמו שיבאר בע"ד. ענין הד', תלחא רבעי מיל שבגמרא שבת ל"ד ז' הוא רק בהשמ"ש דר' יהודה לבד וכמו שיבאר בע"ד ואמרו בשבת ל"ה א' דשליש בהשמ"ש דר' יהודה ואח"כ מתחיל בהשמ"ש דר' יוסי ואמרו שם ל"ה ז' דהלכה כר' יהודה ובר' יוסי לחומרא כהרואיבו ולענין סוף בהשמ"ש לריך להוסיף אחר בהשמ"ש דר' יהודה גם משך זמן של בהשמ"ש דר' יוסי ע"ש, וחרי תלחא מיל כמה רק של ר' יהודה לבד ואח"כ לריך להוסיף גם משך זמן בהשמ"ש דר' יוסי, וגם יש לומר עוד בזה דאין בהשמ"ש דר' יוסי מיד אחר בהשמ"ש דר' יהודה רק מאוחר מזה באופן שלריך להוסיף עוד הרבה יותר משיעור ג' רבעי מיל עד זמן בהשמ"ש דר' יוסי וכמו שיבאר בע"ד. ענין ה', יש לומר עוד דבהשמ"ש דר' יוסי עלמו מה שלריך להמחין עד שיעבור גם משך בהשמ"ש דר' יוסי יש לומר שיש לו חיזה משך וכמו שיבאר בע"ד. ענין ו', לענין מדינתו שמתארך יותר ממה שהוא בא"י יש עוד טעמים שלא נוכל לסמוך על חשבונות האלכסון כמה מהארך במדינתו יותר ממה שהוא בארץ ישראל וכמו שיבאר בע"ד, וע' מ"ש בצנ ארי' על אור"ח סי' רס"א הגה הזכרתי בכלל ועסה נתחיל בע"ד לדבר עליהם בפרטות:

בג' ענין הא', הגה שקיעת גוף כדור השמש מתחלפו עד סופו נמשך חיזה מינוטין ושקיעת החמה האמור בשבת ל"ד ז' לענין בהשמ"ש אם נפרש שהוא שקיעת גוף כדור השמש כמו שכתבנו למעלה מ"נ מסתברא שהוא מעת שקיעת כל גוף כדור השמש לנמרי דלא מסתבר לחשוב ספק לילה כל זמן שאנו רואין בעינינו את השמש אפי' רק מקלחה, (אם לא מוטעם תוספות שבת ע' מ"ש למעלה סימן כ"ה):

ובתשובת מהר"ם אלשקר סי' ז"ו העהיק לשון הרב ר' אברהם הכהן בנו של הרמב"ם ז"ל בזה"ל ובהשמ"ש כו' והוא משתעבד השמש כו' ואפי' ששקעה רוב עגולת השמש באופק ולא נשאר ממנה כי אם דבר מועט כל עוד שלא חשקה כל העגולה בכללה ותערוז השמש תחת עגולת האופק הרי הוא יום ומשפטו כחאי היום כו' ולריך לומר ולפרש מעשיית מלאכה קודם ערובת השמש דבר מועט כמו שמהרים וגמנעים מאכילת חמץ בבעה ששית וכיוצא בזה וזהו אומרים ז"ל מוסיפין מחול על הקודש עכ"ל והר"ם אלשקר שם כתב על דבריו וידוע שכל דבריו מדברי אביו ז"ל עכ"ל הרי מפורש דעתו דלענין דין ספק לילה הוא יום עד שישקע כל כדור השמש ורק מעטם תוספות לריך לפסוק ממלאכה מעט קודם:

ובירושלמי ריש ברכות הביאו הרמב"ן בתורת האדם בענין אכלות ישנה והר"ן בסוף פ"ב דשבת בזה"ל ר' אומר הלכנה בתקופתה התחיל גלגל חמה לשקוע ותחלת גלגל לבנה לעלות וזהו בין השמשות אחר ר' הניחא סוף גלגל חמה לשקוע ותחלת גלגל לבנה לעלות והני שמואל כן אין הלכנה זורחת בשעה שהחמה שוקעת ובשעה שהחמה

שהחמה זורחת עכ"ל הירושלמי, וכחב ע"ז הרמב"ן שם (הוצא בר"ן שם) בזה"ל פירש ר"ח מהר"ן לצריחת דרבי וקחני בה ר' אומר כוף גלגל חמה לשקוע מכאן נלמד שאין בהשמש"ם מחיל עד שעה שגלגל חמה שוקע עכ"ל הרמב"ן, ונראה פעמו שלא נחא ל"י להרמב"ן לפרש דפליגי רבי ור"ח בזה כיון שהוא דבר הנראה לעין איך הוא הלבנה בעת תקופתה לכן מפרש כנ"ל וגם כי מסתמא ר' חזינא אמורא לא יחלוק על רבי וא"כ הדין בר"ח ושמואל, והנה הרמב"ן פירש להירושלמי ע"פ דרכו של ר"ח וכמ"ס למעלה (סימן כ"ח) ולדידן שגפר דמשקיעת גוף השמש מחיל בהשמש"ם נלמדך לפרש גלגל חמה המוזכר שם שהוא על גוף כדור השמש וכמ"ס למעלה וא"כ למדנו שלענין דין יום ובין השמשות הוא יום עד שישקע כל גלגל החמה היינו כל כדור השמש כולה:

ומעם ר"ח ושמואל שאמרו אין הלבנה כו' יש לפרש חע"ג דאיירי בתקופתה שהוא בעת מחלה חודש ממש והי' ראוי להיות זה כנגד זה מכוון יש לומר טעם הירושלמי ממש שיש לעליית הלבנה שינוי מראה המובא ברמב"ם ה' קידוש החודש פרק שבעה עשר הלכה ה' ו' ע"ס בביאור ואכ"מ לבאר זאת לכן עליית הלבנה היא נראת מאחורת מעט לכן אינה עולה בעת תקופתה עד שסוף גלגל כדור השמש שוקע, וכן בעלות הלבנה נראה עלייתה מאחורת מעטם שינוי מראה הנ"ל ע"ס:

והנה השבועות החוכנים זמן השקיעה והגדפם בלוחות שלהם כהב לי אדוני חבי הרב ז"ל שם חושבים מאמלע גוף כדור השמש, ולענין הדין נחבאר שהוא אחר שקיעת כל כדור השמש והנה משך שקיעת כדור השמש כתבנו למעלה (סימן ה') שהגר"א ז"ל כתב בס' נ"ח ס"ק ח' שהוא שליש עישור שעה שהוא שני מינוט וזר"ס אלשקר ס' ז"ו כתב שהוא שני שלישי מדרגה (פי' מעלה) והמעלה הוא ד' מינוט א"כ הוא שני מינוט ושני שלישי מינוט וכן העיד הרב ר' יוסף שווארץ בספרו תבואת שמש, ואנחנו ראינו בעינינו שהוא בערך ארבע מינוט פחות רביע מינוט בערך ביום בינוני והכל לדקו יחדיו שגם זה חלוי בחשבון האלכסון וכל מה שנוטה המקום לפון קו השווה מתארך יותר והגר"א ז"ל שם מפרש דברי הרמ"א שמקורו מהרמב"ם על קו השווה וכמ"ס הגר"א ז"ל ס' רס"א שדברי הרמב"ם על קו השווה ומ"ס הר"ם אלשקר ובעל תבואת שמש הוא כדבריהם על אופק ח"י ובמדינתנו הוא כמו ערך ד' מינוט פחות רביע וכן הוא ע"פ חשבון האלכסון וכמ"ס למעלה ובימים הארוכים מתארך יותר ולפ"ז במקומינו אם נחשוב לענין שקיעת החמה לענין זה לדעת מזה כוף זמן בהשמש"ם נלמדך להוסיף לענין כוף בהשמש"ם לפחות שני מינוט ביום בינוני שיעור שקיעת מחלית גוף כדור השמש שהוא מוסף על לוחות החוכנים שהם מחלי כדור השמש וכנ"ל, וביום הארוך יולרך להוסיף פה ערך שלשה מינוט כנ"ל:

ונדרבר מענין השני, והנה בצרכות דף ע' ע"ב אמר ר' אליעזר זמן ק"ס עד הנך החמה ואמר בירושלמי שם שהשמש מטפטפת על ראשי ההרים עכ"ל, וברבינו יונה על אלפס שם כתב בזה"ל והנך החמה הוא מלשון הללו הרימונים [שיר השירים ו' י"א] כלומר עד שעה שהחמה מתחלת לזרוח על ראשי ההרים עכ"ל, ולבאורם גם רבינו יונה למד זה מן הירושלמי הנ"ל, ולמדנו מזה שאפי' אם עוד לא נראה גוף השמש לעיני האדם העומד על הארץ רק כיון שאור השמש נראית על ראשי ההרים נחשב זאת לנך החמה ולעליית השמש:

ויי להסתפק על שקיעת החמה שאמרו בשבת ל"ד לענין הסתלת בין השמשות ולפי הפירושים שהוא על גוף השמש אם לעיני האדם העומד על הארץ שקעה מן הארץ רק עוד אור השמש זורחת ונראית על ראשי ההרים הגבוהים והאילנות הגבוהים אם עוד לא נחשב שקיעתה כמו ששם לענין ק"ס באופן זה נחשב עלייתה, או כיון שלענין האדם

האדם העומד על הארץ שקטע נחשב הדברים כל אחד לפי מקומו ונחשב לו לשקיעה. ואין ללמוד ממה שהוא לענין ק"ש לענין עלות השמש כנ"ל, דשם אינו תלוי כלל לענין יום ולילה רק לענין ק"ש וזמן קיומה לר"א, מבא"כ כאן דלענין יום ולילה אולי אינו כן:

ושם בצרכות ע' ב' אמרו ג"כ לענין וותיקין היו גומרים אותה עם הכן החמה כדי כו' וגמאלו מהפלגין ביום, ואמר ג"כ הלשון כן החמה ומסתמא שוב לזמן הכן של המנאי, אך גם משם יש לדחות דשאני התם דמפרש הגמ' הטעם משום ייראהו עם שמש, ובשגרהית בראשי ההרים נחשב עם השמש ואולי לענין ההחלחל ספק לילה אינו כן.

ובמגילה דף כ' א' הן לענין דברים שמואותן ביום עד שתק החמה ולכאורה מלשון רבינו יונה לשון הגלגל הרימונים משמע דזה נכלל בלשון כן החמה וא"כ גם שם דקתני שתק החמה יהי' דינו שגרהית על ראשי ההרים ושם לענין דברים התלויים ביום ולילה מיידי, מ"מ גם משם יש לדחות דשם לענין הדין הוה יום מעמוד השחר ודחתן שם וכולן שטעו משעלה עמוד השחר כשר ורק שם הטעם כמו שפירש"י שם במנאי ד"ה וכולן שטעו כו' אבל לפי שאין הכל בקיאות זו לדיקן להמתין עד הכן החמה עכ"ל, ולכן כשזרחת על ראשי ההרים אין לטעות עוד, וכ"כ הרשב"א ריש ברכות דשם במגילה הטעם שלא יבואו לטעות, וא"כ ו"ל דלענין ספק בין השמשות לר' יסודס דהוה דאורייתא אולי משוער לפי מה שגרהית להאדם במקומו כיודע שמשתנה זמן הזריחה והשקיעה ממקום למקום ואידן לכל אחד לפי מקומו יש להסתפק אולי משוער דזוהי לפי מה שגרהית להאדם העומד על הארץ, לפי מה שגרהית לו במקום שעומד שם שהוא על הארץ:

ובתשובה מהר"ם אלבקר סי' ל"ו כתב בשם רב שריה גאון ורבינו האי גאון בחשוכה בזה הלשון חלוקת רבה ורב יוסף משתקע החמה ולא תראה אפי' על ראשי דקלים כל זמן שפני מזרח מאדימין בעד שיכסיף ההחיות, לרב יוסף מן היום וגרסה בין השמשות עכ"ל, והלשון משתקע החמה ולא תראה אפי' על ראשי הדקלים מבואר ששקיעת החמה האמור בשבת שם ל"ד ב' לענין בהש"מ משעריין משעה שנכחלק אור גוף השמש לגמרי אפי' מן ראשי הדקלים עכ"ל, (כי הגאונים הנ"ל היו בצבל ושם יש דקלים הרבה לכן הזכירו אותם וכן אמר רבא לשמעני' בשבת ל"ה ב' דרשימא אריש דיקלא כו', לפי שהי' שם דקלים ע"כ וע"ע ברכות ל"א ב' הגי' בי ליתא בצבל ופירש"י דקלים ע"כ):

ונראה עוד להביא ראוי' דשקיעת שבת שם הוא משקיעה גם מראשי ההרים ממ"ס שבת ל"ה א' הרו"ה לידע שיעורו דר' נחמי' (שאמר משתקע החמה הני מיל) יתח חמה בראש הכרמל וירד ויעבול ויעלה וזהו שיעורו דר' נחמי', וכתבו החוס' שם דמדנקט סימנא דעבילה ש"מ שעלתה לו עבילה ושהוא עדיין יום ע"ש ומה שהארכנו בזה למעלה (סימן כ"ב כ"ג) וכתבו שם דמשך זמן שקיעת גוף השמש הוה שיעורא דירידה ועבילה ע"ש, וא"כ קשה דאמר יתח חמה בראש הכרמל היינו בהחלחל שקיעת כל כדורס בהר הכרמל א"כ למהטע העומד בשפת הים שם לא נראה עוד השמש כיון שהוא נמוך ואיך יועיל העבילה אחר בירד ויעבול הו' במקום העבילה הנה שקיעה החמה ורק על ראש הכרמל עוד לא שקעה, ומזה מבואר שכל זמן שלא שקעה מראש הכרמל אז גם להעמוד למטה עדיין נחשב שלא שקעה וכיון שר' נחמי' ור' יסודס שניהם אמרו לשון אחד משתקע החמה ללמוד על ר' יסודס ג"כ דלא נקרא משתקע החמה עד שתקע ג"כ מראשי ההרים, וא"כ למדנו דבין לפי שיטת החו' בין לפי פירוש השקיעה גוף השמש מ"מ לא מקרי שקיעה לפחות עד שתקע מראשי ההרים, (וע"ש בתוס' וע"ע מה שכתב בל"ג בזה לקמן), וכשיטת הגאונים הנ"ל:

אך (מה) לכאורה קשה על זה מן הירושלמי ריש ברכות שהבאחי למעלה (בס' כ"ב) סוף גלגל חמה לשקוע ותחלה גלגל לבנה לעלות הוה בהש"מ"ש, משמע משוער שקיעת גוף גלגל חמה מן הארץ ולא כשקעה ורק אור גוף השמש נראה על ראשי הכדים. ואין לדחות דהירושלמי איירי לעומד בראש הכר דזו דוחק דמסתמא גלגל לבנה נגד השמש עולה לפי שטח המשור והאופק למי שעומד על הארץ וגם דוחק לומר דאיירי למי שעומד על הכר :

ולשון דברי ר' אברהם בן הרמב"ם המובא בחשבות מהר"ם אלשקר סי' ל"ו שהעתיקתי למעלה (בס' מ"ג) וז"ל ואפי' ששקעה רוב עגולת השמש באופק ולא נשאר ממנה כ"א דבר מועט כל עיר שלא חשקה כל העגולה בכללה והעירוב השמש תחת עגולת האופק הרי הוא יום כו' ולריך לזכר ולפרש ממלאכה קודם ערובת השמש דבר מועט כו' וזהו אומנם חוספות מחול על הקודש עכ"ל, וא"כ לכאורה יש לדקדק למה לא הסמיענו רבותא יותר כל זמן שלא שקעה אורה מראשי הכדים, משמע כיון ששקעה גוף כדור השמש לעינינו הוה בהש"מ"ש :

אמנם נראה דלא קשי' מן הירושלמי וגם אין לדקדק מדברי הרב ר' אברהם הכ"ל, לסתור את דבריו הנ"ל כי נראה מן הסברה דכלל זה לתשוב השקיעה ממקומות הגבוהים או ראשי הכדים וזו רק אם לפני האדם העומד על הארץ שעליו אנו דנין אם מתחיל עליו השבת יש לפניו כמלא עיניו מקומות גבוהים או דקלים או הרים ולכן כל זמן שלא שקע אורה ממקומות ההם שהם כמלא עיניו עדיין נחשב שלא שקעה ממנו השמש, אבל פשיטא שאין לשער מה שיש הרים גבוהים רחוק ממנו הרבה שא"כ הרי רחוק ממנו למערב בל"ו לא שקעה השמש כידוע שכל מעלה למערב מאחזרת השקיעה בכדי ארבעה מינוט (ואחרי חמשה עשר מעלות למערב מאחזרת השקיעה שעה), ורק משערין לכל אדם לפי מקומו, ולכן בוודאי כן הוא שלא מועיל מה שיש הרים וכדומה רחוק שלא כנגד מלא עיניו :

ובן פשיטא שלא שייך לשער אם ה' כאן הרים ה' עוד לא שקעה השמש שא"כ אין שיעור לדבר ואם ה' כאן הר גבוה עוד יותר ה' עוד מהאחר השקיעה ולא ניתן זאת להאמר כלל. ועוד נראה שאינו משוער רק בדבר העומד על הארץ אבל לא בשער אם נראה עוף הפורה באויר ועליו יורח השמש, וסרא' לזה שגם על האדומים זורח השמש אחר השקיעה הרבה שזו סיבת אור בהש"מ"ש וכמ"ס הרמב"ם פי' המשנה ריש ברכות, ומ"מ לא משערין בזה אליבא דר' יהודה רק פשוט לענ"ד דלא שייך קולא הכ"ל לשער משקיעה מראשי הכדים והדקלים רק אם יש לפני האדם כמלא עיניו דברים הגבוהים או הרים העומדים על הארץ ובאופן זה מדברים הגאונים רב האי ור' שרירא הכ"ל, וזהו נקרא שלא שקעה השמש מעל הארץ עוד (וכלשון הכתוב השמש יאל על הארץ) :

ומבילא מתוך זה הירושלמי הכ"ל שמשער שקיעת גלגל כדור השמש לשקוע היינו למי שהוא עומד בשדה במקום מישור ובמקום שאין שם הרים גבוהים, וכן הרב ר' אברהם בן הרמב"ם ז"ל מילתא פסיקתא נקט גם להעמוד בשדה ואין לפניו מקומות גבוהים ביותר ולכן משוער משקעה כל גלגל השמש לעיני האדם, או מילתא פסיקתא נקט גם למי שעומד בראש הכר וזהו יש לומר שאין כאן פלוגתא בזה :

ועל פי הנ"ל יש לומר מה שדקדק ר"ת בזהו' זכחים כ"ו ע"א ומנחת כ' ע"ב ד"ה נפסל שינוי הלשון דפסחים ז"ל ח' אמר משקיעת החמה ובשבת ל"ד כ' משתשקע החמה וס"ל לר"ת דמשתשקע הוא לשון מאוחר, ובתנתי למעלה (סי' כ"א) (לחרך דפסחים איירי משקיעת החמה כדורה ובשבת ל"ד כ' מסוף שקיעת כדורה :

אך לשון נז החמה שמוזכר ג"כ בפסחים שם לשון הגלו הרימונים לפחות התחלת עלות כדור השמש וה"כ מסתמא מ"ש שם שקיעת החמה כן משוער סוף שקיעת כל הכדור שהרי בשניהם משער עובי הרקיע ומסתמא חושב שקיעה בערב כמו צוקר וכ"ש לפי הגר"א סי' רס"א דשקיעת האור ועלייתו שוין וה"כ לר"ס שסובר משתשקע דשבת מאוחר משקיעת החמה דפסחים א"כ לפי דברינו הג"ל יוחא שבשבת שם איירי משתשקעה גם מראשי ההרים ובפסחים משתשקע כדור השמש כולו לעיני האדם העומד על הארץ :

ולפי מ"ש למעלה דלרבינו יונה משנה ב' דברכות מדייק לשון נז החמה לשון הגלו גם מראשי ההרים, וה"כ גם בפסחים שם ראוי להיות ג"כ מראשי ההרים גם השקיעה כיון שאמר לשון נז החמה צוקר וה"כ נסתר תירוצ הג"ל, אך אין מוכרח אם כל מקום שמוזכר הנז פירושו גם מראשי ההרים :

ואמנם טעם המרדכי בהגהת מרדכי פרק שני דשבת דהלשון משתשקע משמע מוקדם מלשון שקיעת החמה ופליג על ר"ת והביאו הגר"א ז"ל סי' רס"א ס"ק י"ב וכ"כ המהר"ם אלשקר סי' ל"ו ולכן אין להוכיח כ"כ מהוכחה הג"ל. וע"פ הג"ל יש לתרץ ג"כ מה שהקשה הרמב"ן בס' תורת האדם בענין אבילות יונה והביאו הר"ן סוף פ"ב דשבת מתי הוה החוספות שבת שהרי תקן וז"ה מתירין עם השמש (שבת י"ז) ולר' יהודה הוה בהשמש משתשקע החמה ואסור מחמת ספק לילה וכחצנו למעלה (סי' כ"א) לתרץ דעם השמש היינו רוצה השמש ועד שתשקע כולה הוה החוס', וכ"כ הגר"א בן הרמב"ם כנ"ל והרמב"ן נראה דס"ל זאת לדוחק דלשון ב"ה מתירין עם השמש משמע אפי' אם מקלה השמש נראה הוה עם השמש, ולהג"ל יוחא דב"ה מתירי' עם השמש היינו שהשמש נראה עם האדם העומד במלאכה, ובשקיעה מנגד עיניו לא מיקרי עם השמש, ומ"מ יש עוד זמן עד שתשקע מראשי ההרים וזהו זמן החוספות כנ"ל :

ועי' מה שכתבנו בנז ארי' על אר"ח סי' נ"ח צביאור דברי הרמב"ם עיבור שעה קודם עלות השמש שהוא שיעור שהשמש מטפטף בראשי ההרים ולפי מה שכתבנו כאן למעלה שהלוי ככל מקום אם יש שם מקומות גבוהים אי"כ קשה איך כתב הרמב"ם שם סתם הוה יש מקומות שאין שם מקומות גבוהים, וז"ל לפי דברינו שם שהרמב"ם שיעור בחכמתו שברוב מקומות כן הוה ע"ש והוה קצת דוחק :

מז' והנה מ"ש שמואל בשבת ל"ד ב' תרי תילתא מיל ולפי מה שכבר נתבאר שאין כל מקום שוה בזה יש להסתפק על איזה אופק שיער שמואל אם על ארץ ישראל או בבל, וגרסה שאם נאמר ששמואל בעלמא בחכמתו שיער שזמן ר' יהודה עד שהכסיף העליון הוה תלתא רבעי מיל מסתמא שיער על מקומו בבל ואמר כן לתלמידיו שבבבל, אבל אם נאמר ששמואל קיבל כן מרבותיו שהוא תלתא רבעי מיל ורבותיו של שמואל היו בארץ ישראל שהרי רבינו הקדוש ה' רבו כמ"ס בב"מ פ"ה א' וסי' בא"י אי"כ משוער על אופק ארץ ישראל ולפי שיש הפרש קטן בין א"י לבבל לכן אמר סתם :

ועי' חוס' שבת ל"ה א' ד"ה תרי שמוכה שם"ש ר' יהודה משקיעת החמה עד ל"ה ד' מילין נלערך לומר לדברי החוס' שם שר' יהודה קיבל כן מרבותיו (ומסקפא לי' מתי הוה ע"ש), וה"כ יש לומר שכן ג"כ קיבל שמואל מרבותיו ע"ש :

ולפי מה שכתבנו שיתכן שמשוער בהשמש משעת שקיעה ממקומות הגבוהים וכל מה שיש שם מקומות יוחר גבוהים מתחיל בהשמש-מאוחר וזהו שיעור פחות עד שהכסיף גם העליון. וה"כ דברי שמואל תרי תילתי מיל הג"ל אם הם על אופק א"י יש לומר כיון שהיא ארץ הרים ובקעות כמ"ס בפ' עקב וכתוב (תהלים קכ"ה) ירושלים הרים סביב לה כו', ואם הוא על אופק בבל אע"ג שהיא מלוכה כמ"ס בשבת קי"ג ע"ב מ"מ

מ"מ יש לומר שיש שם דקלים גבוהים הרבה ולכן מתחיל בהשמש משקעה מראשי הדקלים או גם שם יש הרים ולכן שיעור בהשמש שם הוא פחות רק תלתא רבעי מיל עד שהכסף העליון שהוא מזמן מאוחר מאחר גוף שקיעת החמה מן האדס העומד על הארץ וא"כ אנוחנו שבבוא לשער מזמן השקיעה שלנו שהוא מן האופק להאדס העומד על הארץ יש לומר שהוא זמן הרבה יותר מתלתא רבעי מיל בא"י ובמדינתנו שמתארך יותר ממה שהוא בארץ ישראל הוא בערך העולה לפי חשבון הרבה יותר ממה שהוא עולה אם נחשוב לפי חשבון של א"י רק תלתא רבעי מיל ורק הוא יותר כיון שבא"י או בכל ג"כ הרבה יותר מתלתא רבעי מיל מגוף השקיעה א"כ גם חשבון האלכסון מתארך יותר משיעור הנ"ל:

ומדבריו הגר"א ז"ל בסי' רס"א ס"ק י"ב משמע דמפרש דזמנו של שמואל תלתא רבעי מיל משוער על אופק בכל ע"ש. וכן בסידור הרב הלדזיק ר' שניאור זלמן ז"ל כתב בענין בהשמש שנחשב התלתא רבעי מיל מזמן שקיעת החמה מראשי ההרים שבארץ ישראל, וכתב שם שהוא עוד ארבעה מינוט אחר שקיעה ממקומות הגבוהים שבארץ ישראל, וכתבו בדבריו לקמן ע"ש (בסי') וכמה מאוחר השקיעה ממקומות הגבוהים על השקיעה להעמוד בארץ לא ידעתי לשער:

הנה מבואר שאין לחשוב לענין מוש"ק תלתא רבעי מיל בא"י מזמן השקיעה שבאמת הוא יותר כי יש לומר שמתחיל מזמן מאוחר הרבה והוא הרבה יותר, וכ"ש שאין לחשוב במקומינו לחשבון האלכסון כמה בא"י רק תלתא רבעי מיל לפי שיש לומר שהוא מאוחר הרבה וכנ"ל ועולה הרבה יותר אם נחשוב משקיעה שלנו וכנ"ל. וע"פ הדברים הנ"ל יש לתקן מה שכתב בס' מבוא השמש שבא"י נראה זמן בהשמש"ם אחר זמן הרבה יותר מתלתא רבעי מיל וכמ"ש למעלה:

ובספר שנות אלפי' ריש ברכות ד"ה משעה שההגהים כו' כתב שם בזה"ל והתוס' כתבו שמתחלת כו' ולפ"ז היה שיעור השקיעה קרוב לשעה ובימים הארוכים יהי' כמו ג' שעות, ועינינו רואות שאפי' בימים ארוכים אין השקיעה יותר מרבע שעה עכ"ל, והנה מ"ש קרוב לשעה היינו ג' מילין ורביע מה שהוא לר"ה עד שקיעה שהוזכר בגמ' דשנה שם עולה לחשבון שמיל היי' מינוטין קרוב לשעה וזהו באופק ארץ ישראל וזוים בינוני ויעלה באופק ויולגה ובימים הארוכים כמו ג' שעות וכן עולה לפי החשבון:

אבל מ"ש ועינינו רואות שאינו יותר מרבע שעה, לכאורה כוונתו כי בגמ' אמרו שמתקע החמה כ"ז שפני מזרח מאדימין הכסף התחתון כו' ומפורש בגמ' כי משקיעת החמה שהוזכר בגמ' שם עד הכסף התחתון הוא רק שני מינוטין בערך (פלגא דדנקא), ומסתמך הבחין הגר"א ז"ל או ע"י שלוחיו שמן שקיעת גוף השמש מעל הארץ עד שמתחיל הכסף התחתון אינו יותר מרבע שעה ועוד שני מינוטין ולכן אמר שעינינו רואות שאינו יותר מרבע שעה כן לדיק לפרש, וקשה לשיטת הגר"א שמיד אחר גוף השקיעה השמש מתחיל בהשמש"ם ורק שני מינוטין אחר זה תיכף ראוי להיות הכסף התחתון ולמה הוא לפעמים רבע שעה:

ועל כרחק ז"ל גם לשיטת הגר"א שיש משך הזמן אחר גוף השקיעה לעינו עד ששוקעת מראשי ההרים שיעלה בימים הארוכים עד רבע שעה ורק אז קראו הגמ' משתקע החמה גם לפי הגר"א ז"ל ואחר זה מתחיל משהכסף כו':

ואנשים הבאים מירושלים יספרו כי בזה הבית עומד שם בעומד מגדל גבוה להישמעאלים ובעת השקיעת החמה עומד שם למעשה שמואל וזהו שכתבנו למעלה האופק להודיע שקיעת החמה ומפורסם בירושלים אשר יתקחו הוא עשרה מינוטין אחר זמן השקיעה הנראה לעין (וקורין לו קריאת מעגראש) וב"כ בס' שפתי חכם כתבנו

השמש, ואז יעמידו הכל האוהבין שלהם, בן שמעתי, וסיבת הדבר שזועק עשרה מינוטין מאוחר יתכן שהסיבה שהזועק עומד על המגדל הגבוה ביותר והמגדל עומד על הר הבית שהוא ג"כ גבוה (ע' הענין י"ט א' ודף כ"ג ע"א עד שעלו כל העם להר הבית מפני הגשמים כו') ולכן הזועק רואה שקיעת החמה עשרה מינוט אחר זמן שגרהה השקיעה למטה, בן מסתבר ולפי"ז יש ללמוד שמשך עד שתשקע גם מראשי ההרים הגבוהים הוא בירושלים עשרה מינוט (ויעלה באופק ויולנא רבע שעה) אבל אין זה ברור אולי מהאחר לעקרו מסיבה אחרת ואין לסמוך על"ז (ולריך חקירה ע"ז מיושבי ירושלים).

מח) ונדבר בע"ה בענין השלישי. ויש עוד להעיר לע"ד בענין זה שיתכן לפרש מה שאמר שם ר' יהודה שהתחלת בהשמש"ש משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדומין, שני הדברים בעיני, ולפי שמראה הרקיע דומה לתכלת כמ"ש מנחות מ"ג ע"ב תכלת דומה לים וים דומה לרקיע רק אחר השקיעת החמה מתחיל הרקיע להאדים ויתכן שאינו מתחיל להאדים אחר השקיעה מיד רק אחר איזה מינוטין, ובהשמש"ש יחי' מתחיל רק אחר שיתחיל הרקיע להאדים, ולריך שני דברים משתשקע החמה וגם פני המזרח יחי' מאדומין, ולא אמר כ"ז שפני רקיע מאדומין לבד אולי לפעמים מאיזה סיבה יזדמן שמהאדם פני רקיע גם כיום ע"י עננים וכדומה ולכן הזכיר דווקא אחר שתשקע החמה אז משעה שפני רקיע מאדומין, ואע"ג דלענין התחלת בהשמש"ש אין לסמוך על"ז כלל אבל לענין סוף בהשמש"ש שיתחיל זמן ג' רבעי מיל מאוחר והוא חומר"א יש להעיר בזה :

ועל דרך זה כתב ר"ת ז"ל בספרו ספר הישר לר"ת במס' שבת בסו' קפ"א לפי שיטתו בג' רבעי מיל שהוא מן זמן שפני מזרח מאדומין מתחיל זמן הרבה אחר השקיעה של גוף השמש שיעקר הסימון משעה שפני מזרח מאדומין ומפרש משתשקע כבר שקעם וכמו שהבאתי דבריו למעלה (בסו' י"ח) ואע"ג שהוא פו' לפי שיטתו אבל אהנו מדברים להשיטות שהשקיעה פירושו התחלת השקיעה מ"מ למדנו מדבריו שיתכן לפרש עד"ז, ויש דברים אשר על פי זה יתיישב יותר, והם, כי בשבת ל"ה א', אמרו חז"י לרצא דקא דלאוי למערב כו' פנים המאדומין את המזרח ע"ש, ויש להקשות כיון שהבסוף העליון הוא סוף בהשמש"ש דר' יהודה ואין קיל' בר' יוסי לחומר"א ג"כ ובמ"ש שם ל"ה ב' ובהשמש"ש דר' יוסי הוא אחר בהשמש"ש דר' יהודה וכן אמרו שם ל"ה ב' דלא אכלי בהנים תרומה עד דשלים בהשמש"ש דר' יוסי ובגדה כ"ג ג"כ מצואר שיש מעט זמן בהשמש"ש דר' יוסי אחר בהשמש"ש דר' יהודה, וא"כ למה הביעו למערב על הבסוף העליון הא גם כשהבסוף עדיין אינו סוף בהשמש"ש לענין דין, וע' מה שכתב בזה להדין הגרי"א ז"ל סו' רס"א ס"ק י"ב לפי שיטתו ע"ש :

עוד קשה לע"ד איך מפרש על מערב מה שאמר סוף בהשמש"ש הבסוף התחתון ולא הבסוף העליון הבסוף העליון והשווה לתחתון איך נובל לפרש כל זה על מערב, הגם אור הרקיע אחר השקיעה הוא מן השמש שמאיר בהאידים כמ"ש הרמב"ם פו' הנוספה ריש דרכות וכל מה שזכר השמש תחת האופק יותר מתרחק אורה יותר ממקומות הרחוקים ממנה ונשאר עוד אורה על הקרובים לה וא"כ מסתברא שבמזרח מסתלק אורה מקודם מן שולי הרקיע שהוא התחתון, ואח"כ אחר זמן מסתלק אורה גם מהעליון ובמערב להיפך מתחלה מסתלק אור השמש ממקומות הגבוהים שהם רחוק יותר ממקום השמש ואח"כ מסתלק אורה גם ממקום התחתון שהוא קרוב יותר להשמש כשמתרחקת גם מהם וא"כ לפי מה דמשמע שהמה הביעו לענין סוף בהשמש"ש והיינו מתי הבסוף גם העליון איך יתכן לפרש התחתון ואח"כ העליון על מערב וע' בספר שבילי דרקיע סו' קל"ו, וע' בחידושי הרשב"א על שבת שם מה שהקשה על זה :

ולכן

ולכן

נראה לפרש דאזי ורצא על התחלת בהשם"ש וכן פירש"י להדיא שהצטוו בערב שבת וחינו בהתחלת הבהשם"ש, ולפרש"י ים לומר דמפרש דס"ל לאזי ורצא כרב יוסף דאזי בה"ש עד שהכסף התחנן וכן פירש"י בנדה נ"ג ע"א ויש לומר שזכו עצמו של רש"י מה דכתב שם כרב יוסף משום דאזי ורצא ס"ל הכי כחן:

ועפ"י

נראה לענ"ד שפירוש הגמ' מ"ש פנים המאדימין את המזרח על מערב הוא רק על רישא, ואזי ורצא דאזי באתה על התחלת בהשם"ש, והכי פי' הדרי' שהתחלת בהשם"ש כל זמן שפני מזרח היינו פנים המאדימין את המזרח היינו מערב מאדימין אזי מתחיל בהשם"ש, ומ"ש אח"כ הכסף התחנן ולא העליון קאי על מזרח שהזכיר מקודם ורישא חיירי על מערב פנים המאדימים את המזרח וסופא חיירי על מזרח שהזכיר ברישא, וכשהכסף התחנן של מזרח ולא העליון אזי בהשם"ש וכשהכסף גם העליון של מזרח אזי הוה סוף בהשם"ש לר' יהודה, ובזה מתורץ הגמ' יפה וא"כ לפ"י קשה למה הביטו אזי ורצא על התחלת בהשם"ש הא ים סימן של השקיעה עלמה לשיטת הפוסקים כרבה, ולפי מה שכתבו שמענו אחר השקיעה עוד איננו מתחיל בהשם"ש עד שפני מזרח פנים המאדימין את המזרח (מתחיל להאדים ניחא שהצטוו לדעת התחלת בהשם"ש ומתורץ יפה כל מה שהקשינו בזה:

ומ"מ

יש לתרץ ולדחות רא' הכ"ל דאזי ורצא ס"ל כרב יוסף ולא מתחיל בהשם"ש עד שהכסף התחנן ולכן הביטו על התחלת בהשם"ש מחי מתחיל הכסף כו' אך זהו דוחק שא"כ הוא שלא כהלכתא דהא חנן קי"ל כרבה לחומרא, ובמ"ש הרי"ף ודוחק לאוקמא לאזי ורצא כן וע' רשב"א שהביא ג"כ בשם רבו שהצטוו בהתחלת בהשם"ש וס"ל דהלכה כרב יוסף ע"ש ע' רש"י נדה שם. ונראה עוד להוכיח שם"ש הכסף העליון והתחנן הוא רק על מזרח שהרי מבוחר בגמ' דהכסף העליון ולא התחנן דלר' יהודה הוא בהשם"ש הוה לר' יוסי יום ורק אחר שהכסף גם העליון אזי מתחיל בהשם"ש דר' יוסי, וכוף בהשם"ש דר' יוסי הוא ג' כוכבים צינונים, ונראה לעינינו גם אחר שכבר הוה לה"כ הרבה והוא וודאי לילה עדיין מאדימין שולי המערב, וע' ספר שבילי דרקיע סי' קל"ו וז"ל שם וכל זמן שהוא משקיעת החמה עד שיחשוך לגמרי אם תעמוד בשדה וחיבי ללך ההוא אשר השמש שוקע שם תראה מראה אדמומית מאירה באויר שגלד ההוא עכ"ל ע"ש מבוחר ג"כ שמראה אדמומית במערב ים עד שנחשך לגמרי שהוא מאוחר ממנו לה"כ ג' כוכבים וכנ"ל וע"ש עוד, ולכן ע"כ לריק לומר שם"ש הכסף העליון והתחנן בהשם"ש דר' יהודה הוא על מזרח ובמו שפירשנו למעלה, ולפ"י מה שדאזי למערב היינו על התחלת בהשם"ש וכנ"ל, וא"כ למה הביטו על האדמת הרקיע ש"מ שהאדמת הרקיע הוא סימן על התחלת בהשם"ש כנ"ל:

ומ"מ

גם באם מיד אחר השקיעה מתחיל הרקיע להאדים במערב ים לתרץ למה הביטו אל האדמומיות ולא הביטו אל גוף השקיעה דים לומר שגוף השקיעה אינו נראה יפה רק לרואה את האופק למטה ממש, אבל האדמומיות מיד אחר השקיעה מתפשטת גם למעלה במערב ולכן הביטו את האדמומיות מחי מתחיל הרקיע להאדים ובוודאי שקיעה החמה וכו' צין השמשות ולא הביטו אל גוף השקיעה חולי כי' דקלים במערב או מעט הר שלא יכלו לראות ציוק רק התצוגנו עי' החודס כנ"ל שהוא ניכר גם בצנור:

ועיני'ל

לפי מה שכתבנו שמשוער משקיעה מראשי ההרים והדברים הגבוהים והדקלים ויתכן שהם שני דברים שוים כאחד שכבוקעת גם מראשי ההרים אזי מתחיל פני רקיע להאדים והוא מכון משתקע החמה היינו מראשי ההרים אזי פני רקיע מאדים והם היו חפלים לדעת מחי מתחיל בהשם"ש שהוא מחי שקיעה גם מן הדברים גבוהים וזה

אור היום

זה קשה להבחין ולכן הביטו מתי מתחיל הרקיע להאדים שהוא סימן שאו שקע אור השמש גם ממקומות הגבוהים ומתחיל בהשמש:

ויע' מה שכתבתי למעלה סימן יוד ללדד דרכה ס"ל כר' יהודה ולשיטתו במגילה כ' ע"ב ורק חנן ק"ל כהסם גמ' וכר' יוחנן כר"י וכר' יוסף לחומרא ע"ש, עפ"י יש לומר שכלן הביטו על סוף בהשמש"ם לר' יהודה משכסוף גם העליון וא"כ מהורק ג"כ, רק קושי' ה"ל ח"ך אפשר לפרש על מורה חינו מתורץ בזה:

מבואר מהג"ל שדבר זה לפרש משהשקע החמה יש עוד מעט זמן עד שפני מורה מאדומין חינו מוכרה כי חין לי רח"ו מוכרתה לזה ולכן לענין ע"ש בוודאי חין לסמוך על זה כלל, ורק לענין סוף בהשמש"ם להתחיל החשבון מזמן מאוחר נוכל לאומרו ולהוסיף לזה ג"כ:

ויע' (מב) מה שכתבנו למעלה (סו' כ"ו כ"ז) על מאמר במואל שבת ל"ה ב' כוכב ח' יום שנים בין השמשות שיש לומר גם לר' יהודה כוכבים גדולים ושכן מפורש ג"כ בדברי הרמב"ם ה' קידוש החודש סוף פרק שני חס לא ילא כוכב ליל שלשים וכמ"ש שם, ואם נפרש דגם מ"ש ר' יהודה משהשקע החמה כ"ז שפני מורה מאדומין דהרישוו בענין מהורק יפה דמשהשקע עד שפני מורה מאדומין הוא זמן כוכב הגדול הראשון שפדיין יום לר' יהודה ועמ"ש שם:

ובגמ' שבת ל"ד ב' מתוך הליצה דרכה דמשהשקע החמה כ"ז שפני מורה מאדומין בהשמש"ם הכסף התחתון ג"כ בהשמש"ם וסקסס הרשב"א שם למעלה ערביהו יחד משהשקע החמה עד שהכסף התחתון הוא בהשמש"ם:

ולפי' דברינו ה"ל מהורק יפה דמה שמוכר כ"ז שפני מורה מאדומין הוא מודיענו זמן התחלת בהשמש"ם כ"ל ואח"כ מודיענו משך בהשמש"ם עד מתי הוא הכסף התחתון כו' ואמנם קושי' רשב"א ה"ל יש לתרץ עוד לפי שלשון הכסף לר"ך ג"כ פירוש מהו גדר ההכספה שכל רגע ורגע מכסף יותר, ולכן הזכיר מקודם כ"ז שפני מורה מאדומין שנדע מזה כשעובר האדומימות נקרא הכסף ודינו כהכסף, ובעין זה הורק הרשב"א ג"כ ע"ש:

ויע' שבת ל"ה ב' הו"ה לידע שיעורו דר' נחמ"י כו' וסקסס החו' שם למעלה ח"ך חמר ג"כ הו"ה לידע שיעורו דר' יהודה שאמר ג"כ הלשון משהשקע החמה כו', ולפי דברינו ה"ל יחא דומנו דר' יהודה מתחיל מעט מאוחר ורק משעה שפני מורה מאדומין ואינו דומה לשיעור דר' נחמ"י שהזכיר רק משהשקע החמה לבד לכן שיעורו ששיער כדי שירד ויבטול כו' חינו כן לר' יהודה רק לר' נחמ"י ע' תוס' שם:

העולה מכל ה"ל לענין ממה להתחיל לחשוב התלחח רבני מיל להלמד מזה על סוף בהשמש"ם הנה למדנו שלא נוכל להתחיל לחשוב גם בל"י וכו"ש במדינתנו משקיעת החמה של הסוכנים ושלוחות שהוא משקיעת חמלע כדור השמש כי לענין דין בוודאי לפחות משוער אחר ששקע כל כדור השמש, ועוד לא נוכל להתחיל משקיעת החמה של כדור השמש לפי שלא ידענו במקום שמשוער בגמ' ה"ל רבני מיל מתי התחיל במקום הבהשמש"ם, ומתי פסקה השמש מראשי הדקלים או מראשי הסרים שהוא מאוחר משקיעה שלנו של כדור השמש וכנ"ל שהוא משוער כל מקום לפי מה שהוא וכמו שכתבנו למעלה, ועיד נוסף על זה לחוש חולי משוער מאוחר עוד מעט היינו משעה שפני מורה מאדומין, וא"כ חין לסמוך בל"י כלל על חשבון ג' רבני מיל וכו"ש שאין לסמוך במקומינו לפי חשבון האלכסון כמה עולה חס בל"י ג' רבני מיל שגם בל"י הוא יותר. וע"פ ה"ל מהיישב עדותו של הרב ר' יוסף שווארץ וגם מה שגראה לעין במקומינו שהלכ"כ מאוחר מחשבון האלכסון לפי שגם בל"י הוא יותר כנ"ל:

וַעֲתָה נכתב עוד ענין טעם הרביעי, שאין לסמוך בא"י על חשבון ג' רבעי מיל וגם אין לסמוך צפה על חשבון האלכסון של ג' רבעי מיל:

הנה אמרו בגמ' דשבת ל"ד ל"ה דלר' יהודה הוה בהשמ"ש עד שהכסיף העליון והשום לתחתון ואמרו שם דשלים בהשמ"ש דר' יהודה וסדר מתחיל בהשמ"ש דר' יוסי ואמר שם דהלכה כר' יהודה וכו' יוסי כתרומתו לחומרא ע"ש דלא אכלי כהנים תרומה עד דשלים בהשמ"ש דר' יוסי, וא"כ מפורש שיש קצת משך מאחר בהשמ"ש דר' יהודה עד אחר בהשמ"ש דר' יוסי ע' מ"ש לקמן, וא"כ מיד אחר סוף בהשמ"ש דר' יהודה עדיין לדיון הוה בהשמ"ש עד סוף בהשמ"ש דר' יוסי והנה מ"ש שמואל שם ליד ב' חרי סילתי מיל מוכח מהרבה מן הראשונים ששמואל מפרש רק זמן של בהשמ"ש דר' יהודה לבד, וא"כ אחר ג' רבעי מיל עדיין איננו סוף בהשמ"ש לדיון שהרי לריבין להמתין עוד סוף בהשמ"ש דר' יוסי וכו' :

ומה שכתבתי דג' רבעי מיל הוא רק בהשמ"ש דר' יהודה לבד כן מוכח בחוס' שבת ל"ה ב' ד"ה אלא שכתבו שם על דברי שמואל שספק הי' להם אם בהשמ"ש דר' יוסי מיד אחר דר' יהודה או מתאחר הרבה והרי שמואל גופי' אמר שיעור בהשמ"ש ג' רבעי מיל וא"כ ידוע הי' לו כמה שיעור בהשמ"ש בהס"כ וע"כ ל"ל דמפרשי דמ"ש שמואל ג' רבעי מיל הוא רק בהשמ"ש דר' יהודה לבד בלא של ר' יוסי ועל של ר' יוסי מספקא לי'. וכן הוא לשון תוס' פסחים ל"ד א' ד"ה ר' יהודה בזה"ל דבהשמ"ש דר' יהודה ג' רבעי מיל הנה מפורש בדבריהם דרק בהשמ"ש דר' יהודה לבד תלתא רבעי מיל, וכן מורה לשון תוס' מנחות דף כ' ע"ב, וכן הוא מפורש בהר"ש פ"ב דשבת סי' כ"ג שמביא שם שני תירוצים של החוס' ובחירון השני ספק הי' להם כו' כנ"ל מוכח בוודאי כנ"ל דג' רבעי מיל רק של ר' יהודה לבד וכמו שכתבנו להחוס', ובחירון הראשון שאין טבילה ביניהם מפורש שם שאחר ג' רבעי מיל לריך להוסיף עוד עבור בהשמ"ש דר' יוסי ע"ש שמפורש כן, וכ"כ הבית יוסף בסו' רל"ג דג' רבעי מיל הוא רק של ר' יהודה לבד וכ"כ הר"ב שם. וכן פירש הגר"א ז"ל בסו' רס"א ס"ק י"ב וז"ל שם ולעיל אמר שמואל ג' רבעי מיל אליבא דר' יהודה ובאין כוכב א' יוס אליבא דר' יוסי עכ"ל. וכן משמע שיטת הסמ"ג שכתב בה' תרומות דזמן אכילת תרומה עשרים מינוט אחר השקיעה והיינו שקיעה שניה שהרי ס"ל כר"ת כמ"ש בסמ"ג סימן רנ"ז

ומה שחשב עשרים מינוט לפי בחושב תלתא רבעי מיל שבעה עשר מינוט כדמוכח מפשטות הגמ' פסחים ל"ד א' ופירש"י שם דביום בינוני ידוע שהוא י"ב שעות מורחבת החמה עד שקיעתה וכמ"ש הגר"א ז"ל סו' תנ"ע ס"ק ה' והן יעקב שם, ולכן מוסיף עוד שלשה מינוט משום שיעור בהשמ"ש דר' יוסי וע' מה שכתבתי לקמן בדברי סמ"ג הללו, אך בפירות הר"ל בן חביב על הרמב"ם הלכות קידוש החודש סוף פ"ב כתב דדברי שמואל ג' רבעי מיל הוא בהשמ"ש דר' יהודה ור' יוסי יחדיו ומשום דספק כר' יוחנן כתרומתו לחומרא ע"ש :

וכתב שם על החו' והרא"ש שכתבו שהוא רק בהשמ"ש של ר' יהודה לבד דברים דחוקים שאינו נכון כלל ועוד ממה שכתבו דמספקא להו לשמואל אם בהשמ"ש דר' יוסי מיד אחר של ר' יהודה או מתאחר הרבה הרי מפורש ששמואל שיער רק של ד' יהודה לבד שהרי זמנו של ר' יהודה הכסיף העליון הוא דבר הניכר לעין וכיון שכלל ג' רבעי מיל עם של ר' יוסי הרי פירש בפירוש כמה הוא אם סמוך או מאוחר וא"כ מפורש בדברי החו' וכן הרא"ש שהביאו דלא כהרלב"ח סג"ל ודבריו בעלים נגד כל הראשונים שהבאתי ורק ג' רבעי מיל הם של ר' יהודה לבד :

ומה שר"ה הרלב"ח שם להשוות דברי שמואל כוכב א' יוס שנים בין השמשות שלשה לילה עם דבריו בג' תלתי מיל הוא דוחק, ורק ל"ל כמ"ש הגר"א ז"ל והר"ן בחידושו

בחדושו שהוא אליבא דר' יוסי לבד אע"ג שהר"ן ס"ל כר"ת בר"ן על אלפס סוף פ"ב דשבת (וע' מ"ש בזה למעלה סימן כ"ה כ"ז כ"ז) וגרסא שהראשונים לא ניתח להו לפרש שיעור בהש"מ על דברי שניהם יחד שזאת לא נקרא שיעור בהש"מ דבר ברור כיון שהטעם שאנו מחמירים בזמן ההוא לפי שלא ידענו כמאן הלכתא א"כ זמן הג"ל אינו צריך בהש"מ וה"ל לומר רק שיעור ספק בהש"מ בכמה כי יש נפקא מינה גדולה לדינא, כמ"ס הגר"א ז"ל בסי' רס"א ס"ק י"ב לענין תענית שאינו ת"ב דבהש"מ מותר מ"מ לא מקלגין מיד בהתחלת בהש"מ דר' יהודה דהוה תרי קולי וגמתינן עד התחלת בהש"מ דר' יוסי ואם הזמן של שניהם של ר' יהודה ור' יוסי יחד ה' בהש"מ ברור ה' מותר כל הזמן ההוא, ועוד דוגמתם וכן נ"מ להיפך בדברים שאסרו בפירוש בהש"מ בדבר דרבנן כגון אין מערבין עירובי תחומין ה"ן מעשרין את הוודאי אם ה' כל הזמן בהש"מ ברור אין היתר לזה אבל אם הוא מטעם דלא ידעינן כמאן הלכתא אמרינן כדאי הוא ר' יוסי לסמוך עליו בשעת הדחק ולערב ע' לקמן סי' ולכן לשונו שיעור בהש"מ ולא אמר שיעור ספק בהש"מ מוכח שאמר זאת אליבא דר' יהודה לבד ולפרש דברי ר' יהודה, ואליבא דר' יהודה הוא שיעור בהש"מ צריך התלמוד רבעי מיל, ורק למה הזכיר רק בהש"מ דר' יהודה לבד זאת כבר הארכנו למעלה בע"ד ית' (סי' כ"ה כ"ז). ולכאורה מוכח גם מהרי"ף כן דקשה למה השמיט הא דתלמוד רבעי מיל, וז"ל משום שהוא רק בהש"מ דר' יהודה לבד, ואנן קי"ל לחומרא גם כר' יוסי שבהש"מ שלו אחר של ר' יהודה כמבואר בגמ' שם ולכן גם אחר ג' רבעי מיל עדיין לא הוה לדידן סוף בהש"מ ולכן השמיטו:

א ים לתרץ עוד לפי ששיעור ג' רבעי מיל הוא רק על אופק צביל או א"י (ע' מ"ש למעלה) ואינו שוה בכל מקום כמ"ס הגר"א ז"ל סי' רס"א וכידוע ולכן לא הביאו הרי"ף שהוא לא הביא רק מה שזוהג בחוץ לארץ ובמדינותיו:

נא) ודנה רש"י בריש ברכות ב' ע"ב ובגדה נ"ג א' בשני המקומות כתב דבהש"מ דר' יהודה הוא חלי מיל, ותמה בגליון הש"ס להגר"א ז"ל הא מבואר ל"ד ב' בשבת שהוא לרבה ג' רבעי מיל ולרב יוסף תרי תילתי מיל וע' מ"ש בהגהות בן ארי' נדה שם לתרץ דרש"י ס"ל דג' רבעי מיל הוא שני בהש"מ יחד של ר' יהודה ור' יוסי ובגדה נ"ג א' שם מפורש בגמ' דמזכיר רק של ר' יהודה לבד וכן בברכות שם מבואר דרש"י מזכיר של ר' יהודה לבד לכן כתב שיעור פחות מג' רבעי מיל לגרוע שיעור של בהש"מ דר' יוסי וכתב חלי מיל, והנה ברש"י נדה נ"ג א' כתב בזה"ל בהש"מ דר' יהודה צבמה מדליקין משהכסוף התחתון חלי מיל, ולשון זה כרז יוסף בשבת ל"ד ב' שם ע"ש, וי"ל דלכן כתב כרז יוסף דרש"י לשיטתו בשבת ל"ה א' אב"י דא"ו למזרח ופירש"י בזה"ל מביט ערב שבת לראות אם יש שם אדמומית חמה עכ"ל והיינו על התחלת בהש"מ וקשה הא לרבה ההתחלה מהשקיעה וז"ל ראב"י ורצא ס"ל כרז יוסף ולכן כתב בן רש"י אע"ג דבעל המחמר בגדה שם הוא רבה (וע' מ"ש בזה למעלה סי' נ"א) ולפי פירש"י פסחים ל"ד א' ד"ה ת"ש ר' יהודה אומר כו' שהוא לא כפי' החדש שכתב הגר"א ז"ל בזה"ל תנ"ט לשיטת הרמב"ם, ולפי הידוע שבז"ס ציטו ניסן ותשרי היום י"ב שעות מנך החמה עד שקיעתה לפירש"י מיל הוא כ"ב מינוט וחצי ע' היטב כפי' הגר"א שם סי' תנ"ט ס"ק ה' ובחק יעקב שם, א"כ לרש"י שכתב כרז יוסף שהוא תרי תילתי מיל הוה חמשה עשר מינוט, וחלי מיל הוא אחד עשר או י"ב מינוט, נשאר לבהש"מ דר' יוסי שלשה או ארבעה מינוט והוא בערך עדות הרב ר' יוסף שווארץ בספרו מבוא השמש שבין כוכב שני הציטו לבין כוכב השלישי הוא שלשה מינוט (ובוכבים הקטנים ציניהם חמשה מינוט) ע' מ"ש לקמן וא"כ לפ"ז דברי רש"י מכוונים):

ו'ב' כיון שהיו זה מפורש בפירש"י לא מכל לדרך שיטה זאת מה שהוא נגד כל הרמב"ם שהיה דג' רבני מיל הוא רק בהשג"ח דר' יהודה לבד, ועוד הא בהמה יתכן שהוא ע"ס דרש"י וכמו שהגיה הגר"א ז"ל בהגהותיו על הש"ס ברכות ב' ב' שם ש"ל יותר מחלי מיל ע"ש ואולי כן ז"ל גם בזה (וכתב לשון זה לפי שלשון זה הוא אמת בין לרבה בין לרב יוסף שהוא יותר מחלי מיל, או ג' רבני או תרי תילתי מיל):

גב' ולבאורה יש להקשות על מ"ש דג' רבני מיל רק בהשג"ח דר' יהודה כיון דק"ל כר' יהודה וכו' יוסי לחומרא וא"כ לדין אחר ג' רבני מיל עדיין חינו סוף בהשג"ח וא"ך אמר שמואל סתם שיעור בהשג"ח ג' רבני מיל משמע שהוא לא יותר, ואין להרץ דמפרש רק אליבא דר' יהודה וליה לא ס"ל שהרי בכמה מקומות דייקין מדמפרש דבריו הכי ס"ל ע' ב"ה ל"ז ב' ל"ה ח' דדיק דר' יוחנן אית ליה חין בדריה אפילו בדרבנן מדמפרש הא דתני חיו אליבא דר' יהודה ע"ש:

ו' ככללי הש"ס שבסוף ברכות ד"ס כתב שארית יוסף כשהתנאים חולקים והאמוראים נובחים ונותנים ע"ס סברה האחד ראוי לפסוק כמותו כי התנא הוא רבים במקום יחיד שהרי כמה אמוראים עמו ע"ל, אבל מלינו ג"כ בכתובות דף פ"ד ע"א רב לעמי' דר' יוחנן בן ברוקא קאמר ולי' לא ס"ל ע"ש. אבל בג"ד חין זה קושי' כלל מכמה טעמים כי לכאורה היינו יכולים לומר שבאמת שמואל ס"ל להלכה כר' יהודה לגמרי, ורק אהנו פוסקים כר' יוחנן דפסק שם ל"ה ח' הלכה כר' יהודה וכו' יוסי דהא שמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן, ולכן ק"ל בהרואייו לחומרא. ורק דיקשה ע"ז הא אמר שמואל לקמן בין השמות דר' יהודה כהנים מוצלים בו ומפרש בגמ' שהוא נר' יוסי וא"כ כיון שמפרש דברי ר' יוסי ש"מ דהכי ס"ל והיינו שס"ל כדברי שניהם, אך מה גרוויח כמה שנתן דג' רבני מיל של שמואל הם בין השמשות של שניהם הא של ר' יהודה בודאי כולל כמפורש בגמ' ואזרו לטעמיהו על פלוגתא דרבה ורב יוסף בפ' דברי ר' יהודה וא"כ איך אמר דהשג"ח דר' יהודה מוצלן לר' יוסי כיון דק"ל גם כר' יהודה לחומרא א"כ אבד לטובל אז, וא"כ בכל אופן לריבין חני לומר בענין הזה שמואל אליבא דהא מהס קאמר וליה לא ס"ל וכמ"ש בכתובות פ"ד ח' רב אליבא דר' יוחנן בן ברוקא קאמר ולי' לא ס"ל ומימרא אחד משמואל לי' לא ס"ל ולא ידענו איזה מהס וא"כ לק"מ, וכן אמר שמואל שם ל"ה ב' כרז ח' יוס שניס בהשג"ח שלשה לילה דלפי דרכיו דהשג"ח דר' יהודה מתחיל משקיעת החמה של גוף השמש בלתי אפשר לפרש כוכב ח' יוס רק לר' יוסי וכמ"ס הגר"א ז"ל שהוא לר' יוסי וכ"כ הר"ן בחידושו לכתב חט"ג פירש כהר"ת וכו"ל, וא"כ הרי שמעין לי' ג"כ דאמר שמואל כר' יוסי לבד, וא"כ ע"כ לריבין חנו לומר דאמר אליבא דהא וליה לא ס"ל, אך לא נריך כ"כ לזה שהרי יש לומר משום דק"ל בהרואייו לחומרא לכן פירש דברי שניהם וכמ"ס הגר"א ז"ל בס' רס"ה בזה"ל ולעיל אמר שמואל ג' רבני מיל אליבא דר' יהודה וכו' כוכב ח' יוס כו' אליבא דר' יוסי ע"ש, והארכתי בזה למעלה להרץ דברי שמואל בכמה אופנים (בס' כ"ה כ"ו כ"ז). וכולל לומר דבאמת כל דברי שמואל הלכה המה כי מה שפירש דברי יהודה וג' רבני מיל זהו בע"ש דק"ל בכל הדברים כר' יהודה ואפי' דברים המותרים בהשג"ח חינו מותר בע"ש רק עד שהכסיף העליון שאז סוף בהשג"ח דר' יהודה ואוליין לחומרא ובעין זה כתב הרשב"א לחד תי' למא חבוי ורצה דאו על הרקיע דהכסיף שבה ל"ה ח' לפי שרצו לדעת סוף בהשג"ח דר' יהודה אם מותר לערב ושאר דברים שמוחר בהשג"ח והיינו לפי שאינו מותר רק עד סוף בהשג"ח דר' יהודה לדין דק"ל בהרואייו לחומרא ומחמירין בע"ש אפי' בדרבנן וע"ש, ומה שאמר שמואל כוכב ח' יוס כו' כר' יוסי הוא פסק לענין מולאי שבה, דק"ל כר' יוסי לחומרא ואפי' דברים

דברים המותרים בהשם"ש אין מותר רק עד שי"ה שני כוכבים לפחות וכו' יוסי לחומר
ע"ד הג"ל וע"ז אמר כוכב א' יוס פי' בשבת לדבר שמותר בהשם"ש עדיין יוס ואסור
שנים בין השמשות, ומותר בדברים המותר בהשם"ש ואסור בדברים האסור בהשם"ש
ושלשה לילה ומותר אפי' להדליק הנר וכנ"ל (וע"ד שאמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה
לענין שבת וכו' יוסי לענין תרומה הזכיר בכל אחד הלכה). ורק מ"ש שמואל להא
בהשם"ש דר' יהודה כהנים טובלים לר' יוסי, זהו לכאורה דלא כהלכתא לפ"ז כיון דקי"ל
כתרווייהו לחומר ואסור לעבול אז שהוא קולא :

אבל הנה אמרו בגמ' על זה דקמ"ל מהו דתימא בהשם"ש דר' יוסי מיטך שיך דדר'
יהודה קמ"ל דשלים בהשם"ש דר' יהודה ואח"כ מתחיל בהשם"ש דר' יוסי ע"כ,
וזה ג"מ גדולה גם לדין למעשה כגון לענין מו"ק שאסור בדברים שמותר בהשם"ש עד
סוף בהשם"ש דר' יהודה וכנ"ל :

ועד"ז כתב הגר"א ז"ל לענין תענית אע"ג דבהשם"ש שלו מותר (מלבד ת"צ) מ"מ לא
מקלין רק עד התחלת בהשם"ש דר' יוסי והיינו סוף בהשם"ש דר' יהודה וזה
ידענו רק מדברי שמואל הג"ל דכ"ז של בהשם"ש דר' יהודה הוה יוס לר' יוסי. ועו"ל
דס"ל לשמואל דכ"מ לדין לענין טבילה עלמה כגון תרומה דרבנן ושעת הדחק דאמרינן
בזה כדאי הוא ר' יוסי לסמוך עליו בשעת הדחק ובדיעבד אם טבל בזמן בהשם"ש דר'
יהודה יהי' מותר בשעת הדחק בתרומה דרבנן ומה דמקשה הגמ' שם על טבילה הי'
אליבא דר' יהודה ספיקא הוה היינו משום דקאמר סתם טובלין משמע אפי' בתרומה
דאורייתא ואפי' שלא בשעת הדחק לכן מקשה על דיו, אבל אין להקשות מאי תועלת
מדבריו לדין לפי שיש בו כ"מ בכה"ג דרבנן ובשעת הדחק וע' מה שכתוב לקמן בזה
בענין שיטת הגר"א ז"ל לכן ע"פ הג"ל מוצא שהעיקר כמ"ס כמה ראשונים דתלתא
רבעי מיל הוא רק של ר' יהודה לבד :

וג' והנה לפי הג"ל יש לנו לחקור שני דברים, הא' אם בהשם"ש דר' יוסי מתחיל מיד
אחר בהשם"ש דר' יהודה או מתחיל בזמן מאוחר, והדבר השני, אם בהשם"ש
דר' יוסי עלמו יש לו חיזה משך או לא, ונלמדך להוסיף כ"ז על ג' רבעי מיל, ונדבר
בענין הראשון, הנה אמרו בגמ' שם ל"ה א' דשלים בהשם"ש דר' יהודה והדר מתחיל
בהשם"ש דר' יוסי ואמרו שם ל"ה א' דהלכה כר' יוסי לחומר לענין תרומה דלא אכלי
כהנים תרומה עד דשלים בהשם"ש דר' יוסי, ומבואר בתו' שם ד"ה אלא שמה מוכח שם
שיש חיזה משך אחר בהשם"ש דר' יהודה עד בהשם"ש דר' יוסי מדוהרך לפסוק דאסור אז
לאכול, אך הקשו התו' א"כ כשאומר בהשם"ש דר' יהודה כהנים טובלים לר' יוסי ה"ל
לומר רבותא יותר דגם אחר בהשם"ש דר' יהודה מותר לעבול לר' יוסי ותיירו התו' דאין
שיעור טבילה ביניהם, ועוד תירו שיה' ספק לשמואל אם בהשם"ש דר' יוסי מיד אחר
של ר' יהודה או מאוחר הרבה ע"ס וע' ברא"ש שהביא ג"כ ב' התירולים ע"ס, וכתב
ומסתבדא כו' :

אמנם הרמב"ן בתורת האדם בענין אכלות ישנה כתב בזה"ל דר' יהודה דאמר השחיר
העליון והסוף לתחתון לילה וזו השעה וודאי אינו לה"כ דא"כ היכי אמר ר' יוחנן
דלא אכלי כהנים בתרומה עד דשלים בהשם"ש דר' יוסי הא כי שלים בהשם"ש בזה"כ
שלים אלא ש"מ משעה שהשחיר העליון והסוף לתחתון מופלג מעט מומן לה"כ והוא
בהשם"ש דר' יוסי ואליבא דיד' תנן ברכות (ב' ב') משעה שהכהנים נכנסין לאכול
בתרומתן סימן לדבר לאת הכוכבים והא דאמרינן דשלים בהשם"ש דר' יהודה והדר מתחיל
בה"ש דר' יוסי לאחר זמן בהפלגה קאמר שאם הי' מתחיל מיל (ז"ל מיד) אינו מוסיף לנו
אלא כהרף עין דבר באי אפשר לעמוד עליו עכ"ל הרמב"ן שם :

ומלשון

ומלשון

הרמב"ן לאחר זמן בהפלגה מבוחר שסובר שהוא יותר משיעור טבילה, וכן מבוחר מלכותו שלא בתורת ספק לחז"ל אמר זאת, וא"כ לכאורה קשה להרמב"ן קו' התו' מ"ט לא אמר רבותא יותר דגם אחר בהשמ"ש דר' יהודה מותר לטבול לר' יוסי. ויש לתרץ דאע"ג שיש חיזה משך אחר בהשמ"ש דר' יהודה עד בהשמ"ש דר' יוסי מ"מ לא התירו חכמים לטבול גם לר' יוסי רק קודם סוף בהשמ"ש דר' יהודה והיינו קודם שהכסוף העליון והתחתון, כי זמן בהשמ"ש דר' יוסי אחר שיתראו שני כוכבים בינונים, והסימן שעדיין אינו בהשמ"ש לדידי' הוא רק מה שלא נראה הכוכב השני הצינוני, וזה דבר שאפשר לטעות בו שבאמת ראוי להתראות כוכב השני רק הוא אינו רואה, ויתכן זאת מכמה סיבות לפעמים אין האויר ברור כ"כ מטעם האבק וכדומה, או אין האויר זך כ"כ מן האידים הקלושים, ולפעמים האדם הרואה אין ראיותו טובה כ"כ כראוי, ולפעמים אינו צודק יפה בכל הרקיע, ע' גמ' דגדה ס"א ע"ב צודקו שכונה שכונה, וכמ"ס בזה הר"ל בן חביב צפי' לפ"ב מה' קידוש החודש וע' רמב"ם ה' קידוש החודש ר"פ י"ח ה"א וה"ב ורק כל זמן שגראה שלא הכסוף העליון בזה אין לטעות כיון שגראה האדמיונות להעין ולכן גם לר' יוסי לא התירו לכתחילה לטבול רק כל זמן שלא הכסוף גם העליון שהוא סוף בהשמ"ש דר' יהודה כיון שבטוחין שאין לטעות בזה כיון שאדמיונות נראה, אבל אחר שהכסוף העליון שהוא אחר בהשמ"ש דר' יהודה אז אפי' אם עדיין לא הגיע בהשמ"ש דר' יוסי אך הסימן שלא הגיע הוא רק מה שכוכב השני הצינוני עוד לא נראה אין לסמוך ע"ז שמה יבוא לירי טעות ואסור לטבול ולכן לא קאמר רק בהשמ"ש דר' יהודה טובלין בו לר' יוסי ולא קאמר רבותא יותר דגם אחר בהשמ"ש דר' יהודה טובלין בו, ומ"מ יתכן שיש לו חיזה משך אחר בהשמ"ש דר' יהודה עד של ר' יוסי ומתוך יפה קושי' הג"ל גם להרמב"ן ז"ל, וגדולה מזו מצינו לענין טבילה דתנן במגילה כ' א' ולא טובלין בו' וכן שומרת יום כנגד יום לא תטבול עד שתקח החמה וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר ופירש"י משום דמשעלה עמוד השחר יום הוא אבל לפי שאין הכל בקיאות בו לריבין להמתין עד הנץ החמה עכ"ל, והרי הוא משך זמן לפחות שעה וחומש שהחמירו בו, כ"ס לאחר שהכסוף כל האדמיונות ובעת קצר לסמוך על מניעת ראיית הכוכבים וודאי שאין לסמוך לכתחילה לטבול אז ולשון טובלים משמע אפי' לכתחילה, ולכן לא אמר רק בהשמ"ש דר' יהודה טובלים בו ומתוך יפה קושי' הג"ל ולכן לכאורה אין לבנות יסוד על קושי' דטבילה הג"ל:

ועוד

נראה שלולא גזרת חכמים, נראה שאסור להניח הטבילה לכתחילה על הרגע האחרונה המזומלמת כי טבילת כהן היא מזהב וכ"ס למ"ד טבילה בזמנה מזהב ואין להשהותה ולגרסו שיהי' נדחה ויהי' בטומאתו עד למחר סוף היום וע' ב"ה י"ח א' גזרה שמה ישהה ופירש"י שם, ואכילה תרומה ג"כ מ"ע וכמ"ס פסחים ע"ג א' שהיא טבולה ע"ש וזרזין מקדימין למזות וא"כ צוודאי שאין להכהן להניח הטבילה עד רגע האחרונה המזומלמת וכמ"ס בברכות כ"ט ב' לענין תפלה דרצון לייטי עליה כו' דילמא מטרפא לי' שעהא ולכן הכהן מחוייב לעסוק בטבילה חיזה מינוטין לפחות קודם רגע האחרונה המזומלמת לכן אין טובלין לכתחילה רק עד סוף בהשמ"ש דר' יהודה אפי' אם יש אח"כ חיזה זמן קצר וע' ברכות ב' ב' בפירש"י בד"ה משעה שהכהנים טובלים כו', והנה מ"ס התו' שבת ל"ה ב' ד"ה הלל שאין ביעור טבילה ביניהם יתכן לפרש שזה כוונתם שאין ביעור זמן טבילה ברווח ביניהם, היינו שיעור טבילה עם ההכנה והעסק שלא להניח ברגע מזומלמת כל כך אינו ביניהם, ובהו מובן דברי התו' שהתחילו בפורתא ובתבו אח"כ זמן מרובה, ולפי מ"ס הרא"ש בשבת שם ששיעור טבילה חמשים אמה שהוא בערך חלי מינוט וא"כ מה הועילו בתירוצם שאין ביעור טבילה היינו פחות מחלי מינוט האם ביעור פחות מחלי מינוט לא נקרא פורתא, והוא תמוה ולפי מה שכתבתי

מהרץ יפה. ורק הר"ם שכתב ע"ז ללמוד מזה שאין שיעור עבילה היינו חמשים חמה לכחורם המום מה רחי' הוא זו שאפי' אם הי' ביניהם שני עבילות שהם מנחם חמה היינו בערך מנינו אחד אחר בהשמ"ש דר' יהודה, האם מותר להניח העבילה כ"כ צרע המינוט האחרונה המאומתת ולומר שבמינוט האחת הזאת האחרונה מותר לכתחילה לעבול, והמנס גם הרש"א הביא בברא זאת כהר"ם ללמוד מזה על שיעור עבילה חמשים חמה ונראה בטעם הר"ם בזה דס"ל דבאמת לכתחילה אין להניח כלל העבילה אפי' לזמן בהשמ"ש דר' יהודה ורק רחוי להקדים שעה מרובה קודם מעטמים הנ"ל ורק מ"ם כהנים עובלים זו בהשמ"ש דר' יהודה הוא רק דיעבד כגון שנטמא זמן מאוחר וא"כ כיון דכל"ה איירי דיעבד א"כ הי' לו לפרש עד הרגע האחרונה, ולכן להרמז"ן יש לחדר דבאמת אמר עובלין זו אפי' לכתחלה ממש ולפי שיש הח"כ ג"כ זמן הסלגה מותר אפי' לכתחילה לעבול עד סוף בהשמ"ש דר' יהודה אבל הח"כ לא ומעט הנ"ל :

נד' וע' בר"ם סוף פ"א דזבחים מה שכתב בחירון קושיה סת' למה הולך לפסוק דאסור באכילה עד סוף בהשמ"ש דר' יוסי שהוא מבוס שיעורה דבהשמ"ש דר' יוסי עלמו וזכיר דבריו לקמן, והנה בחירון חס' השני דמספקא לי' לשמואל אם הוא מיד יש להקשות הא שמואל אמר לקמן ב' כוכבים בהשמ"ש שלישי לילה והוא כר' יוסי וכמ"ם הגר"א ז"ל והר"ן בחידושו וא"כ הנה אמר ופירש זמנו של בהשמ"ש דר' יוסי שהוא מכובש שני עד השלישי, אך לא קשה כלל דהוא' לשיטתיו צדק ל"ה א' ד"ה תרי שכתבו דגם ר' יהודה מספקא לי' איזוהי הם כוכבים ציגוים וכן יאמר בטעמו של ספק דשמואל בזמנו של ר' יוסי דמספקא לי' איזוהי כוכבים המם ציגוים, לשער דהם הזמן שבין כוכב השני לכוכב השלישי, ועוד שהרי שמואל אמר רק כוכבים שהם ולא פירש שהם ציגוים וגם הברייתא בוודאי לא שמיש לי' שאל"כ לא הי' אומר לשון הברייתא ולא להזכיר ולכן זאת גופי' מספקא לי' לשמואל אם לריך ציגוים או לא ולכן לא פירש דבריו אם לריך ציגוים או לא, וע' מ"ם בזה למעלה (בס' כ"ז כ"ז) ובירושלמי ריש ברכות ג"כ דמספקא להו מתי הוה זמן בהשמ"ש דר' יוסי ואמר שם דכל זמן בהשמ"ש דר' נחמי' מספקא להו על כל רגע ורגע אולי הוה כהרף עין של ר' יוסי וע"ם וגמי' דילן פליג ע"ז שהרי מפורש ל"ה א' דשלים בהשמ"ש דר' יהודה והדר מתחיל בהשמ"ש דר' יוסי ומ"מ למדנו מירושלמי שיחבן שגם אמוראי נספקו דבהשמ"ש דר' יוסי מתי הוא :

ובירושלמי ריש ברכות אמר שם לא מסתברה סוף בהשמ"ש דר' נחמי' כהרף עין הוא בהשמ"ש דר' יוסי עכ"ל ואין להביא רחי' כלל מזה בהשמ"ש דר' יוסי מיד אחר בהשמ"ש דר' יהודה, שהרי גמ' דילן הצבלי חולק בזה בפירוש על הירושלמי הוה שמפורש שם ל"ה א' דשלים בהשמ"ש דר' יהודה והא"כ מתחיל בהשמ"ש דר' יוסי ומפורש בברייתא שם ל"ד ב' דבהשמ"ש דר' נחמי' חזי מיל, ובהשמ"ש דר' יהודה לפחות ג' רבעי מיל וכמ"ם שם וא"כ מפורש דמסיים בהשמ"ש דר' יהודה אחר סוף בהשמ"ש דר' נחמי' לפחות רבע מיל וא"כ בהשמ"ש דר' יוסי הוא לפחות רבע מיל אחר סוף בהשמ"ש דר' נחמי' לגמ' דילן, ובירושלמי אומר שהוא מיד אחר בהשמ"ש דר' נחמי' וא"כ ע"כ ז"ל דגמ' דילן פליג על הירושלמי בזה מתי מתחיל בהשמ"ש דר' יוסי וא"כ לא נוכל ללמוד מאומה מהירושלמי לענין מתי מתחיל בהשמ"ש דר' יוסי, ועוד אינא בירושלמי שם לחד מ"ד דכל בהשמ"ש דר' נחמי' מספקא לן אולי הוה אז כהרף עין של ר' יוסי מה שזה בוודאי גמ' דילן פליג שמפורש ל"ה א' דכל זמן בהשמ"ש דר' יהודה הוא יוס לר' יוסי וכהנים עובלים זו א"כ מבואר ומפורש שלא נוכל ללמוד כלל מן הירושלמי הוה בענין זה לגמ' דילן, וע' גמ' ל"ה א' דיש בזה פלוגתא

פלוגתא דתנאי חס בהשמ"ש דר' יוסי מישך שיך דדר' יודוס או הוא לבתר בהשמ"ש דר' יודוס ע"ש וא"כ יש לומר דגם הירושלמי פליגי בזה עם הבבלי וגמ':

והנה מלשון הגמ' שבת ל"ה א' דשלים בהשמ"ש דר' יודוס וסדר מתחיל בהשמ"ש דר' יוסי מלשון וסדר אינו דווקא תיכף מיד שהרי כן מצינו לשון וסדר בפסחים קי"ד ע"ב בזה"ל מזכר על שאר ירקות בפס"א ואכיל וסדר מזכר על אכילת מרור ואכיל עכ"ל הגמ' והנה שם אכילת שאר ירקות קודם הכנה שהרי עיבול ראשון הוא קודם שאלת מה נשתנה שיראו התינוקות וישאלו, וסדר מזכר על אכילת מרור הוא אחר אמירת הגדה ושתית כוס אחד ואחר אכילת מלה הרי אומר לשון וסדר חע"ג דמפסיק בנתיים בזה זמן:

ובספר מצוא השמש להרב ר' יוסף שווארץ ז"ל העיד שירושלים שני כוכבים ציטוים התחלת בהשמ"ש דר' יוסי הוא זמן מרובה אחר שהכסף העליון שהוא סוף בהשמ"ש דר' יודוס ע"ש דף ס"ד ודף מ"ה. היולא מדברינו דסוף בהשמ"ש דר' יוסי מתאחר אחר סוף בהשמ"ש דר' יודוס במקל בודאי ורק לחי' א' של החו' חין שיטור עבילה בריווח בין סוף בהשמ"ש דר' יודוס עד התחלת בהשמ"ש דר' יוסי ולחידוך שני של החו' הוא ספק חולי מאוחר הרבה ולהרמב"ן הוא בודאי לאחר זמן בהשגה, והוא קודם שמתחיל בהשמ"ש דר' יוסי, ולענין חס בהשמ"ש דר' יוסי בעלמו יש לו משך נדבר בזה לקמן:

וא"כ יש עוד טעם שלא נוכל לשער כלל גם בזה"ל רק ג' רבעי מיל לבד שהרי הוא רק בהשמ"ש דר' יודוס ואנו לריבין להוסיף זמן מסויים עד סוף בהשמ"ש דר' יוסי דקי"ל כותי' ג"כ לחומרא וכמו שנבאר, וכ"ז הוא מלבד שיטור בהשמ"ש דר' יוסי בעלמו שדבר בזה לקמן בע"ד יח':

נה והנה מ"ש בשבת ל"ה ב' דלא אכלי כהנים תרומה עד דשלים בהשמ"ש דר' יוסי והקשו החו' דמשום שיטורא פורתא כו' לא הוה ליה למפסק הלכה כר' יוסי ע"ש, כחב ע"ז הגר"א ז"ל בסו' רס"א ס"ק י"ב וז"ל שם גר"א לי העיקר כו' דטעות נפל בספרים וכן ז"ל דלא אכלי כהנים תרומה עד דשלים בה"ש דר' יודוס דבהשמ"ש מיד מותר לאכול בתרומה כמ"ש ובה השמש וטבר אלא דג' שקיעות הן כו' עכ"ל, פי' כיון שבהשמ"ש מותר בתרומה א"כ לר' יודוס מותר התחלת בהשמ"ש שלו שהוא שקיעת גוף השמש, ולר' יוסי מותר בהתחלת בהשמ"ש שלו שהוא ג' רבעי מיל אחר התחלת בהשמ"ש דר' יודוס שהרי התחלת בהשמ"ש דר' יוסי אחר סוף בהשמ"ש דר' יודוס ומשך בהשמ"ש דר' יודוס ג' רבעי מיל א"כ נ"מ בזמן אכילת תרומה בין ר' יודוס לר' יוסי שיטור מרובה שהוא ג' רבעי מיל ופסק הלכה כר' יוסי וכנ"ל ומתורץ קושיא החוס', ואינו מדוקדק לכאורה כיון שאמר הלכה כר' יוסי לענין תרומה ה"ל להזכיר לסימן ג"כ דדר' יוסי ולומר דלא אכלי כהנים תרומה עד התחלת בהשמ"ש דר' יוסי, כיון להגר"א סוף של ר' יודוס והתחלת של ר' יוסי זמן אחד הם, ויתכן לענין שיש ט"ס בהעתקת דברי הגר"א ז"ל בזה הלשון דטעות נפל בספרים וז"ל דלא אכלי כהנים תרומה עד בהשמ"ש דר' יוסי דבהשמ"ש מיד כו', ובזה הוא נכון מאוד שאינו מגיע רק שמוחק תיבת דשלים ולא יותר, ולשון עד בהשמ"ש דר' יוסי הכוונה עד התחלת בהשמ"ש דר' יוסי:

ואמנם בעיקר טעמו למע מהר בהשמ"ש בתרומה נוכל לפרש ככוונתו לענין דבשני דרכים, הדרך האחד לפי שבעל המהמר שבת שם הוא ר' יוחנן והגר"א לשיטתו מה שהאריך ביו"ד סו' של"א ס"ב ס"ק ו'. דלהרמב"ם ס"ל דגם לר' יוחנן תרומה בזה"ל דרבנן ולכן לרידי' מותר בתרומה בזמן השמשות דספק דרבנן לקולא, ואע"ג

ואע"ג דר' יוסי בעלמו ס"ל אליבא דר' יוחנן תרומה בזה"ז דאורייתא בזה לא פסק ר' יוחנן כוותי' וכמבואר שם בדברי הגר"א ז"ל וכן פסק כר' יוסי רק לענין זמן בהשג"ש ובענין תרומה דרבנן פסק כפי שיטת עלמו דס"ל דהוה דרבנן ומותר בספק וכו"ל וכן פסק הרמב"ם תרומה בזה"ז דרבנן וכלשון הגמרא פסחים מ"ד א' תרומה בזה"ז דרבנן וע"ע שם דף י' ע"א ופירש"י שם ד"ה בתרומה דרבנן בזמן הזה עכ"ל:

דאין להקשות הא ה"ל חזקת איסור בדרבנן יש לומר דס"ל להגר"א דגם בחזקת איסור מותר ספק דרבנן ע' ש"ך יו"ד סימן ק"י בכללי ס"ס סימן כ' וע"ש פר"ח ס"ק ע"ז שחולק עליו וע' שער המלך ה' מקוואות כלל א', ויש לומר עוד דבהשג"ש הוה ספיקא דדינא שהרי אנו רואין את המליאות אם הכסיף התחתון או העליון רק הספק לענין הדין אם אז נחשב ליום או ללילה ויש פוסקים דספיקא דדינא לא אמרינן חוקמא אחזקה דמשום חזקה לא יסתנה הדין ע' תשובת ר"ע אייגר ז"ל סי' ל"ז ובדרוש ויחידוש לרעק"א ז"ל ריש ברכות וע' מגן אברהם סי' שמ"ב:

אך קשה הא ה"ל דשיל"מ דספיקו איסור וי"ל דר' יוחנן ס"ל כרב פפא וסוגית שבגמ' ביצה ג' ב' דספק מותר בדשיל"מ ורק שאינו בטל, ורב פפא שם איזיל לר' יוחנן כמ"ש שם אלא לר' יוחנן דאמר את שדרכו למנות מאי איכא למימר וגם ר' יוחנן ס"ל שם דעממא דמתני' משום משקים שזבו וא"כ תירוטי הגמ' דרב פפא קאי גם אליביה, ורק רב אשי הוא שחידש שם סוף הסוגי' דספק דשיל"מ ג"כ איסור, וא"כ יש לומר דר' יוחנן ס"ל כרב פפא וכו"ל:

והרמב"ן בפסחים כ"ט ב' ס"ל דהסוכרים דחמץ הוה דשיל"מ טעמו דר' יוחנן שאמר חמץ בנו"ט משום דס"ל דשיל"מ בטל ומשום שהוא פלוגתא דתנאי בנדרים ג"ח וס"ל לר' יוחנן כרבנן דלית להו כלל דשיל"מ ע"ש, וא"כ ה"ל ר' יוחנן לשיטתו דשיל"מ מותר, וע' שאגת ארי' סי' ל' שהוכיח דר' יוחנן ס"ל ספק דשיל"מ איסור בדרבנן ממ"ש ביצה ל"ז חזית איסורה והא לשיטת התוס' אין ברירה הוה ספק חולי הגיעו חלקו ע"ש, ולהגר"א יש לתקן דס"ל כרש"י דבאם אין ברירה אינו ספק רק כל חטא וחטא הוא של שניהם וכמו שהביא השאגת ארי' שם ע"ש, ועוד שהשאגת ארי' גופי' הוכיח משם דשיל"מ בספיקא דדינא מותר וכן ג"כ בהשג"ש ה"ל ספיקא דדינא וכמ"ש למעלה, ולכן יש לומר דס"ל להגר"א ז"ל דלר' יוחנן בהשג"ש מותר בתרומה משום דתרומה בזה"ז דרבנן:

ומה דפסק הרמב"ם ה' תרומות פ"ז ה"ב דבהשג"ש איסור בתרומה אע"ג דס"ל תרומה בזה"ז דרבנן יש לומר משום דאין קי"ל כרב אשי ביצה ד' א' שם דספק דשיל"מ איסור גם בדרבנן וכו"ל. ומה שר' יוחנן החמיר כר' יוסי דאיסור עד בהשג"ש דר' יוסי אע"ג דמספקא לי' לר' יוחנן כמאן הלכה יש לומר טעמו כמ"ש הגר"א שם סי' רס"א לענין תענית אע"ג דבהשג"ש שלו מותר (זולת תשעה באב) מ"מ לא מקלינן שני קולא להקל בבהשג"ש, וגם להקל בהשג"ש כר' יהודה ולפחות נחמיר בבין השמשות דר' יוסי וכן הוא לענין תרומה אע"ג דמותר בהשג"ש מטעם תרומה דרבנן מ"מ מחמירין כר' יוסי ולכן קאמר ר' יוחנן הלכה לענין תרומה כר' יוסי וכו"ל, וע' בתוס' שבת ל"ה ב' ד"ה הקשה הרב פורת כו' או בתרומה דרבנן כו' ע"ש:

ולפי הכ"ל מ"ש הגר"א ז"ל שם בסי' רס"א כמ"ש ובא השמש וטהר כו' הוא רק מפרש ענין בהשג"ש כסדר ומפרש ענין מהו הספק בבהשג"ש ובמאי פליגי ושם בתרומה ספק דכתיב ב' ובא השמש וטהר ומפרש מהו הספק, ואגב מוסיף עוד ענינים בזה במה שמדבר שם בכל הדיבור שם, וקלת דחוק לשונו שם לפי פירוש זה:

אך יש להקשות על כל הגיל שהרי אמרו בשבת שם ל"ה א' על מ"ש והלכה כר' יוסי לענין תרומה מאי היא אלימא לטבילה ספיקא הוא עכ"ל הגמרא, וע"פ דרך הג"ל מאי מקשה ספיקא היא אין הכי נמי כיון דתרומה דרבנן וספיקו מותר, שהרי לפי מה שמתרחץ אלא לענין אכילה ג"כ ס"ל הכי דתרומה דרבנן וספיקו לקולא. ואע"ג דלענין תענית כתב הגר"א שם בסו' רס"א דאע"ג דספיקו להקל ומותר בזהשם"ש (מלבד תענית בלחץ) מ"מ לענין אם כר' יהודה או כר' יוסי אזלינן לחומרא, שאני התם שהטעם דלא מקלינן תרי קולא להתיר בזהשם"ש, ובזהשם"ש גופי' ג"כ נתפוס את המיקל (והוא כעין ס"ס לחומרא), אבל בכאן דאיידי לענין טבילה דלר' יוסי לריך לטבול בזמן שהוא ודאי יוס לדידי' ורק נשאר ספק אחד אם הלכה כר' יוסי או כר' יהודה ולמה לא יהי' גם בזה ספיקא לקולא וא"כ קושית הגמ' ספיקא הוה אינו מובן לפי פירוש הג"ל:

ייש לתרץ דדוחק קלת דקושית הגמ' מלשון הלכה כר' יוסי לענין תרומה דכיון דמספקא לו כמאן הלכתא שהרי לענין שבת החמיר כר' יהודה אפי' אם נקל לענין תרומה משום ספיקא דרבנן אינו רק מחמת ספק ולא שייך כלל לומר הלכה כר' יוסי כאילו הוא ודאי כר' יוסי שאינו כן, ועוד דיש כ"מ גדולה בין הלכה בודאי כר' יוסי או רק מקלינן מחמת ספק כגון אם זהו גופא הוה ספק אם הגיע זמנו דר' יוסי לענין דרבנן שאם הלכה כר' יוסי וא"כ בזמן טבילה של ר' יוסי מותר לטבול בודאי ח"כ גם בספק דיעבד מותר מטעם ספק דרבנן אבל אם גם לר' יוסי פסקינן רק מטעם ספק אי"כ בזהשם"ג ה"ל ספק ספיקא לאיסורא וע' פתחי תשובה יו"ד ס"ס ק"י ס"ק ט"ז:

לכן הולך הגמ' לתרץ לענין אכילה דמ"ש הלכה היינו לחומרא וא"כ אין להקשות למה אמר הלכה שהוא להחמיר אע"ג דמחמת ספק לפעמים אמרינן (כדס"ט ע"ב) כדאי הוא פלוני לסמוך עליו בשעת הדחק אבל כאן שאמר הלכה ח"כ גם בשעת הדחק יהי' אסור מספק ולהחמיר וע' מה שנכתב לקמן בע"ד, כן יש לתרץ שיטה הג"ל והוא דוחק קלת, עוד קשה על הג"ל מה דמקשה שם הגמ' על שמואל דאמר בזהשם"ש דר' יהודה עובלין בו ופריך אליבא דמאן אי אליבא דר' יהודה ספיקא הוה ומה קושי' אין הכי נמי די"ל דס"ל לשמואל ג"כ תרומה דרבנן וספיקו להקל וכנ"ל:

ייש לתרץ לפי שטבילה סתם קאמר אפי' בכל מיני עומאות ולכל מיני קדשים דרך תרומה בזה"ל דרבנן לפי שבעלה קדושת הארץ מן התורה אבל לא לכל מיני עומאה וטעמה ואע"ג דקדשים אינו נוהג אלאינו כ"מ לחולין שנעשו על טהרת הקודש וע' נדה דף ו"א ע"ב קדש בימי רבי מי הואי ומשני כדאמר עולא חברייא מדכן בגלילא וכו' ע"ש וע' חגיגה כ"ה א' מניהין ולכשיבוא אלי' ויטכרנה ולפ"ז יש לומר דבחולין שנעשו על טהרת הקודש היו נוכחין בו כל חומרות הקודש דאורייתא וכל ספק ג"כ יהי' אסור ואסור לטבול בזהשם"ש ולכן מקשה בפיר' וכ"ז ג"כ דוחק. ולכן לפרש כוונת הגר"א ז"ל משום ספיקא דרבנן כנ"ל יש בו כמה דחוקים:

גו' והנה לפי מה שמורה לשון הגר"א ז"ל נראה יותר לפרש בכוונתו דס"ל דמדאורייתא ס"ל לר' יהודה ולר' יוסי דתרומה אינו דומה לשאר דברים ומותר מן התורה בזמן של בזהשם"ש, והיינו משום שכתוב וזה השמש וטעם וטעם וטעם מיד אחר דדרשינן על תרומה ופליגי ר' יהודה ור' יוסי, ולר' יהודה נקרא שבה השמש מיד אחר שקיעת גוף השמש מעל הארץ והו' מותר לאכול מיד בתרומה בלא ספק ור' יוסי ס"ל בזה השמש ששקעה וזהו החמם היינו משהכסוף העליון ג"כ ונשתלק האדמיונות אז נקרא לר' יוסי בזה השמש ואח"כ מיד מותר בתרומה בלא ספק, ורק בשאר דיני התורה אינו כן דלר' יהודה אחר גוף השקיעה מתחיל ספק יוס או לילה והוה בזהשם"ש, ולר' יוסי אחר שהכסוף העליון מתחיל בזהשם"ש היינו שני כוכבים בימים והוה בזהשם"ש

ספק לילה לשאר דברים עד ג' כוכבים צינונים והטעם משום דבתרומה כתיב ובה
 השמש ובשאר דברים לא כתיב ובה השמש, ור' יוסי יליף לענין שאר דברים מקרא
 מהזיקים ברמחים עד לה"כ [דמייית במגילה כ' ובזכרות ב' ז'] וספק לו על כוכבים
 שבקרא הם שנים או שלשה וכן לר' יהודה מספקא ל' לענין שאר דברים דלא כתיב
 ובה השמש ולא יליף מתרומה ומ"ש דברים ברכות אכילה תרומה לה"כ הוא לר' יוסי
 וכמ"ס הגר"א ז"ל בסו"ר רס"א כס, ועל דרך זה מפרש בכוונת דברי הגר"א ז"ל הג"ל
 בספר עמודי אור סי' ס' ע"ש מה שבהריך :

ויש להקשות על פי' הגר"א ז"ל אם זאת בכוונתו מן הירושלמי ריש ברכות דאיתא
 שם ספק קרא ק"ש מה דינו ופשיע מדתני' הקורא קודם לכן (קודם משעה
 שההנאים נכנסים לאכול בתרומתן) לא ילא ידי חובתו וקודם לכן לאו ספק הוא (שסרי
 בהש"מ"ש ספק לילה) ש"מ ספק קרא חוזר וקורא ע"ש בירושלמי הרי מפורש שקודם
 שההנאים נכנסים לאכול בתרומתן הוא בין השמשות ספק יום ספק לילה וזמן אכילה
 תרומה הוא אחר זה הרי מפורש דבהש"מ"ש אסור בתרומה, וע' מה שכתוב לקמן בענין
 אם בהש"מ"ש דר' יוסי יש לו חיזה משך (בסו"ר ס"ה) :

ולפי דרך ראב"ן שכתבתי בכוונת הגר"א ז"ל מטעם דתרומה בזה"ז דרבנן יש לתקן
 דהירושלמי מוקי למתני' כמאן דאמר תרומה בזה"ז דאורייתא, או משום דהוה
 דשיל"מ וס"ל כרב אשי בגמ' דילן בבילה ד' א' דרשיל"מ אסור בספק דרבנן וכמ"ס
 למעלה, אבל לדרך השני הג"ל קשה :

עוד יש להקשות על דרך השני הג"ל דלר' יהודה פשיטא ליה תרומה מותר לאכול מיד
 אחר גוף שקיעת החמה ועל שאר דברים מספקא ל' אולי עד הכסוף העליון
 דהוה לה"כ להגר"א, ח"כ יש מקום לומר דר' יוסי לא פליג בתרומה על ר' יהודה רק
 ספק של ר' יהודה על שאר דברים לר' יוסי פשיטא ל' וס"ל שאר דברים משהכסוף
 העליון היינו ב' כוכבים וודאי יום ובתרומה מותר מאחר גוף השקיעה משום דכתיב ובה
 השמש כמו שהוא לר' יהודה בספק אולי כן הוא לר' יוסי וודאי ואם היינו אומרים כן
 לא הי' אפשר לר' יוסי לעבול רק עד שקיעת גוף השמש, וא"כ קשה בשבט ליה א' דאמר
 שמואל בהש"מ"ש דר' יהודה כהנים עובלים לר' יוסי. ומקשה הגמ' פשיטא ומאי פשיטא
 הוא זה דלמא לענין תרומה דכתיב ובה השמש אסור לעבול אחר גוף השמש וכנ"ל
 אפי' לר' יוסי אע"ג דלשאר דברים הוה יום עד שהכסוף העליון או עד ג' כוכבים משום
 דילפינן מקרא דתחמי' מהזיקים ברמחים מעלות השחר עד לה"כ דילפינן מזה במגילה כ'
 ע"ב דעד לה"כ יום, ולכן מוכח מקושית הגמ' פשיטא שאין לחלק בין תרומה לשאר
 דברים וכיון דלשאר דיני התורה הוה יום עד שני כוכבים כן הוא לענין תרומה ומותר
 לעבול אז, ולכן מקשה הגמ' פשיטא וא"כ מוכח מזה דלא כדרך השני הג"ל. וע"ע
 ברכות ב' ב' אהא אבהש"מ"ש דר' יוסי קאמינא משמע ג"כ לכאורה דהעבילה ובהש"מ"ש
 בשאר דברים חלי זה בזה ע"ש :

וע' בספר עמודי אור סימן ה' ובתב שם בזה"ז על מ"ס הגר"א ז"ל דמ"ש ריש
 ברכות דכהנים אובלים תרומה בזה"כ הוא כר' יוסי ובתב על זה וז"ל דא"כ סתם
 לנו חנא כר' יוסי ואמאי אמרינן להלכה דמספקא לן אי הלכה כר' יהודה או כר' יוסי
 ודחינן סתמא דמתניתין עכ"ל, והנה יש להוסיף לומר שסרי בעל המימרה הלכה כר'
 יהודה לענין שבת הוא ר' יוחנן בשבת לה"כ ור' יוחנן קאמר הלכה כסתם משנה בכמה
 מקומות. אך יש לתקן שסרי לחד לישנא ברכות ב' סוף ע"ב רישא ג"כ ר"א ודברי
 ר"א קאי גם על רישא וא"כ אין כאן סתמא, ור' יוחנן יש לומר שסבור כסך לישנא ע"ש :

והנה הגר"א ז"ל שם בסו"ר רס"א דסתחלת דבריו בענין הג"ל כתב בזה הלשון,
 ולפ"ז

ולפ"ז יחא הכל אכל עדיון ז"ע לפמ"ש לעיל דהלכה כר' יוסי לענין תענית וא"כ קשה קושית החוס' שם ד"ה אלא לענין אכילה קשה דמשום שיעורא פורתא כו' עכ"ל, ואינו מובן כלל לענ"ד מה שייכות זה לזה ומאי שייך להקדים לקושית החוס' הא דתענית כו', ויחזק שיש שם טעות המעתיק ול"ל בלשון זה, אכל עדיון ז"ע מש"ס דהלכה כר' יוסי לענין תרומה א"כ קשה קושית החו' כו', וע' בהקדמת המסדר על ביאור הגר"א ז"ל על חו"א שכתב שחבר דברי הגר"א ז"ל כמה מהדורות וחיצרם יחד וכתב שם בפירושו בסיומן רס"א חיבר שם מהרבה מקומות למקום אחד ע"ס. ויחזק שעל ידי חיבור ענינים נפרדים שנכתבו בזמנים שונים לעשות מהם מחמר אחד אולי גרס איזה שינוי בהנחת הענין אשר על ידי זה כבד את הנהגת באיזה דברים:

והנה מה שכתב הגר"א ז"ל שט"ס בגמ' הנה בהראשונים שהביאו הגמ' הזאת הי' לפניהם כמו בגירסא שלפנינו, עד דשלים בהשמ"ס דר' יוסי, הלא המה בפירש"י שבת ל"ה ב' ד"ה אלא מוצא בגירסא שלנו, וכן מפורש בתו' שם ד"ה אלא, וכן באלפס שם ובד"א שם כ"ג, וכן בתורת האדם להרמב"ן בענין אכלות ישנה וכן בר"ם סוף פרק ראשון דזבין וכן בחידושי הרשב"א לשבת וכן בפ' רבינו חננאל שבשס"ו החדשים בשבת שם, וכן בפירושו רבינו נסים גאון הכדפס בשס"ו החדשים ריש ברכות, כולם מוצא בגירסא שלנו וכן שיעתה בגירסא שלנו, וכן שיעתה הרמב"ם ב' תרומות פ"ד ה"ב דאסור בבהש"מ תרומה עד ג' כוכבים שהוא אחר בהש"מ ע"ס וכן במצוא השמש שם' תבואת השמש להרב ר"י שווארץ ז"ל העיד שבש"ס כ"י ישן נוסח נמלא ג"כ בגירסא שלנו, ועיוין עוד ב' תבואת השמש שם דף ס"ד מה שכתב שם על דברי הגר"א ז"ל וז"ל שם, ואני העיר בחדש עליון מיושבי ארץ ישראל ועיני כל יושבי הארץ ראות כי המליאות אשר כתבתי היא אמיתית בתכלית האמת וחלילה לומר שמותר לעשות מלאכה במוש"ק אפי' בחקופות עבת אחר זמן שלשה רבעי מיל עכ"ל שם:

אמנם קושית בעל תבואת השמש הג"ל על הגר"א ז"ל מן המליאות יש לומר לכאורה שהגר"א ז"ל ס"ל שמתחיל חשבון תלתא רבעי מיל משעקס מראשי ההרים וכמו שכתבו הגאונים וכמו שכתבתי למעלה באריכות והיא עולה זמן מרובה יותר ממה שנתחיל לחשוב מן גוף שקיעת החמה ולכן הרב ר' יוסף שווארץ שהוא מדבר מזמן שקיעת גוף השמש לכן כתב והעיד שאחר ג' רבעי מיל עדיין אינו לה"כ ואסור לעשות אז מלאכה עד אחר זמן הרבה וככ"ל:

נט) ובעיקר קושית החוס' (ל"ה ד') ד"ה אלא דמשום שיעורא פורתא לא הוה לי' למפסק כר' יוסי כו' והגר"א ז"ל כתב שתירוצי החו' דחוקים ולכן מגיע בגמרא ולענ"ד אינו מובן לי הא גמרא מפורשת בנדה דף כ"ג ע"א דדקה בדר' יסודס ולא דקה בבהש"מ דר' יוסי וע"ס פלוגתא דתנאי כשלא דקה בדר' יוסי אם בהש"מ שלו לילה הוא וכיון שיש לפחות משך בדר' יוסי שגם על האשה ובדיקתה אז יש על זה פלוגתא דתנאי וא"כ וודאי שייך ג"כ שיפסוק ר' יוחנן על זמן הזה הלכה דאסור לאכול בתרומה ולמה לא יסי' יחא בגירסא שלנו כפשוטה:

ועוד קשה שהחוס' כתבו ג"כ דר' יוסי לפחות מספקא לי' במקלע על זמן בה"ש ע"ס ל"ד ב' ד"ה ר' יוסי ורק שהקשו דהוה שיעורא פורתא כו' ואינו מובן אטו על פורתא אין צריך לדעת הדין הלא לפחות כוית יכול לאכול בסאי פורתא והוה ספק איסור מיתה ולמה לא יולדך לפסוק הלכה אפי' על זמן מועט ומלינו כמה דינים אפי' על רגעים אחדים עיין מגילה כ"ז ב' המתפלל יבהה כדי הילוך ד' אמות ע"ס, וביותר קשה שדקדקי החוס' בלשונם (שם ד"ה אלא) מתאחר הרבה כו' או מתאחר הרבה למה הולחנו לומר דוקא הרבה האם על זמן מועט א"ל ללמוד תורה ולפסוק הלכה:

ועי' סוכה ח' א' חומר דאמרינן פורתא לא דק לחומרא לקולא מי אמרינן לא דק הרי מפורש שלחומרא לריך וחיוב להודיענו אפי' פורתא ועיין תוס' שבת קנ"ב ב' סד"ה עד שיסתם דגס על דבר שאינו מזוי כלל דרכם לשאול הלכה וא"כ ה"ה על זמן מועט . ואולי יש לומר דלשון הלכה קשי' להתוס' והנה יש לדקדק כאן דטעמא דר' יוחנן דמספקא ל' במאן הלכתא ולכן אולינן לחומרא כתרומתו כר' יהודה ובר' יוסי א"כ לא שייך לשון הלכה רק ה"ל בר' יוחנן לומר לריך להחמיר לענין שבת כר' יהודה ולענין תרומה כר' יוסי (ובלשון הגמ' קידושין ה' ב' ספיקא הוה וחישינן) כיון שבאמת לא איפסק הלכתא לא כמר ולא כמר, ויש לומר ע"פ מה שאמרו בגדה דף ט' ב' דהיכא דלא אחמר הלכתא לא כמר ולא כמר אמרינן כדאי הוא פלוני לסמוך עליו בשעת הדחק אבל היכא דאיתמר הלכתא כחד לא אמרינן על השני כדאי הוא לסמוך עליו בשעת הדחק ע"ש שמפורש כן בגמ' ס"ס ועיין עוד עירובין מ"ו א' (ועיין ביאור הגר"א ז"ל יו"ד סי' רנ"ג ס"ק ג') ולכן אמר הלשון הלכתא כר' יהודה כו' ובר' יוסי כו' לאשמעינן שאפי' בשעת הדחק יש להחמיר ולא נאמר להקל וכדאי הוא ר' יהודה או ר' יוסי לסמוך עליו בשעת הדחק, ועפ"י קושיית התוס' מבואר יפה דבשיעורא פורתא לא שייך שעת הדחק ועורך גדול ימתין עוד רגע ויאכל ולכן משום שיעורא פורתא לא הוה ל' למפסק לשון הלכה שבאמת אינו הלכה רק כדי שנתמיר בשעת הדחק ולא שייך זאת על שיעורא פורתא ולכן תירלו דכ"מ לזמן הרבה שיתכן בזה לפעמים שעת הדחק, ועיין ש"ך יו"ד סוף סי' רמ"ב בכללי חיבור והיתר ד"ה עוד נראה כו' דלא אמרינן כדאי הוא כו' רק בחיבור דרבנן ע"ש ויש לומר דגם לענין דה"ש יש דברים שאסור בזה"ש מדרבנן כמו אין מעשרין את הוודאי ואין מטבילין את הכלים כדתנן שבת ל"ד א' וכן בתרומה דרבנן, אך יש לדקדק דהא זמן שאין ראוי לאכול בתרומה ה"ל טבול יום ופוסל את התרומה בנגיעה א"כ יתכן גבי תרומה על שיעורא פורתא ג"כ שעת הדחק כגון שנגע באותו זמן פורתא בתרומה הרבה וזהו נקרא שעת הדחק הפסד טהרות כמ"ש בגדה דף ט' ע"ב שעת הדחק להפסד טהרות ע"ש ויש לומר דס"ל לתוס' בזה"ש דתרומה דרבנן למה לא נאמר באמת כדאי הוא ר' יוסי לסמוך עלי' בשעת הדחק ומשום פסידא דטהרות ורק ל"ל דר' יוחנן בל לחסוקי רק דחק הפסד ממון וכרומה שזה לא יתכן ומזוי כ"כ בזמן פורתא ועוד יש לומר דדייקי לשון הגמ' לענין אכילה דלא אכלי בהגיס תרומה כו' ובאכילה לא שייך שעת הדחק בזמן פורתא ימתין עוד מעט ויאכל :

ואך קושי' הנ"ל יש לתרץ בדוחק מעט דאירי שאמר הלכה לענין שבת שיתכן דחק וזמן מרובה אמר ג"כ לשון הלכה על תרומה כיון שאמר שניהם כאחד הלכה כר' יהודה לענין שבת והלכה כר' יוסי לענין תרומה, וא"כ לא נוכל להוכיח מזה דאין שיעור טבילה ביניהם, ועוד דהא תירלו התו' תי' שני א"ג ספק הי' להם כו' :

ס' ובענין בזה"ש דר' יוסי עלמו אם יש לו חיזה משך ואם יש לו משך מסוים הנה בתוס' שבת ל"ד ב' ד"ה ר' יוסי כתבו דר' יוסי עלמו נמי מספקא ל' בההוא כהרף עין מתי הוא רק לא בזמן גדול כמו שמסתפק בו ת"ק ע"ש ובתוס' ל"ה ב' ד"ה אלא שהקשו דמשום שיעורא פורתא לא הי' לו לפסוק כר' יוסי ותירלו משום דאין שיעור טבילה ביניהם ואמאי לא תירלו דהולך לפסוק משום בזה"ש דר' יוסי עלמו שיש לו משך וכמו שתירץ כן הר"ש פ"א דזבים סוף הפרק מוכח מזה דס"ל לתוס' דבה"ש דר' יוסי גופי' אע"ג שיש לו משך מ"מ אינו רק שיעור פורתא שאינו שייך משום זה לפסוק לשון הלכה וכמו שכתבתי למעלה ובתוס' ל"ה א' סוף ד"ה ספק כתבו וכן ה"ל דתניא בתוספתא דמסכת זבים כו' כתבו לתי' שני דר' יוסי קתני לה דאמר בזה"ש כהרף עין וליכא ביה שיעור שלשה ראיות עכ"ל אבל לתירץ ראשון אינו מוכח כלל :
ויתכן

ויתכן שלכן לא תירצו החוס' ל"ה ב' ד"ה אלא לדריך לפסוק משום שיעור דביה"ט דר' יוסי גופי' שיש לו חזיון משך כדי שיתיישב גם לחזיון שני של החוס' הנ"ל ד"ה ספק. אבל הר"ם סוף פרק ח' דזבים הביא קושיא החוס' ד"ה אלא הנ"ל למה הולך לפסוק בר' יוסי בתרומה ותיקן הר"ם שם והוכיח מזה דלר' יוסי נמי מספקא לי' הך כהרף עין מתי הוא ולר' יוסי נמי אין הפסקה פוסקת לאלתר אלא יש בה שהות שיעור קל"ה ומדלא רצה לתקן דאין שיעור טבילה בין בה"ט דר' יהודה ודר' יוסי ובחזיון החוס' ד"ה אלא ורק הוכיח מזה דבה"ט דר' יוסי יש לו משך ט"מ דשיטתו דפחות משיעור טבילה הוה לי' פורתא שאל"ל לפסוק משום זה הלכה ורק תירץ משום בה"ט דר' יוסי ט"מ ס"ל דבה"ט דר' יוסי יש לו משך יותר משיעור טבילה והר"ם לשיטתו שם שפירש שם סוף פ"א דזבים כפי' החוספתא שהביאו החוס' ל"ה ח' ד"ה ספק הנ"ל רק כתיבון ראשון של החוס' שם ולא כתיבון השני דשיעור בה"ט דר' יוסי ליכא ב' שלש ראיות רק תירץ שם כתיבון ראשון של החוס' ד"ה ספק הנ"ל ע"ש ומשום דס"ל דשיעור בה"ט דר' יוסי הוא יותר כנ"ל הרי מובאר דבעינן חס שיעור בה"ט דר' יוסי הוא רק פורתא או גם יותר לכאורה פליגי בזה החוס' והר"ם וכנ"ל :

ומלשון הרמב"ן בס' תורת האדם בענין אבילות ישנה בזה"ל והא דאמרינן דשלים בה"ט דר' יהודה והדר מתחיל בה"ט דר' יוסי לאחר זמן בהפלגה קאמר שאם הי' מתחיל מיל (ז"ל מיד) אינו מוסיף לנו אלא כהרף עין דבר שאי אפשר לעמוד עליו עכ"ל משמע מלשוננו דעל"ס בה"ט דר' יוסי אינו מתאריך זמן מרובה וכנ"ל רק בהתחלתו הוא זמן מופלג אחר בה"ט דר' יהודה וכנ"ל ומן הגמ' דנדה דף ק"ג ע"א שבדקה בבה"ט דר' יהודה והי' ידה בין עיני' כל בה"ט דר' יהודה ובין הה"ט דר' יוסי לא בדקה ע"ש משמע שיש לבה"ט דר' יוסי משך הניכר גם לאשה ע"ש עוד אלה שאינו מוכרח משם אם הוא משך פורתא או משך מרובה, עוד מסתברא שיש בה"ט דר' יוסי קל"ה משך שדוחק לומר מה דתנן בשבת ל"ד ח' ספק חשיכה ספק אינה חשיכה אין מעבלין כו' אין מדליקין כו' אין מעשרין כו' שיהי' כיון רק לר' יהודה ולא לר' יוסי שאין לו משך לזה דדוחק לומר דמ"ס ספק חשיכה כו' שאין לנו יודעים אם הגיע זמן בה"ט או לא כגון ביום המעונן ולית לי' לר' יוסי דיני בה"ט כלל רק ביום המעונן זהו דוחק :

וא"הנה בגמ' שבת ל"ה ב' אמר שמואל ותני' בברייתא כוכב ח' יום שנים בין השמשות שלשה לילה כו' אלא בינונים ופי' הגר"א ז"ל סימן רס"א והר"ן בחידושי' לשבת שהוא חליצו' דר' יוסי וכמו שכתבנו למעלה ח"כ למדנו מזה דמשך בה"ט דר' יוסי הוא מכוכב שני הבינוני עד כוכב שלישי הבינוני :

והגר"א ז"ל כתב בסי' רס"ח ס"ק י"ב שם לפי שיטתו שם דהכוכבים עולים זה אחר זה תיכף אבל הכוכב ר' יוסף שווארץ ז"ל העיד בספרו מנחת השמש שהכוכבים שאינם רק אחר השקיעה הוה מן כוכב שני עד השלישי בירושלים שלשה מיוטין ובכוכבים הקטנים הוא מן כוכב שני עד השלישי חמשה מיוטין ולפי זה אינו דומה בזה הכוכבים וא"כ יתכן שהבינונים אינם שוים בזה לשאר הכוכבים וא"כ לא ידענו אם הכוכבים שיעור עליהם הרי"ם הנ"ל אם המה הבינונים שכוון עליהם ר' יוסי כי כבר כתבו החוס' והפוסקים שאין לנו בקיאות מי המה בינונים ורק מ"מ למדנו מדבריו השערה שהוא בערך מן שלשה עד חמשה מיוטין זמן בה"ט דר' יוסי וזהו בירושלים ח"כ במדינתנו יתאריך עוד יותר מטעם האלכסון שזכיר לקמן :

והנה הסברה הוא לכאורה כמ"ס הגר"א ז"ל כיון שאנו מעשרין בבינונים שהמה סוג אחד

אחד של כוכבים שוים ראוי להיות התחלת ראיתם זמנם שוב וא"כ ראוי שיתראו לפחות זה אחר זה תיכף במ"ש הנר"א ז"ל ואיך יתכן שיתאריך זה אחר זה חמשה מינוטין או שלשה אבל עדותו של הרב רי"ש הנ"ל ראוי ג"כ לקבלם מאד שהרי כתב שם דף ל"א בזה הלשון אלע המליאות בזמן שיראו הכוכבים אשר ערחתו ועמלתו לדעת בלמנ"ס ובדקדוק בחכמית האמת כו' ובדף ס"ד כתב בזה"ל ועיני כל יושבי הארץ רואות שהמליאות שכחתי הוא בחכמית האמת כו' והוא מלחא דעבידי לגלויי שהדפים ספרו בחייו ועיין ר"ה כ"ב ע"ב לא מיבעי עולא כו' :

אמנם עדותו יש לתרץ אל נכון דהנה טעם שאין הכוכבים מתחילים להתראות בזמן א' הוא מכמה טעמים, הא' מעטם שגודל הכוכבים אינם שוים והגדול יותר מתראה קודם גם בעוד האור רב על הארץ והקטנים מתראים רק אח"כ כשהולך ומחשיך יותר, והב' כי שינוי המקום ברקיע גורם שינוי זמן ההתראות כי במערב שם האור מהאחר אחר השקיעה ואינו מתראה הכוכבים שם רק בזמן מאוחר וכל מה שקרוב יותר למערב מתאחר יותר וכן יש שינוי מקום בין קרוב לאופק מלמעט ששם ע"י הקיעורים העולים מן הארץ אינם מתראים שם הכוכבים מהרה עיין גמ' תמיד ל"ב א' חמה במזרח הכל מסתכלין בה כו' חמה באמצע רקיע אין הכל מסתכלין בה משום דקאי להדי' ולא כפי לה מידי עכ"ל הגמ' והכוונה אל הקיעורים העולים מן הארץ עיין רמב"ם פ"י השמשנה ריש ברכות :

ובזה יש לומר שדקדקו שניהם הסברה כדעת הנר"א ועדותו של הרב רי"ש כי הכוכבים שהם סוג אחד הם עומדים קרובים מאד במקום א' ברקיע שאין הסיבה היחודית ראיתם רק משום גודלם בודאי יתראו זה אחר זה תיכף כיון שהם שוים בגודלם אבל הם הכוכבים מסוג א' שהם שוים אבל מפורדים ואינם עומדים במקום א' ברקיע זה נגד נקודת הראש וזה במקום שנוטה יותר למערב וזה במקום שנוטה יותר למזרח אז לא יתראו בפעם אחד ויוכל להיות זמן מסויים מאוחר זה אחר זה שגרהה בחוש שבמערב נראו כוכבים זמן מאוחר ממה שהוא באמצע הרקיע ובזה נרדק עדותו של הרב רי"ש לפי שהכוכבים שעליהם שיער המה מפורדים ברקיע ושונים בגודלם וא"כ מוכרח להיות התחלת ראיתם זמן מסויים זה אחר זה ולכן בזה"ש דר' יוסי הוא לפי עדותו ערך ג' או ה' מינוטין שמתאריך בין כוכב שני הצינוי לכוכב שלישי :

וב **והנה** עיין זבים סוף פ"א משנה ו' וחכם אחד הביא ראוי' ממה דתנן התם אם ידוע שמקלת הראוי היום ומקלתה למחר כו' ואיך יתכן להיות ידוע הא' בזה"ש ספק הוא וע"כ ל"ל דאיידי באופן שהתחיל הראוי קודם בזה"ש וסיים אחר בזה"ש וא"כ קשה הא' חקן שם משנה ה' ראש אחת מרובה בשלשה הו"ל וודאי לקרנן וסיינו ב' עבילות וב' סיפוגין שמוכה בתוספתא שהוא מהלך מאה חמה וכח"ש התוס' שבת ל"ד ב' ד"ה ספק ע"ש וא"כ ע"כ משך דתנן במתניתין איידי בפחות מזמן הזה והוא מקלתה קודם בזה"ש ומקלתה אחר בזה"ש וא"כ מוכח דס"ל להאי תנא דזמן משך בזה"ש הוא פחות מזה ולר' יודנה ור' נחמיה הוא יותר בודאי וא"כ ע"כ הוא אליבא דר' יוסי ובזה"ש דר' יוסי הוא שיעור קטן כנ"ל :

אך לפי' הרא"ש שם המתני' שם אם ידוע כו' כלומר אם הי' באפשרי שיבי' כן כו' ספק כו' כלומר השתא דהוה ספק כו' א"כ לפי פירושו אין ראוי' מזה כלל וכלל וכן לפי' הר"ש שם ההכרח לפרש בעיין זה שהרי בסוף מהני' שם כתב דמדמפסק כר' יוסי לענין תרומה דאין כהנים אוכלים תרומה עד דשלים בזה"ש דר' יוסי כו' מוכח דבה"ש

דב"ש דר' יוסי יש בה שיחות ושיעור קלח, ולא ניחא לי' לתרץ כהתוס' שבת ל"ה ב' ד"ה אלף שאין שיעור טבילה ביניהם וז"ל דזהו נחשב לו להר"ש ג"כ למועט מאד וא"כ ס"ל דב"ש דר' יוסי הוא יותר מזה שיעור שראוי לפסוק עליו שאסור לאכול וא"כ ע"כ מפרש ג"כ על דרך פי' הר"ש ועיין ירושלמי ריש ברכות שאמר שם דב"ש דר' יוסי מספקא לן מתי הוה כהרף עין כל זמן בה"ש דר' נחמי' ומקשה שם מן המתני' דזבין ומתקן שם וע"ש בהגהות הגר"א ז"ל על הירושלמי (שנדפס בקטניגסבערג שנת תרנ"ו) ונראה שהירושלמי הקשה קושא הג"ל ותיקן ג"כ שמפרש ע"ד פירש הרא"ש הג"ל ע"ש :

ואמנם הש"ס צבלי חולק על הירושלמי שם על מה דס"ל להירושלמי שם דב"ש דר' יוסי מתחיל להסתפק מוזמן התחלת בה"ש דר' נחמי' שהוא משתקע החמה והוא ג"כ התחלת בה"ש דר' יהודה כי בגמ' דילן מפורש בשבת ל"ה א' דב"ש דר' יהודה הוא ודאי יום לר' יוסי ובהגיס טובלים בו לר' יוסי וסלים בה"ש דר' יהודה והדר מתחיל בה"ש דר' יוסי הרי חולק בפירוש על הירושלמי הג"ל, וא"כ לא נוכל ללמוד מן הירושלמי בזה לענין בה"ש דר' יוסי על זמנו ומשך שלו כיון שגמ' דילן חולק עליו בפירוש :

והנה בהירושלמי ריש ברכות אמר ספק קרא ק"ש מה דינו ופשיט מדתנא הקורא קודם לבן, היינו קודם שעה שההגיס נכנסים לאכול בתרומתן לא יאל ידי חובתו וקודם לבן לא ספק הוא (שהרי הוה בה"ש) ש"מ ספק קרא לריך לקרות ע"ש וקשה מ"ל להירושלמי דלמא הך דרביינא אחא כר' יוסי דב"ש שלו חין לו משך הרבה ואם קרא קודם לבן ק"ש נמלא קרא פסוק ראשון ביום והקורא למפרע לא יאל כדתנן ברכות ט"ז לכן לא יאל ידי חובתו ומוכח מזה דלהירושלמי גם בה"ש דר' יוסי יש לו משך לפחות כדי משך זמן ק"ש פרשה ראשונה לפחות. העולה מהג"ל שמשך בה"ש דר' יוסי יש לו איזה משך שיעור פורתא הוא בוודאי וכמ"ש התוס' והוכיחו דף ל"ד ע"ב ד"ה ר' יוסי וכן מוכח בגדה נ"ג א' ועוד ראיות ורק אם יש לו ג"כ שיעור גדול או לא זאת אינו ברור ולכאורה יש בזה פלוגתא וכמ"ש למעלה ולפי עדותו של הרב ר' יוסף שווארץ הוא בערך ג' או חמשה מינוטין בירושלים ויהי' במקומינו יותר ולמדנו מזה עוד טעם שלא נוכל לסמוך לחשוב בא"י רק ג' רבעי מיל וכן לא נוכל לחשוב במדינתנו כמה עולה לפי חשבון האלכסון של ג' רבעי מיל לפי שג' רבעי מיל הוא רק בה"ש דר' יהודה לצד וכמ"ש למעלה ויש עוד להוסיף גם שיעור בה"ש דר' יוסי וזה נוסף על עוד הדברים שכתבתי למעלה. ואמנם לשיטת הגר"א סי' רס"א דבתענית יחיד א"ל להמתין עד אחר בהשם"ש דר' יוסי חין שייך זאת בתענית י"ז בתמוז ואם גדלי' :

ובסמ"ג הלכות תרומות כתב דשליש שעה אחר השקיעה מותר לאכול בתרומה ונראה דס"ל דג' רבעי מיל של הגמ' שבת ל"ד ב' עולה לשבעה עשר מינוטין שכן הוא החשבון לפשטות הגמ' ופירש"י פסחים ל"ד א' ד"ה ת"ש כו' כידוע דביום בינוני ניסן ותשרי היום י"ב שעות מן זריחת השמש עד שקיעה וכמו שהאריך החק יעקב בס' תנ"ט וחתם סופר או"ח סי' פ' והגר"א ז"ל סי' תנ"ט ס"ק ה' ע"ש ומה שהוסיף עוד שלשה מינוטין הוא לזמן בה"ש דר' יוסי או לזמן שמתאחר התחלת בה"ש דר' יוסי אחר דר' יהודה וכמ"ש למעלה :

והנה בסמ"ג דלאווין ס' רנ"ז מפורש שהסמ"ג ס"ל כשיטת ר"ת ושהוא מן שקיעת גוף השמש עד סוף בה"ש ד' מילין (שהוא לא פחות שעה וחומש) וא"כ מ"ש כאן בה' תרומות שליש שעה אחר השקיעה ילמד סתום מן המפורש שהוא אחר שקיעה שני'

שני' ומי שרואה ללמוד מדברי סמ"ג הג"ל ששיעור זה"ש בא"י הוא רק עשרים מינוט אחד שקיעת גוף השמש הוא טועה טעות גדול כי ללמוד סתום מן המפורש כג"ל ושהוא יותר משעה וחומש אחר שקיעת גוף השמש. ויש גורסים גם ברמב"ם ה' תרומות פ"ז ה"ב שליש שעה אחר השקיעה והרמב"ם צוודאי לא ס"ל כר"ת ואך הכ"מ כתב שם על הרמב"ם שאינו כן בכל הספרים ע"ס. ואין לומר ללמוד מן הסמ"ג כמו שלפי דרכו הוא עפ"י הגמ' שליש שעה משקיעה שני' יס"ג מזה לפי דרכינו משקיעה ראשונה שאין ללמוד מזה כלל לפי הנראה לעין דביום ציטני אינו מתארך שיעור סוף בהשמ"ס יותר משעה וחומש וגם על שעה וחומש נלמדך לומר בדוחק שעדיין אינם ציטנים לכן לפי דרכם שחושבים משקיעה שניה שליש שעה עולה ג"כ זמן מאוחר הרבה אחר שקיעת השמש מעל הארץ שעה וחומש לפחות ובלתי אפשר להוסיף עוד יותר לכן לא שיער רק שליש שעה לבד ומשך זה"ש דר' יוסי שיעור מועט לפי שלפי דרכם כל מה דאפשר להקדים יס"י יותר מכיון לפי המציאות הנראה משא"כ לפי דרכינו שחושבין משקיעה ראשונה נהפוך הוא כל מה דאפשר לאחר יס"י יותר מכיון לפי המציאות הנראה לעין ולכן לא נלמד מהסמ"ג כלל על דרכינו מהתחלת השקיעה ועיין רא"ש פ"ב דשבת סימן כ"ג ומסתברא כאידך טעמא כו' ומה שכתבנו בזה למעלה ולפי מ"ס למעלה (בס"י כ"ט) שלשית ר"ת מוכרחין לומר דר' מילין אינו יותר משעה וחומש שא"כ נסתר מן החוש וא"כ לפ"ו נלמדך לומר שעולה לפ"ו ג' רבעי מיל רק י"ג מינוט וחצי וא"כ הסמ"ג שכתב כר"ת הג"ל אי"כ למה חשב שליש שעה שהוא יותר וז"ל דס"ל דמשך זה"ש דר' יוסי הוא אחר זה"ש דר' יהודה ע"ד הג"ל או גם זה"ש דר' יוסי יש לו איזה משך ושיער בחכמתו להוסיף עד שליש שעה וא"כ לדרכינו שחושבים ג' רבעי מיל י"ז מינוט כג"ל אדרבה ללמוד מן הסמ"ג להוסיף מטעם זה"ש דר' יוסי לפחות עוד שעה מינוט וסוף דבר מהסמ"ג לא נוכל ללמוד לפי דרכינו שחושבין משקיעה ראשונה שקיעת גוף השמש וכג"ל. ובסידור החסיד מהרש"ז זל"ל קודם קבלת שבת הביא דברי הסמ"ג ומשמע שתמך יסודו עליו והוא תמוה מאוד לענ"ד:

והנה (סד) סיבת האור אחר השקיעה עד לה"כ ובצוקר בעמוד השחר קודם הזריחה הוא כי גם אחר שהשמש יורדת מעל האופק ואין גופה מאירה על הארץ מ"מ מאירה באויר העצ שעל הארץ עד ששקעת עוד יותר שיעור ידוע שאורה עובר גם מן האויר העצ הג"ל וכתב הרמב"ם פי' המשנה ראשונה דברכות בענין עמוד השחר וז"ל ובעם זה קרבת שטח אור השמש מן הקיטורים העבים העולים מן הארץ תמיד אשר די עלותם מן הארץ אחד וחמשים מיל כו' עכ"ל וידוע שכל שהמקום נטה יותר ללפון השמש הולכת ומסבבת עליהם באלכסון יותר ולכן ירדתה תחת האופק שיעור הידוע הנלמד שיהי' לה"כ יורדת ג"כ באלכסון יותר ומתארך יותר ולכן במדינתנו שנוטת יותר ללפון הוא יותר מתארך ממה שהוא בא"י ובצבל גם ביום ציטני וזה יש לחשוב עפ"י חשבון האלכסון וזה הדרך שחושבין מקלת תוכנים כמה מתארך פה יותר מארץ ישראל וזהו רק ביום ציטני אבל מיום ציטני לימים הארוכים יש בזה חשבונות אחרים של אלכסון ונטיית השמש. ואמנם חשבון האלכסון הג"ל יש לפקפק ע"ז שאין לסמוך על זה לבד שיחבן שיש עוד סיבות אשר על ידן יתארך במדינתנו יותר מא"י נוסף על טעם האלכסון לבד, ובספר מנחת כהן מאמר שני פרק ה' כתב שאפשר לומר שצמקום שיושבת בצמקום עמוק וספל יהיה מוקדם זמן בהשמ"ס וכוכבים מזה שהוא בצמקום. שיושבת על מקום גבוה ע"ס.

ולמעלה (ס"י מ"ז) כתבתי שדברי שמואל על זמן זה"ש (שבת ל"ד ב') יש לפרשו על שני אופנים א"ס על צבל או על א"י ע"ס ומדברי הגר"א ז"ל בסיומן

בסימן רס"א משמע שמפרש על צבל ואמרו בשבת קי"ג ע"ב שצבל הוא מולא א"כ יתכן שבמדינתו מתאריך יותר ממה שהוא צבל, גם מטעם זה וחכם אחד כתב על דברי המנחת כהן שהסביר להיפך שבמקום גבוה יהי' א"כ קודם וא"כ אם נפרש דברי שמואל הג"ל על אופק א"י לפי שקיבל זאת מרבותיו שהי' בא"י וכמו שכתבתי למעלה (סי' מ"ז) נוכל לדחות ג"כ דשיעור שמואל הג"ל על אופק א"י מקום שהוא גבוה מכל הארצות וכמ"ס בקידושין דף ס"ט משא"כ על מדינתו מתאריך יותר וא"כ אין לסמוך על חשבון האלכסון לבד ומלך הסביר יס פנים לכאן ולכאן לומר שבמקום גבוה מתאריך יותר ולומר ג"כ שבמקום השפל מתאריך יותר והסביר נטוה יותר שבמקום גבוה שהאיר יותר וך מוקדם יותר ראיית זמן הכוכבים שיעור ידוע אחר השקיעה ולכן נדבר בלשון זה אם במקום שפל הוא יותר והנה לפ"ז יס לעיין אפי' אם נאמר דשמואל קיבל מרבותיו שהיו בא"י מ"מ אם נאמר שבמקום שפל הוא יותר וא"כ ראוי להיות צבל יותר משיעור תלחא רבעי מיל וא"כ יקשה איך אמר שמואל תלחא רבעי מיל לפני תלמידיו שצבל מה שבמקומו אינו כן ושם הוא יותר מזה והי' לו לפחות לפרש :

ולבאורה יס לדחות זה שהרי מלינו שכתבו התוס' (קידושין כ"ט ב' ד"ה הא לן) שמלינו ששמואל אמר דבריו לפני תלמידיו שהיו מא"י אעפ"י שבתלמידיו שצבל הדין בלשון אחר וא"כ אולי גם כאן אמר שמואל זאת לפני תלמידיו בלשון א"י. אבל זהו דוחק דא"כ הי' להגמרא לפרש זאת ושם בקידושין באמת אמר בגמ' הא לן והא להו משא"כ כאן ולכן מסתברא מזה או שנאמר שזמנו של שמואל היו במקומו צבל או שנאמר שבשיעור ג' רבעי מיל שהוא דבר מועט אין הפרש בין צבל לא"י וא"כ לבאורה מוכח מזה ממ"כ שרק הפרש מועט יוכל להיות שבמדינתו מתאריך יותר מחמת הגובה והשפלות בוין שצבל הוא מולא וכנ"ל ולא נלמד להוסיף על חשבון האלכסון רק עוד דבר מועט מחשש הגובה והשפלה של המדינה וכנ"ל ועיין ירושלמי דרבית פרק תפילת השחר הלכה א' וכל זה אם נאמר שבמקום שפל הוא יותר :

סה) וראיתי בהכרס לר 108 כתב בשם חוקר הטבע אחד, כי שיעור סוף הנשף משתנה בהשתנות העתים וחילופי המקומות וכתב שם בזה"ל שכל אשר ירבו יותר הקיטורים העבים תוך האויר כו' ועם זה ירבה יותר אור השמש להתפשט תוך האויר ולזאת ימשך יותר ג"כ זמן הנשף, ובעמקי אפריקא ששמה האויר זך וללו עד אשר חכם אחד ראה שמה הכוכב נוגה בעוד יום כו' יבוא שמה הלילה מיד אחר שקיעת החמה ועוד יותר מכרה יושלם זמן הנשף בהארצות שתחת אזור החם בעת היוצא ומשך זמן הנשף רק עד רבע שעה כו' ובקומטן יומשך רק עד חציה מינוטין כו' בעברי אפריקא המערבית לפי חשבון החוכמים יומשך שמה זמן הנשף עד שעה שלמה למלער וגם במקום אחד בעלמנו זמן הנשף איננו עומד תמיד על שיעור אחד בקיץ שהאידים החשוכים בוודאי עולים יותר מעלה מעט החורף אז תרד ג"כ השמש שמה יותר מטה בסוף הנשף מכפי היותה בעת החורף ולפי בחינת כו' לא תהי' השמש נמוכה כ"כ בצוקר כמו בערב והחכם כו' מלא דימוים השוים היות המחיר 16 על נשף הבקר והמחיר 20 אל נשף הערב ובאקלימים שלנו קשה לקבץ כו' עכ"ל בשם חוקר הטבע הג"ל. וא"כ לפי דבריו אין לסמוך כלל על חשבון האלכסון הג"ל לפי שיש סיבות אחרות המשנה הדבר עוד ממקום למקום ובאותו מקום מזמן לזמן ומחורף לקיץ וכו' ואין לסמוך כלל לחשוב על מדינתו משיעור המוכר בא"י לפי חשבון האלכסון על אופק שלנו.

ובספר מועד מועדים פרק שמיני אות 55 כתב בזה"ל התחלת זמן לאת הכוכבים הוא על פי החוכמים האחרונים משעת רדת השמש שמונה מעלות תחת האופק

האופק אחר שקיעתה (היינו ציוס ציוני ועל קו השווה כו') ולקמן חולי נדבר מזה) ומבאר שם דרך החשבון בזה הרי מבואר שיש תוכנים הסוברים שאינו משהגה ממקום למקום רק כפי חשבון האלכסון לבד וע"ע בס' שבילי דרקיע בחלק חמשת התבונה סי' קל"ו משמע כן ג"כ. הרי למדנו שיש בזה פלוגתא בין התוכנים והחוקרים אם לחשוב רק האלכסון לבד או יש עוד כמה סיבות ההשתנות על ידן ואין לסמוך על חשבון האלכסון לבד :

סו) והנה חה"כ ועמוד השחר שניהם ענינם מסיבת הקיטורים הנ"ל ואם יש שינוי בזה"כ מחמת הקור והחום ויתר השינויים הנ"ל א"כ כן הוא ג"כ בעמוד השחר ובמקום אחד ציוס ציוני בעמוד השחר יש לנו ראי' ברורה שאין בו שינוי משנה לשנה מפסחים ס"ג ע"כ דאמר שם מע"ה עד הכך החמה חמשה מילין מג"ל דכתיב וכמו השחר עלה ויאלו המלאכים כו' ואמר ר' חנינא לרדי חזי לי ההוא אתרא והוה ה' מילין עכ"ל הגמרא הרי דמייתי ראי' על זמן קרבן פסח מסדוס שהי' ג"כ שנה אחר התחלת חלק השלישי ועד זמן המשנה קרוב לתשעה עשר מאות שנים הרי שאין הפרש במשך השנים ובס' חיינו ציוס ציוני זמן שחיטת הפסח וגם הפיכת סדוס הי' בפסח יוס ציוני ולמדנו מזה שגם בזה"כ אם נדע במקום אחד ציוס ציוני נוכל לחשוב כן תמיד וכן מוכח ממ"ש שמואל שבת ל"ד ב', בה"ש תלתא רבעי מיל והוא ציוס ציוני ואם נאמר שאינו שנה משנה לשנה ויהי' דברי שמואל רק על יוס א' הוא דוחק לאשמעינן משום יוס א' בעולם רק אם שנה בכל השנים ציוס ציוני נחא לאשמעינן זאת, ובין יוס ציוני ליוס ארוך שמתאריך לפי חשבון האלכסון ונטיית השמש (שאין כאן מקום ביאורו) אם שנה נדע לחשבי לפי מה שכתב בהכרס שם שבקין שהאידים החשובים בודאי עולים יותר מעלה מעת החורף עכ"ל א"כ יש עוד סיבה שמתאריך בקין אשר לא נדע איך לחשבו :

אך לכאורה מהרמז"ס פי' המשנה ריש ברכות שכתב על עמוד השחר שעה וחומש זמניות וכן עולה החשבון בזה"כ עמוד השחר בימים הארוכים (שהיום ארוך ארבע עשר שעות בקירוב) עולה כפי חשבון זמניות האלכסון ונטיית השמש לבד ומוכח מזה שאין בו שינוי יותר מחמת האידים שעולים יותר בימי הקיץ ומה שכתב שם זמניות היינו עשירית היום כן עולה באופק ירושלים ל"ב מעלות אבל במדינתנו מתאריך בימים הארוכים ממה שהוא ציוס ציוני יותר מכפי חשבון זמניות וכמ"ש למעלה (סי' ל"א) :

ולענין שינוי ממקום למקום שכתב שם בהכרס שבאיוור החם ובעת היוזש יהי' זמן הנסף פחות א"כ יתכן שבמדינתנו מתאריך יותר ממה שהוא בזה"כ ובבבל נוסף על מה שהוא מטעם האלכסון וכנ"ל וא"כ אין ללמוד מחשבון העולה אם בזה"כ כך וכך שיהי' במקומינו כך וכך לפי חשבון האלכסון הנ"ל ולפ"ז אין לידע זמן בה"ש בדקדוק רק על פי ראיות העין וכנ"ל. ויש לדקדק שכתב דבקין עולה שיעור האידים יותר א"כ החום גורם שיתאחר יותר שיעור הנסף שירד השמש שיעור יותר ולמה כתב שבאיוור החם והיוזש יוקדם סוף זמן הנסף. ונ"ל שהחום גורם התפשטות האויר ועולה יותר האידים הנמלאים והיוזש גורם שיהי' עלם האידים מועטים כידוע שהיוזש מוליד הכל פחות מן הדבר הלב כשהי' חם שניהם שנה ויתכן שגם החום גורם יוזש בלילה מקומות ואם כי לא ידעתי אם החוקר הטבע שכתב הכרס בשמו הוא בר סמבא ואם דבריו נאמנים המה מ"מ מידי ספק לא ילא וכ"ש בדברים שמדאורייתא בספיקו לחומרא וא"כ גם מטעם זה אין לסמוך ע"ה האלכסון לבד לחשוב עפ"י זה כמה עולה במדינתנו משיעור הערך במה הוא בזה"כ וכנ"ל :

הנה נתבאר מהנ"ל שהאחרונים הרואים לחשוב בה"ש שיעור כמה עולה בא"י או בצבל ג' רבעי מיל ולחשוב עפ"י כמה עולה במדינתנו אין לסמוך על דבריהם מכמה טעמים שנתבאר ואזכירם בקיצור. (א) זמן שקיעת התוכנים שקיעת מחלה השמש וזמן הגמ' לענין דין לפחות שקיעת כל גוף השמש. (ב) זמן ג' רבעי מיל שבגמ' שהוא על אופק שלהם ושם מתחיל בה"ש משעה שקיעת אור השמש מראשי ההרים הגבוהים או מן האילנות והדקלים הגבוהים שהוא שיעור הרבה אחר שקיעת התוכנים והלוחות שהם משקיעה מעל הארץ ולכן מתחיל ג' רבעי מיל מזמן מאוחר ומסיים בזמן מאוחר אע"ג דלענין ע"ש יש להחמיר וגם לא שייך רק היכא שיש לפנינו הרים ודקלים אבל באופק שלהם ישנם ומתחיל מאוחר ולכן הוא מסיים זמן מרובה אחר שקיעה שלנו. (ג) ג' רבעי מיל הוא רק בה"ש דר' יהודה אך חח"ז יתחיל בה"ש דר' יוסי ואין ק"ל גם כר' יוסי לחומרא ויתכן ששיעור בה"ש דר' יוסי הוא זמן מרובה אחר בה"ש דר' יהודה וא"כ לענין סוף בה"ש הוא זמן מרובה אחר ג' רבעי מיל. (ד) שיעור בה"ש דר' יוסי גופ' יש לו ג"כ משך. (ה) אין ללמוד מקומימא מא"י וצבל על חשבון האלכסון לבד עפ"י מ"ש אחד מחוקרי הטבע שבמקומות החום והיוזם מתמעט זמן בהשמ"ש, וא"כ יש לומר שבמדינתנו הוא זמן יותר ממה שהוא בארץ ישראל וצבל יותר מכפי שיעור האלכסון וכבר נתבאר כל הנ"ל באריכות וגם לפי ראות עין הוא הרבה יותר ממה שהוא לפי חשבונם וכמו שנתבאר :

נתבאר מכל זה שאין לסמוך על דבריהם ואין לנו במקומינו לשער זמן בה"ש רק לפי הראות בעיני בשר ג' כוכבים בימים היינו ממועטים שבין הכוכבים ועפ"י ראיית אנשים פשוטים ולא עפ"י ראיית אלטמגוניים :

והנה הרב ר' יוסף שווארץ בספרו תבואת השמש במבוא השמש כתב בזה"ל (בדף מ"א ע"ה) אלעז המליאות בזמן שנראו הכוכבים אשר ערסתי ועמלתי לדעת בזמנאם ובדקדוק בתכלית האמת כו' באופק ירושלים בתקופת ניסן ותשרי קודם שק"ח והוא שחרד השמש תחת האופק ח"ה לראות רק הכוכבים הגדולים הנ"ל והם הגוהז והלדק והזיריאות והם נראים אז קטנים מאוד כו' 20 דקיס מינוטין אחר השקיעה נראה כוכב אחד שלא נראה קודם השקיעה כו' 5 דקיס אחר שנראה הכוכב הראשון נראה השני 3 דקיס אחריו נראה השלישי אבל לשיטת הפוסקים כמ"ש תלמידי ר' יונה (ברים זכרות) ומשערינן דוקא בקטנים הנראים בלילה ממש חושך ואפילה המליאות הוא כך 33 דקיס אחר השקיעה נראה כוכב אחד 36 דקיס נראה הכוכב השני 40 דקיס אחר השקיעה נראה הכוכב השלישי והמליאות הזה הוא באופק ירושלים עכ"ל ע"ש שהארץ ובהקדמתו שם כתב שכל הבחינות שלו נבחנו פעמים אין מספר ע"ש והוא הדפוס ספרו בחייו ובירושלים והוא מלתא דעבידי לגלויי עיין ר"ה כ"ב ע"ב ועוד האריך שם בדף מ"ע ל' ע"ש ועיוין עוד שם דף ס"ד וכתב שם בזה"ל ואני הלעיר בחסד אל מיושבי ארץ ישראל ועיני כל יושבי הארץ רואות כי המליאות אשר כתבתי הוא אמיתית בתכלית האמת וחלילה לומר שמוחר לעשות מלאכה במוש"ק חפי' בתקופת עבת אחר זמן שלש רבעי מיל עכ"ל שם. והנה מ"ש הכוכבים שלא נראו קודם השקיעה ועפ"י פירושו בירושלמי כתבתי למעלה (סימן מ"ג) שלענין דינא אינו כן מכמה טעמים אבל מ"ש אח"כ בבארבעים מינוט אחר השקיעה נראו ג' כוכבים גם לפי שיטת רבינו יונה ח"כ יש לסמוך עליו בירושלים ביום בינוני :

ולענין מדינתנו לחשבון האלכסון עולה אם בירושלים שהוא ל"ב מעלות ולפון המסוב הוא ארבעים מינוט עולה בוויילנא שהוא כ"ד מעלות וכפי בלישי מעלה

מעלה ביום בינוני תקופת ניסן וחשרי שיעור שעה פחות מינוט א' והנה אין לסמוך בזה על חשבון האלכסון לבד שהרי בירושלים הוא גבוה, כמ"ס בקידושין ס"ט ב' ועוד יתכן ששם הוא פחות ממדינתו וכמ"ס למעלה, ועוד לפי דברי חוקר הטבע כנ"ל ירושלים הוא מקום החום והיובש א"כ ראויו להיות במקומינו יותר גם יחד לפי חשבון האלכסון:

אך לפי שראיתי מלפנים באופק שלנו ביום בינוני וביום צרור בערך תקופת ניסן וחשרי שעה אחר השקיעה נראו הרבה כוכבים שמסתמא יש בהם גם הבינוניים הממוצעים ג"כ וא"כ לכאורה יש לסמוך ע"ז בליחוף החשבון של האלכסון הנ"ל ולחשוב באופק ויולגא שעה ביום בינוני פחות מינוט אחת. ועל יתר ימי השנה הע"ג שכתבתי בלדברי חוקר הטבע בקץ הוא יותר מיום בינוני ויותר מכפי החשבון רק מ"מ באשר לפי ההשערה אינו יותר מכפי העולה לפי חשבון לפי מה שגוראה לעין וגם לפי כמה תוכנים נחשב רק לפי החשבון ויש להם סמך מדברי הרמב"ם וכנ"ל לכן לא חזנע לבחוב בל"ג כמה עולה לפי חשבון באופק ויולגא על כל יתר ימי השנה אם ביום בינוני שעה פחות מינוט ח' ולבחוב לקמן לוח על זה, ועולה לפי חשבון אם ביום בינוני שעה פחות מינוט יהיה ביום הארוך בוויולגא (שהוא י"ז שעות עם י"ב מינוט) עולה שעה עם מ"ב מינוט:

ובספר מועד מועדים בפרק ח' סי' כ"ה כתב בזה"ל התחלת זמן לאת הכוכבים הוא עפ"י הכוכבים האחרונים משעת רדת השמש שמונה מעלות תחת האופק אחר שקיעה כו' כי בהיות השמש בעומק ההוא יתרחו אף ירחי לך הקטנים מאד ומכל שכן הכוכבים הגדולים מהם מעט עכ"ל ומ"ס שמונה מעלות פי' אם נשער מקום השמש תחת האופק בקו ישר נלכז מלמעלה למטה יהי' ח' מעלות והיינו כמו שהוא על קו הבור שמונה מעלות ועולה על אופק ויולגא לפי חשבון האלכסון נ"ו שעה וחמישים מינוט, ולפי חשבוני עולה לפי חשבון בעל מועד מועדים הנ"ל בירושלים ביום בינוני שלשים ושמונה מינוט, ואין זה הסירה לזמנו של מבוא השמש הנ"ל שהוא כתב בס' חושך ואפילה ארבעים מינוט א"כ יש לומר דזמן א"כ הוא שני מינוט קודם שהוא ל"ח מינוט כנ"ל. ואם תראה למאזן זמן של מחצית מועד מועדים הנ"ל תגרע חלק אחד מן עשרים של לוח העולה לפי שעה פחות מינוט ביום בינוני הוא הלוח שנכתוב לקמן (וזה להשיטה שאין שינוי ממקום למקום זולת מטעה האלכסון וכנ"ל, וכן בכל הלוח כולו תגרע ממנו חלק ח' מן עשרים ותמצא כמה עולה לפי דעה בעל מועד מועדים הנ"ל:

ולפי מ"ס במבוא השמש שם שבא"י ארבעים מינוט אחר השקיעה הוא חושך ואז הוה א"כ ודאי יש לפרש עפ"י מ"ס בפרקי דר"א פרק עשרים ושמונה בזה הלשון חוץ משתי ידות שעה חדע לך שהוא כן בא וראה כשהשמש נופה לבוא במערב שתי ידות שעה תחשכרו ואין נוגה לו כך עד שלא יבוא הערב כו' והי' לעת ערב יהי' אור עכ"ל פי' דדרש ויהי' השמש באה שקיעת גוף השמש וזמן הלילה הוא לאת הכוכבים שתי ידות שעה אחר זה ואז נעשה חושך וא"כ כשהשמש באה גוף השמש עדיין חסר עד הלילה שתי ידות שעה ולכן אמר ג"כ שיתקיים מ"ס והשמש באה קודם היינו מלבד שתי ידות שעה:

ובספר מנחת כהן מאמר שני פרק חמישי כד"ה והנה אחר כתב בזה"ל שכתבתי פעמים הרבה והנה משקיעת השמש (דהיינו מן הרגע שגמרם לשקוע תחת האופק

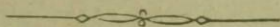
האופק כשנסתרת מן העין) עד שיראו ג' כוכבים שלפי הגרסה אינם גדולים אלא בינונים לא יש בחקופת ניסן וחשרי אלא ד' חומשי שעה בקירוב עכ"ל ושם בד"ה ואני תמה כחז בזה"ל שזאת המדינה רחוק מן קו השווה ומשוכה לאד לפון יותר מארץ ישראל בכדי שמונה עשר מעלות ומסתמא מושב ח"י ל"ב מעלות וכידוע שירושלים הוא בקירוב ל"ב מעלות ע' ברמב"ם סוף פ' י"א מה' קידוש החודש וע"ש במנחת כהן פ' רביעי וא"כ מקומו של בעל מנחת כהן ה' בערך חמשים מעלות לפון קו השווה ואם במקום חמשים מעלות הוא ד' חומשי שעה ארבעים ושמונה מינוט ביום בינוני עולה בוויילנא ביום בינוני חקופת ניסן וחשרי חמישים וארבעה מינוט ועולה לפ"ז ביום הארוך בוויילנא שעה עם כ"ט מינוט מן השקיעה אך לא ידעתי איזוהו מקן חשב לבינונים שכתב רק בזה הלשון שלפי הגרסה אינם גדולים אלא בינונים ואולי לא חשב סוג הממוצע ובש"ע כתב בס"י רל"ה ס"א ובס"י רל"ג שאין אלו בקיאים מי המה בינונים ולריך להחמיר בקטנים ועוד שהמחבר מנחת כהן כתב שם ש"ל לפי שמקום מדינתו היא שפלה ואולי משום זה לה"כ מוקדם ח"כ אין ללמוד משם לוויילנא, וכתבתי בזה למעלה וכן לדברי האומר שאינו שור ממקום למקום גם מטעם חוס ויושב ח"כ אין ללמוד משם ש"ל בוויילנא מאחר נוסף על האלכסון (ואם תרצה לידע כמה עולה לפי זמנו של מנחת כהן סג"ל הגרע חלק י"ב מן הזמן שנכתב לקמן את הלוח לפי חשבון שעה פחות מינוט ביום בינוני) :

ע) והנה החשוב עפ"י הדרכים הנ"ל לחשוב משך זמן אחר השקיעה לריך להזהר ביותר שלא יעשה בזמן השקיעה שאינו שור בכל מקום ואין לסמוך על הלוחות עד שידע שביומי שראוי להיות בין מקומו למקום הלוח, ואם יראה למראית עין לריך להזהר ביותר שלא יה' נגדו במעריב מקום יותר גבוה מן המקום אשר הוא עומד עליו לראות השקיעה וגם הסומך על הזיגרג לריך להזהר ביותר שרוב הזיגגרים אינם בחזקת זודקים וישרים דרכי ד' לדיקים ילכו גם ולהזהר שיהי' בלדק :

עא) והנה לענין תענית שבעה עשר בתמוז ולא גדלי' ועשרה בעצת מבוחר בתו' ע"ז דף ל"ד ע"א ובזבחים כ"ו ח' ובמנחות כ' ע"ב שיש להמתין עד לאת הכוכבים (ע' ראש פ"ב דשבת ס' כ"ג), וכן בשו"ע ס' תקס"ב סעיף א' כתב עד לה"כ ג' בינונים אך בכאן לא הולך להחמיר עד קטנים ע"ד שפסק בס"י רל"ה ובס"י רל"ג דכאן אינו חמור כ"כ וא"ל לחוש שמה אין אלו בקיאים, ולכן די בג' בינונים, וע"ש בביאור הגר"א סק"ב :

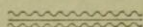
ובביאור הגר"א ז"ל ס' רס"א ס"ק י"ב בהתחלתו כתב בזה"ל וכן לענין תענית כו' ובתחלת השקיעה כו' דקי"ל ספיקו שלו מותר כו' אלא שכתבו להמתין עד לה"כ משום דמספקא לן אי הלכה כר' יהודה או כר' יוסי כמ"ש [שבת ל"ה ב'] הלכה כר' יהודה לענין כו' ואע"ג דמקלין בתענית [שאינו של ת"ב] דספיקו שלו מותר לא מקלין תרי קולי לעשות ג"כ כר' יהודה עכ"ל, למדנו מדברי הגר"א ז"ל שג' תעניות הל"ל א"ל להמתין רק עד אחר בהשם"ש דר' יהודה לבד, וא"כ הספיקות שכתבנו למעלה בבהשם"ש [בס' מ"ו בענין הד' וענין הה', וע' סימן כ"ג כ"ו ז"ל] דשמא בהשם"ש דר' יוסי מאחר אחר בהשם"ש דר' יהודה זמן הרבה, וכן אולי בהשם"ש דר' יוסי עלמו שמא יש לו משך א"ל לחוש לו להגר"א ז"ל בג' תעניות אלו שבעה עשר בתמוז ולא גדלי' ועשרה בעצת וכנ"ל. אך לענין השעה בלב ע' פסחים נ"ד ע"ב וע' לשון השו"ע ס' תקנ"ג סעיף ב' והוא לשון הרמב"ם פרק חמישי מהלכות תענית הלכה ז' ע"ש היטב :

עב) ודע שמה שכחצ בספר בינה לעתים הנדפס בוילנא שנת תרמ"ו דרך חדש על
 זמן בהשם"ש אין דרכו נכונה כלל וכלל מכמה תשובות וחלילה לסמוך עליו
 אפי' במאומה שום סמיכה כל דהו ואין רלוני להאריך, ובפרט שדרכו שהכל שזה מדינתנו
 כמו ארץ ישראל וזה כבר הארכנו למעלה שאינו כן ע' סימן ד' וה', וגם מה שכחצ
 שם דממעלה עד מעלה החילוק הוא בד' מינוטין במחצ"ת נחלקף לו בין אורך העולם
 לרוחב העולם דרך באורך העולם בענין זמן הזייגערין ההפרש ד' מינוטין למעלה שכן
 החשבון כל הגלגל ש"ס מעלות ומקיפו השמש בד"ד שעות עולה חמשה עשר מעלות לשעה
 וד' מינוטין למעלה, אבל לענין שקיעה וזריחה שזה חלוי ברוחב העולם אינו חלוי בד'
 מינוטין רק כפי החשבון וכן הוא בלוחות של עזמו ראה ההפרש שבין ווילנא לפעטערבורג
 ע"ס, ועוד כמה קושיות על דרכו ואין להאריך:

העולה מדברינו בקצרה

העולה מדברינו לענין התחלת בין השמשות מתי הוה כגון לענין ע"ש וכדומה:

(א) הנה בגמ' דשבת ל"ה פסק ר' יוחנן הלכה כר' יהודה לענין התחלת כה"ש שאמר משתקע החמה מתחיל כה"ש והעיקר בזה דשקיעה החמה שאמרו שם היינו שקיעה גוף השמש מעל הארץ וכמו שנחבא בזמנה ראיות וזירורים גדולים:

(ב) והנה כדור השמש משך שקיעתו משך ג"כ אור מיוחד ונראה שנחשב מאחר שקיעה כל גוף כדור השמש וכמ"ס בחשבות מהר"מ אלשקר סי' ל"ו בשם הרב הסקיד ר' אברהם בן הרמב"ם ז"ל וז"ל שם ואפי' שקיעה רוב עגולה השמש באופק ולא נשאר ממנה כ"א דבר מועט כל עוד שלא תשקע כל העגולה בכללה ותערוך השמש תחת עגולת האופק הרי הוא יום ומשפטו כמשפט חלי היום כו' ולריך לומר ולפרש מעשיית מלאכה קודם עריבת השמש דבר מועט כמו שנהרין ונמנעים מאכילת חמץ בשעה ששית וכיוצא בזה וזהו אמרם ז"ל מוסיפין מחול על הקודם עכ"ל, וכאז שם במהר"ם אלשקר שכתב דבריו הם דברי אביו הרמב"ם ז"ל ע"ש ועיין עוד מ"ס למעלה (סי' כ"א וסי' כ"ו):

(ג) ונראה עוד במקום שיש לפני האדם העומד על הארץ בנינים גבוהים או חילנות גבוהים או הרים כל זמן שנראה עוד אור השמש על הכתים הגבוהים היינו שמי שיעמוד שם יראה עוד גוף השמש, עדיין לא נחשב כל השקיעה לגמרי ורק נחשב השקיעה כשעברה גם ממקומות הגבוהים העומדים לפני האדם קן משמע מדברי הגאונים המובה בכתובת מהר"מ אלשקר שם (ע' למעלה סימן מ"ז מ"ח):

(ד) אמנם אריך להזכיר מאוד שלא יעשה בזה כי לפעמים אור השמש עברה משם ונראה רק זכר מן הרקיע ממקום השקיעה ומתדמה שהוא אור גוף השמש והמבין יוכל להבין זאת ולריך להזכיר בזה:

(ה) אך נראה דזה דוקא אם יש לפני האדם מקומות גבוהים שנחשב מחובר לקרקע והשמש זורחת עוד עליהם אבל אם אין לפני האדם כמלא עיניו דברים גבוהים פשוט שנחשב שקיעה מיד שקיעה מעל הארץ ופשוט שאין לשער אם הי' כאן דברים גבוהים אך היה שזה בודאי לא ניתן להאמר וכן לא שייך לומר מה שבמקום אחר יש הרים גבוהים ומעטמים שנחבא למעלה (סי' מ"ז מ"ח) רק אם יש לפני האדם מקומות גבוהים לכאורה יש לשער בזה כנ"ל כי משוער בזה כל מקום לפי מקומו כן נראה לכאורה ויש לסמוך ע"ז בשעת הדחק וכנ"ל:

(ו) ויען קי"ל שדרך חוספות שבת בערב שבת ג"כ לכן אם נחשוב כה"ש משקיעה כל כדור השמש מעל הארץ ח"כ יהי' זמן החוספות משך זמן שקיעה כדור השמש, ומה דתנן שבת דף י"ז ב' ב"ה מתירין עם השמש היינו עם רוב השמש שיעדין לא שקיעה רוב השמש (ע' למעלה סימן כ"א) ואם נפרש השקיעה גם ממקומות הגבוהים ח"כ

אור היום

ה"כ יהי' החספות משתקט השמש לעיני האדם העומד על הארץ עד שתשקט ג"כ ממקומות הגבוהים וכ"ל :

(ז) אך כל זה רק כדיעבד ולתחילה אין להיות מלאכה הנזכרת בע"ש עד רגע האחרונה המותרת וכמ"ש בשבת דף ל"ה ארשימשה ארש דקלא חליוקו שרגא , פי' כשרואין גוף השמש ברקיע שהגיע עד כנגד ראשי הדקלים שבמערב הדליקו הנרות זע' ברכות כ"ט ע"ב במערבא לייטי אמאן דמללי עם דמדומי חמה דלמא מערפא לי' שעתא , ואם לעיני הפלח המנחה שהוא מדרבנן חששו כל שכן לעיני הדלקת הנרות בע"ש שהוא חיסור דאורייתא אם ידליקו אחר זמנו , וע"ע סנהדרין דף ס"ח א' ח"ך מניחין כו' ע"ש היטב :

(ח) ולענין סוף זמן בין השמשות , הנה לר"ת וסייעתו לאת הכוכבים שהוא סוף בה"ש הוא ארבעה מילין אחר השקיעה של גוף השמש , וכפי פירושו בגמ' דפסחים ל"ד א' ולענין כמה הוה ד' מילין יש בזה שני שיטות וכמובא בהק יעקב ב' חג"ע ובסגרא"א סי' רס"א וסי' ת"ע , אך לענין זה לחוש לשיטת ר"ת לענין משך בה"ש נראה לעני"ד שיש די לחשוב בזה רק שעה וחומש מעצמות שכתבתי למעלה בסי' כ"ט :

(ט) אך שיעור זה הוא דוקא ביום בינוני יום תקופת ניסן או תשרי האמיתיות שאורך היום הוא לא יותר מן י"ב שעות מהזריחה עד השקיעה , אבל בימים הארוכים מתאריך עוד יותר משך זמן בה"ש ולחשבוניות הכוכבים מתאריך יותר מכפי ערך זמניות , אבל לפחות לר"ך לחשוב לשיטת ר"ת הנ"ל לא פחות משיעור זמניות היינו כשיעור עשירות היום שמן הזריחה עד השקיעה ע' מה שכתבנו בזה בסימן ל' ל"א באריכות :

(י) ודע עוד שבחורף בימים הקלרים מאוד מתאריך יותר משך זמן בין השמשות ממה שהוא ביום בינוני , אך כמה מתאריך זהה בלתי אפשר לדעת רק על פי חשבוניות הכוכבים , ולפחות לר"ך לחשוב לר"ת לא פחות משעה וחומש גם בימים הקלרים מאוד , והחושב בימים הקלרים ג"כ זמניות הוא עושה טעות גדול וע' לקמן בלוח ותרצה וכן קבלתי זאת מא"ה הרב זללה"ה וכן חוכמים החוכמים וכן הוא בחשבוניות עמוד השחר ג"כ שזכרם בלוח של דפוס ראש :

(יא) אמנם מה שכתבנו שעה וחומש זהו רק לר"ת וסייעתו וסרמב"ן וסר"ן כו' שמפרשים מה שאמרו בפסחים ל"ד א' משקיעת החמה לל"כ ד' מילין היינו לה"כ של זמן הלילה שהוא ג' כוכבים בינוניים , אבל לפי מה שהארכנו למעלה נחבאר שהעיקר שאין הפירוש כן רק כדרך הנר"א ז"ל רק לה"כ שאמרו שם היינו כל הכוכבים או הכוכבים בשולי המערב , וגם שאינו שוה בכל מקום , ובמקום שנוטה יותר ללפון של קו השוה הוא מתאריך יותר , ועל פי זה אין לנו מן הגמרא משוער על מדינתנו זמן משוער כמה הוא זמן מהשקיעה עד לה"כ , ואין לנו לענין מדינתנו רק מה שאמרו בשבת ל"ה ב' ג' כוכבים לילה ולא כוכבים גדולים הנראים ביום רק בינוניים וכתב רבינו יונה ריש ברכות שלפי שאין לנו בקיאין מי המה בינוניים לר"ך להחמיר עד כוכבים קטנים וכן פסק בשו"ע סי' רל"ה שלר"ך קטנים וכן פסק בשו"ע סי' רל"ג ושם הוסיף שלר"ך ג' קטנים רזופים והיינו משום חספות שבה וכמובא בדגול מרבה ושערי חשבה שם ולר"ך לדעת זאת רק על פי ראיות עיני האדם , ומה שאמרו בשבת ל"ד ב' חלחא רבשי מיל אינו על מדינתנו כלל ובמדינתנו לא שייך לסמוך על זה כלל וכלל ואפי' בארץ ישראל אין להורות כן , ואפילו לחשוב אם בארץ ישראל ג' רבשי מיל כמה עולה במדינתנו לפי החכמה אינו נכון ואין לסמוך על זה כלל מכמה טעמים שהארכנו בזה למעלה :

(יב) ובענין מה המה בינוניים כתבתי למעלה סימן ל"ה שהם הבינוניים שבין שני הקצוות היינו הכוכבים האמולעים ממש בין היותר גדול ובין היותר קטן ולכן

ולכן כבד לשער זאת ולהבחין זאת ולכן כתבו שאין אלו בקיאים ולריך קטנים, ועוד יש כוכבים שיש לטעות עליהם שבאמת הם גדולים רק שמחלה בעוד האור רב נדמים כקטנים ואחר שעה יתראו שהם גדולים ולריך כוכבים שבאמת הם בינונים וגם אח"כ ישארו בינונים ולכן אין אלו בקיאים כ"כ, והעולם עושים בראותם כוכבים אלו שיהיו סוברים שהגיע זמן לה"כ לענין לילה אבל לריך עוד להמתין עד זמן שיהיו הבינונים בלא ספק והיינו להחמיר עד קטנים וכנ"ל, וזוהי המעוין להמתין עד שילא הספק מלכו ובמ"ש בשו"ע סי' רנ"ג שם ע"ש :

(ג) **וע'** למעלה סימן מ"ג כתבתי לפירוש אחד בירושלמי שאין לחשוב בחור השלשה כוכבים את כוכב נוגה אפי' בעת שהוא קטן (והוא נראה אך במערב ללד מקום השקיעת החמה) :

(ד) **וצריך** לדעת שבימים הארוכים מתארך הזמן עד לה"כ יותר מן היום בינוני יותר מכפי ערך זמן חשבון זמניות וכמו שכתבתי לקמן בלוח, וגם בימים הקצרים מאוד מתארך יותר ממה שהוא ביום בינוני וכמו שכתבתי למעלה :

(ה) **והנה** הרב ר' יוסף שווארץ בספרו תבואות השמש במבוא השמש דף מ"א ע"א העיד שגם לשיטת הפוסקים שמשערין דווקא בקטנים הנה הוא הבחין שארבעים מינוט אחר גוף השקיעה בירושלים נראים ג' הכוכבים הקטנים הנ"ל ביום בינוני, ונראה לענ"ד שיש לסמוך על עדותו בירושלים בוודאי לחשוב אז לפחות ג' כוכבים קטנים לכל הפירושים :

(ו) **והנה** לפי חשבון האלכסון (שכבר הזכרתי אחר) עולה אם בירושלים שהיא ל"א מעלות עם שני שלישי מעלה לאפון קו השוה ארבעים מינוט, עולה בוויילנא שהיא כ"ד מעלות ושני שלישי מעלה לאפון ביום בינוני שעה פחות מינוט אחת, ח"כ אם היינו נעזרים לסמוך על חשבון האלכסון היינו יכולים לחשוב כן ביום בינוני דווקא, רק כתבתי למעלה סימן ס"ה שיש כמה ערעורים שלא לסמוך על חשבון האלכסון לבד אך באשר לפי הראות מכבר כפי הנראה ביום בינוני באופק וויילנא שעה פחות מינוט ח' ביום בינוני נראים אז בוודאי כוכבים הנ"ל שלכאורה הם בודאי לסמוך עליהם לחושבים בינונים בוודאי לכן בלידוף חשבון האלכסון הנ"ל ראוי לסמוך ע"ז ולכן בדרתי לקמן לוח על זה כמה עולה בוויילנא אם בירושלים עולה ביום בינוני ארבעים מינוט, ועולה ביום הארוך בוויילנא שעה עם מ"ב מינוט :

(ז) **ובן** ע"ד זה בדרתי באופק ווארשא שהיא כ"ב מעלות ורביע לאפון עולה אם בירושלים ארבעים מינוט ביום בינוני עולה בווארשא ביום בינוני כ"ו מינוט שעה פחות ארבעה מינוט וביום הארוך עולה בווארשא שעה עם 26 מינוט וסדרתי ג"כ על ווארשא על יום א' בשבוע כנ"ל ועל אופק ליבוי שהיא נחשב 56 וחצי מעלות לאפון עולה אם בירושלים ארבעים מינוט ביום בינוני עולה בליבוי ביום בינוני שעה עם שני מינוט וביום הארוך עולה בליבוי ערך שני שעות אם בירושלים ארבעים מינוט כנ"ל :

(ח) **ובספר** מועד מועדים פרק שמיני אות 55 כתב זזה"ל התחלת זמן לה"כ הוא ע"פ החוכמים האחרונים משעת רדת השמש שמונה מעלות תחת האופק אחר שקיעתה אשר נקרא אחרון לעינינו בשם עומק השמש כי בהיות השמש תחת העומק ההוא יתראו אף ירחי לך הקטנים מאוד וכל שכן הכוכבים הגדולים מהם מעט עכ"ל (ע"ש דרך החשבון בזה), והנה לא ידעתי אם לסמוך עליו ורק לפי חשבון שהוא שמונה מעלות (פי' אם נשער כמו קו השוה היינו בירידת השמש מלמעלה למטה ישר), עולה בירושלים 38 מינוט והוא לכאורה קרוב לדברי מהר"י שווארץ הנ"ל כי מהר"י הנ"ל

הנ"ל כתב כשהם כוכבים קטנים וכשהחושך על הארץ וא"כ קרוב לומר שאם נשער רק בינונים יהי מסתמא ג"כ לא יוחר מן ל"ח מינוט בל"י, ולכן אולי בשעת הדחק יש לסמוך גם על דבריו בזה. ועולה בוויילנא ביום בינוני לחשבון אם בל"י 38 מינוט עולה בוויילנא 56 מינוט, ואם תראה לדעת על יתר ימי השנה חגרג"מ מן הלוח שלקמן על אופק וויילנא אחד מעשרים ועלה בן בקירוב אך בדיוק עולה ביום הארוך בוויילנא שעה עם 35 מינוט לחשבון מועד מועדים הנ"ל. ובאופק ווארשא יעלה ביום בינוני אם בירושלים ל"ח מינוט עולה בווארשא ביום בינוני 53 מינוט, ולפ"ז אם תראה לידע על כל ימי השנה תנכה בקירוב מן הלוח שכחתי על ארבעים מינוט בירושלים תנכה אחד מן השעה עשר בקירוב. ובאופק עיר ליבוי אם תראה לידע זמן של מועד מועדים היינו 38 מינוט בירושלים ביום בינוני לפי ששם יש הפרש יותר תעשה באופן זה שכל ימי החורף עד ביום בינוני תנכה ארבעה מינוט מן הכתוב בלוח של ליבוי לקמן וכן הוא לחשבון מועד מועדים בקירוב, אך בימי הקיץ שיש הפרש יותר רשמתי לקמן ולייגתי וכחתי כמה עולה אם בירושלים 38 מינוט :

(א) בכל הלוחות הנ"ל נרשם יום א' בשבוע ובימים שבנתיים יחלק ההפרש בין כל שבוע על שבעה ימים וזוה תדע איך לחשוב על כל יום בקירוב :

(ב) ודע שמה שנדפס בספר מועד מועדים לוח על לה"כ הוא משובש מאוד מאוד, ומוכח הטעות מחוכו שכנראה זמן השקיעה עם זמן לה"כ בלתי אפשר להולמו ולא ידעתי הסיבה למה הוא משובש כ"כ ואולי הוא טעות המעתיק ואי אפשר לי לעמוד על זה ולכן אין לסמוך כלל על הלוחות של הספר הנ"ל אך חשבתי הוא על דרך הנ"ל שמונה מעלות מלמעלה למטה ישר והיינו על קו השווה וכו"ל :

(א) זמן לה"כ לשיעור ר"ת על ימות החורף לא כחבתי לפי שחשבון זמניות על ימות החורף אינו אחת כלל וכמו שכחתי למעלה שבימים הקלרים מהאריך עוד יותר מימים בינונים ורק נלרך על ימות החורף חשבון אחד ולכן לא כחבתי :

(ב) כתבתי בלוח גם ימי חדשיהם למען יועיל זה על שנים הרבה כי ימי חדשיהם ששם לפי החמה כמ"ש חז"ל במדרש, שהמה מונים לחמה שהמה על פי רוב יוכל להיות הפרש רק ביום אחד יוכל להיות הפרש משנה לשנה, ולכן ביום אחד נריך להחמיר תמיד יום א' קודם או יום א' מאוחר הכל לחומרא :

(ג) נטיית השמש הכתוב בלוח הוא כמה השמש נוטה ללפון או לדרום מן קו השווה ומבואר הוא ברמב"ם ה' קידוש החודש פרק י"ט, ונלרך זאת להחשבון של לה"כ לכן לייגתי ג"כ :

(ד) והנה ע' בהגהות בן ארי' על אורח חיים (שנדפס ס"ס תמים דעים) סי' פ"ט כחבתי בשם אדוני אבי מו"ר זללה"ה שחלות היום אינו תמיד זייגר 12 רק לפעמים הוא מוקדם ופעמים מאוחר כי חלות היום לענין הדין כגון לענין ספלת מנחה גדולה שלריך להמחין חצי שעה אחר חלות היום, הוא לעולם חלות היום של השמש הוא רגע האמלעית של בין הנך החמה ובין שקיעת החמה ואז השמש בנובה יותר משאר היום ואז השמש באמלע דרום ממס ואז הוא חלות היום לענין זמן מנחה כנ"ל כדמוכח בזומא דף כ"ח ע"ב ועי' פסחים דף ג"ח ע"א ופירש"י שם שהוא לפי ענין השמש, ויכול כל אחד למאור זאת אם יתבונן בזמן זריחה והשקיעה שבלוח ורגע האמלעית שביניהם הוא חלות היום האמיתי של השמש וכו"ל, ודבר זה פשוט מאוד וזה שיה כמעט בכל המקומות, וסיבת שינוי הזה הוא לפי שזייגערין שלנו הולכים לפי מהלך

מהנך האמצעי תמיד כ"ד שעות בכל מעל"ע ובששש"ש ים שגוי ממהלך האמצעי למהלך האמיתי כמבואר ברמב"ם פ"ב ופי"ג מה' קידוש החודש, ולכן כתבתי בלוח כאן מתי הוא חל"ה האמיתי לפי זייגער שלנו וכו' לענין מנחה גדולה להמתין חצי שעה אח"כ וכו', ועוד ים כ"מ למי שיש לו קו הכל של חלות היום שאריך להיות דוקא לפי חלות היום של השמש כמ"ל, ועי' מה שכתבנו לקמן בזה, ועוד ים כ"מ מי שיש לו מראה שעות של החמה שיש הפרש בין מראה השעות של החמה כל היום ההוא כמו שיש הפרש לענין חלות היום ביום ההוא, כן ההפרש במראה השעות של החמה נגד זייגער שלנו בכל היום ההוא. אך זמן השקיעה והזריחה ויתר הזמנים שבלוחות דלקמן הכל ע"פ זייגער שלנו שהם נקראים מיטעל—אוהר:

בה) והנה הסומך לחשוב זמן לה"כ כמה הוא מן הזמן של השקיעה אריך להזהר ביותר שלא יעשה בזמן השקיעה, אם יבחין השקיעה למראה עיניו אריך להזהר שלא יהי' במעריב במקום השקיעה כנגדו מקום גבוה ושלא יהי' האופק גבוה מאומה ממקום שטומד בו לראות השקיעה (או שטומד על עליה וגם וכדומה) או חוץ לעיר) שאם יהי' גבוה אפי' במקלט אפי' כל שהוא יותר ממקום שטומד בו יתדמה לו השקיעה מוקדם ממה שהוא באמת:

בז) ועל זמן השקיעה שגדפס בלוחות אריך שידע כל אחד שלא בכל מקום שיהיה בזה, וכל מה שהמקום נטה יותר לאפון יהי' בחורף זמן השקיעה מוקדם ובקיץ מאוחר, וכל שהמקום יותר נטה לדרום יהי' בהיפך יהי' בקיץ השקיעה מוקדמת ובחורף השקיעה מאוחרת, אך בחקופת ניסן ותשרי האמיתיות אז יהי' אורך היום שיהיה בכל הישוב כמפורש ברמב"ם הלכות קידוש החודש פרק י"ט הלכה ה', פי' שבמזרח יהיה כללית הזמן מוקדם והזריחה והשקיעה שניהם קודמים ממה שהם במערב אבל שיעור המשך שזמן הזריחה עד השקיעה היינו שיעור אורך היום יהי' שיהיה בכל הישוב:

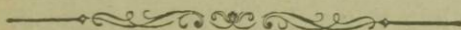
בז) ועוד אריך להזהר ביותר שלא יעשהו הזייגער כי הרבה מהם אינם הולכים בדרך, ועי' בצנ ארי' על או"ח סי' נ"ח מוזכר עלה בשם א"א מו"ר הרב זללה"ה איך להעמיד הזייגער שיהלך בדרך ואיך לדעת אם הולך בדרך או במתניות או במהירות יותר ע"ש:

בח) והיינו כי רגע חלות היום האמיתי כמ"ל (המוכר אות כ"ד) אז השמש לעולם באמצע הדרום ממזג והכל אז מדרוס לאפון ממזג והכל של חלות היום האמיתי כמ"ל באותו רגע הוא שיהיה בכל ימות השנה עד עולם, אינו שיהיה בארצו לפעמים הוא ארוך ולפעמים הוא קצר אבל אינו משנה את מקומו מימין לשמאל ואם הדע פעם א' רגע חלות היום האמיתי וכמו שכתבתי ע"פ זייגער ארוך ותעשה אז רשם על איזה לל של חלון או כותל או דבר אחר העומד נגב ישר אז הדע לעולם כל רגע שיבוא הכל על אותו רשם אז הוא רגע חלות היום האמיתי שהוא רגע האמצעי שבין הזריחה והשקיעה כמ"ל ותעמיד הזייגער אז על אותו רגע, אך הזהר שהדבר שעשית רשם על לל שלו אריך לעמוד נגב ישר מאוד מכיון ע"פ קו במשקולת שאם יעמיד מעט בעקמומיות ובשינוי לא יהיה מקום הכל שיהיה לעולם, וגם שחלות היום של עשיית הרשם וכן אח"כ העמדת הזייגער יהיה תמיד על רגע חלות היום שכתבתי למעלה (אות כ"ד) שחולל לדעת אותו אם תחבון בלוח הזריחה והשקיעה באותו יום דווקא ותחבון מתי הוא אמצע שלהם אבל לא על זייגער 12 שהוא לפעמים מוקדם ולפעמים מאוחר, והוא מזויין לקמן בלוח חלות היום האמיתי ועלה לדעת

פס' א' הוֹיִגֶר מִכּוּן לַעֲשׂוֹת עַל פִּי הַרוֹשֵׁשׁ הַגָּל הוּא אֵשׁ תִּדְעַ מִתִּי לָרִיךְ לַהֲיוֹת הַיּוֹם הַהוּא שְׁקִיעַת הַחֶמֶס בְּאוֹתוֹ מִקּוֹם וּבְאוֹתוֹ יוֹם וּלְהַבְחִין לְמִרְאֵה עֵינָיו אֵת רֹגַע הַשְּׁקִיעָה וּלְהַעֲמִיד הוֹיִגֶר בְּרֹגַע הַהוּא שְׁלִיךְ לַהֲיוֹת הַשְּׁקִיעָה בְּיוֹם הַהוּא, וְתִדְעַ שֶׁבְּיוֹם הַהוּא הוֹיִגֶר לוֹדֵק וְתַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַהוּא אֵת רוֹשֵׁשׁ הַיּוֹם הַגָּל אֶךְ לָרִיךְ לְהַזְכִּיר שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּמַעֲרָב לִפְנֵי בְּיוֹם הַהוּא הִרְאִי דְבַר גְּבוּהַ לְהַבְחִין הַשְּׁקִיעָה הַיּוֹם גַּם לָרִיךְ לַהֲיוֹת בְּעוֹת שְׂבִמֶשֶׁךְ מִן הַשְּׁקִיעָה עַד לְמֵחֵר חֲלוֹת הַיּוֹם בַּעַת עֲשִׂיַת הַרוֹשֵׁשׁ לֹא יִשְׁקַד הוֹיִגֶר בְּמַהֲלָכּוֹ בְּמַחֲמוֹת אֹרֶץ בְּמַהֲלָכּוֹ וּלְרִיךְ לְהַבְחִין הַיּוֹם אֲזִי מוֹרֵי הַרֵב זֶלְזָה"ה, וְאַחֲשִׁים מִכּוּן וַיִּשְׁרִים דְּרָכֵי הַיּוֹם. כֹּל זֶה נִודַעַת מִכְּבוֹד אֲדוֹנֵי אֲזִי מוֹרֵי הַרֵב זֶלְזָה"ה, וְאַחֲשִׁים שִׁים בְּעִירָן עֵלְטֵגְרָאֵף אֵשׁ מִדְּקָדִיקִים תָּמִיד לְהַעֲמִיד הוֹיִגֶר כְּדוֹמָה לְהוֹיִגֶר שֶׁל פֶּטֶעֶרְבוֹרְג יֵשׁ לְדַעַת שֶׁפ"ב הוּא בְּאוֹרֶךְ הָעוֹלָם 48 מַעֲלוֹת וְאֵשׁ תִּדְעַ כַּמָּה מַעֲלוֹת הוּא מִקּוֹמֶךְ בְּעֶרְךָ וְכַמָּה מַעֲלוֹת בְּעֶרְךָ נִגְדַּת פַּחוֹת מִפ"ב הַגֶּרֶעַ נִגְדַּת כֹּל מַעֲלָה אֲרֻבָּה מִיּוֹטָה וְכֵן תַּעֲמִיד הוֹיִגֶר בְּעֶרְךָ נִגְדַּת הוֹיִגֶר שֶׁל פ"ב, כִּי כֵן הַחֲשָׁבוֹן (שֶׁהִלְגַּל כּוֹלֵי ש"ס מַעֲלוֹת מִקּוֹפּוֹ לְהָעוֹלָם בִּכ"ד שָׁנוֹת עוֹלָה כֹּל מַעֲלָה ד' מִיּוֹטָה) וְהוּא רֵק בְּאוֹרֶךְ הָעוֹלָם מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב :

וע' בַּסֵּפֶר חֵיל מִשְׁלֹשׁ מִהַגֵּר"א ז"ל פֶּרֶק שְׁבִיעִי סִימָן ר"ז ר"ח ר"ט נִמְלָא חֵיל לַעֲשׂוֹת יוֹן שֶׁל חֵיל הַיּוֹם וְעַפ"ז נוֹכַח לְהַעֲמִיד אֲחִ"כְּ הוֹיִגֶר עַל חֲלוֹת הַיּוֹם הָאִמִּיתִי כִּנ"ל וְעַפ"ז לְהַעֲמִיד הוֹיִגֶר בְּלֶדֶק וְדוֹקָא עַל חֲלוֹת הַיּוֹם הָאִמִּיתִי וְכֵמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְמַעֲלָה כִּנ"ל אוֹת כ"ח :

בט) ולענין תַּעֲנִית שְׁבַע עֶשֶׂר בְּתַמּוֹז וְעֶשְׂרָה בְּעֵצַת וְלוֹם גְּדַלְהִיו אֲפֻשֶׁר לְהַקְדִּים מַעֲט, וְע' מֵה שֶׁנִּתְבָּנוּ בְּסִימָן ע"א, שֶׁשִּׁיעַ הַגֵּר"א ז"ל בְּסִי' רס"א ס"ק י"ב שֶׁבִּג' תַּעֲנִיתִים הִלְלוּ א"ל לְהַמְחִין רֵק בְּהַשְׁמ"שׁ דר' יְהוּדָה לְבַד וַיֵּשׁ לְסַמּוֹךְ בִּזְוָה עַל הַסּוֹבְרִים שֶׁתִּלְתָּא רַבְעִי מִיֵּל דְּבַהַשְׁמ"שׁ דר' יְהוּדָה הוּא שְׁבַע עֶשֶׂר מִיּוֹטָה ע' מ"ס בְּסִימָן כ"ט וַיֵּשׁ לְלֶרֶף ג"כ מֵה שֶׁנִּתְבָּנוּ בְּסִי' מ"ז שֶׁמֶן אֲחֵר שְׁקִיעַת גּוֹף הַשֶּׁמֶשׁ עַד בְּהַשְׁמ"שׁ דר' יְהוּדָה הוּא עֶשְׂרָה מִיּוֹטָה בְּאוֹפֶק יְרוּשָׁלַיִם ע"ס שְׁעִשְׂנוֹ סַמֶּךְ לִזְוָה מִדְּבָרֵי הַשְּׁמוֹת אֲלֵי, וְגַם לְחִשּׁוֹב שְׁנֵי מִיּוֹטָה מִשְׁךְ שְׁקִיעַת גּוֹף כְּדוֹר הַשֶּׁמֶשׁ ע' מ"ס בְּסִימָן מ"ג עוֹלָה בְּאוֹפֶק יְרוּשָׁלַיִם עֶרְךָ חֵיל שְׁעָה וְכֹל זֶה בְּיוֹם בִּימוֹנֵי דוֹקָא וְעוֹלָה בְּאוֹפֶק וַיִּלְגַּל בְּיוֹם בִּימוֹנֵי עֶרְךָ שְׁלֹשָׁה רַבְעִי שְׁנָה וּלְפִי שֶׁהוּא דְרַבְנָן לְסַמּוֹךְ בִּזְוָה עַל הַחוֹשְׁבִים חֲשָׁבוֹן אֲלֵכֶסוֹן לְבַד וְגַם שֶׁדָּבָר זֶה יֵשׁ בּוֹ קוֹלָא שֶׁהָרִי הַגֵּר"א ז"ל כְּתִבַּת שֶׁא"ל רֵק בְּהַשְׁמ"שׁ דר' יְהוּדָה לְבַד וְע' רֵא"ש פ"ב דְּשַׁבַּת סִימָן כ"ג וּלְפ"ז יַעֲלֶה כָּל יְמֵי הַשָּׁנָה עֶרְךָ לְנִכּוֹת רַבִּיעִית מִן זְמַן הַלּוֹת שֶׁנִּתְבָּרַת לְקַמֵּן עַל אֹפֶק וַיִּלְגַּל עַל כֹּל הַשָּׁנָה, וְה' בְּרֹב רַחֲמָיו יוֹרֵנִי דֶּרֶךְ הָאֱמֶת :

ביאור הלוח הזה

מה שכתוב שקיעת החמה 42 5 פירושו 42 מינוט אחר זייגער 5.
זריחת החמה 58 5 פירושו 58 מ' אחר זייגער 5,
צאת הכוכבים 2 1 פירושו זמן שיש מן השקיעה עד צאת הכוכבים
הוא שעה עם שני מינוט,
נמיית השמש לדרום 47 4 פירושו שהשמש נוטה לדרום של קו
השווה 47 חלקים עם ארבעה מעלות, 'ע' רמב"ם פרק י"ט
מהלכות קידוש החודש,
צאת הכוכבים לשיטת ר"ת 17 1 פירושו משך זמן של צאת
הכוכבים מן השקיעה עד צה"כ הוא לשיטת ר"ת 1 שעה עם 17 מינוט,
חצות היום האמיתי 9 12 פירושו זמן חצות היום האמיתי הוא תשעה
מינוט אחר זייגער 12 שלנו, לפי זייגער שלנו שנקרא מיטל-אוהר,
ועל דרך כל הנ"ל המה כל הלוחות הן על ווילנא והן על ווארשא
והן על ליבוי. חצות היום האמיתי לא נכתב רק על ווילנא שהוא
שוה בכל המקומות ובכל האופקים וכן הוא שוה בכל השנים לפי
ימי חדשיהם, כן כל הלוח הזה השקיעות והזריחות וצה"כ הכל שוה
בערך כל השנים ויוכל להועיל הלוח הזה בכל השנים בע"ה ואך זה
רק על ימי חדשיהם שהם חדשי החמה ורק ביום א' יוכל להיות
הפרש משנה לשנה גם בימי חדשיהם אבל ימי חדשינו שהם חדשי
חלבנה אינו שוה כלל בזה משנה לשנה. בלוחות אלה נמצאו רק
יום א' בכל שבוע, והרוצה לדעת ימים שבנתיים יראה ההפרש מזה
לזה שהוא הפרש לשבוע ויחלק זאת לשבעה חלקים ויחשוב על כל
יום שבנתיים להוסיף ולגרוע כפי מספר הימים שעברו עד יום שצריך

שנת תרס"א	אופק ויילנא לחשבון רוסלאנד שהיא 54 $\frac{2}{3}$ פעלות	שקיעת החמה מינוטין עם שעות	זריחת החמה מינוטין עם שעות	צאת הכוכבים אם בא"י 40 מינוט ביום בינוני מינוט עם שעות אחר השקיעה	נמיית השמש לדרום חלקים עם פעלות	חצות היום האמיתי מינוטין אחר שנה
ש"ק וילך	9 ספטעמבר	5, 59	5, 46	59	11, 53	
ש"ק האוינו	16 ספטמבר	5, 42	5, 58	59	11, 51	2, 4
ש"ק חוהמ"ס	23 ספטמבר	5, 24	6, 11	59	11, 49	4, 47
ש"ק בראשית	30 ספטמבר	5, 7	6, 24	59	11, 47	7, 27
ש"ק נח	7 אקטאבר	4, 51	6, 38	1 —	11, 45	10, 2
ש"ק לך	14 אקטאבר	4, 34	6, 52	1, 1	11, 44	12, 30
ש"ק וירא	21 אקטאבר	4, 19	7, 7	1, 2	11, 44	14, 48
ש"ק חיי שרה	28 אקטאבר	4, 6	7, 21	1, 4	11, 44	16, 55
ש"ק תולדות	4 נאוועמבר	3, 54	7, 35	1, 6	11, 45	18, 47
ש"ק ויצא	11 נאוועמבר	3, 45	7, 48	1, 8	11, 46	20, 23
ש"ק וישלח	18 נאוועמבר	3, 36	8, 1	1, 10	11, 49	21, 41
ש"ק וישב	25 נאוועמבר	3, 33	8, 11	1, 11	11, 52	22, 38
ש"ק מקץ	2 דעצעמבר	3, 31	8, 19	1, 12	11, 55	23, 14
ש"ק ויגש	9 דעצעמבר	3, 33	8, 24	1, 13	11, 58	23, 27
ש"ק ויחי	16 דעצעמבר	3, 37	8, 26	1, 12	12, 2	23, 17
ש"ק שמות	23 דעצעמבר	3, 45	8, 26	1, 11	12, 5	22, 42
ש"ק וארא	30 דעצעמבר	3, 55	8, 22	1, 10	12, 8	21, 47
ש"ק בא	6 יאנואר	4, 8	8, 14	1, 8	12, 11	20, 30
ש"ק בשלח	13 יאנואר	4, 22	8, 4	1, 6	12, 13	18, 55
ש"ק יתרו	20 יאנואר	4, 37	7, 52	1, 4	12, 14	17, 2
ש"ק משפטים	27 יאנואר	4, 51	7, 39	1, 2	12, 14	14, 55
ש"ק תרומה	3 פעברואר	5, 5	7, 25	1, 1	12, 14	12, 36
ש"ק תצוה	10 פעברואר	5, 20	7, 8	1 —	12, 14	10, 7
ש"ק תשא	17 פעברואר	5, 34	6, 52	59	12, 13	7, 30
ש"ק ויקו"פ	24 פעברואר	5, 48	6, 35	59	12, 11	4, 48
ש"ק ויקרא	3 מארץ	6, 2	6, 18	59	12, 9	2, 3
	10 מארץ	6, 15	6 — 0	59	12, 7	

שנת תרס"א	אופק ויילנא 54, 40	שקיעת החמה מינוטין אחר שעה	זריחת החמה מינוטין אחר שעה	צאת הכוכבים אם בירושל' 40 מינוט ביום בינוני	צה"כ לר"ת שעה וחומש זמניות עשירות שמזריחה עד השקיעה	נמיית השמש לצפון חלקים עם מעלות	חצות היום האמיתי מינוטין אחר שעה
ש"ק צו	17 מארץ	6, 29	5, 42	1, —	1, 17	3, 26	12, 5
ש"ק חוה"מ פ'	24 מארץ	6, 41	5, 25	1, 2	1, 20	6, 8	12, 3
ש"ק שמיני	31 מארץ	6, 56	5, 7	1, 4	1, 23	8, 44	12, 1
ש"ק תזו"מ	7 אפריל	7, 8	4, 51	1, 6	1, 26	11, 13	12, —
ש"ק אחו"ק	14 אפריל	7, 22	4, 35	1, 9	1, 29	13, 33	11, 58
ש"ק אמור	21 אפריל	7, 35	4, 19	1, 13	1, 32	15, 43	11, 57
ש"ק בהו"ב	28 אפריל	7, 48	4, 4	1, 17	1, 34	17, 39	11, 56
ש"ק במדבר	5 מאי	7, 59	3, 54	1, 22	1, 36	19, 21	11, 56
ש"ק ב' שבועי'	12 מאי	8, 12	3, 42	1, 28	1, 39	20, 47	11, 57
ש"ק נשא	19 מאי	8, 21	3, 35	1, 32	1, 41	21, 56	11, 57
ש"ק בהעלותך	26 מאי	8, 30	3, 28	1, 37	1, 42	22, 46	11, 59
ש"ק שלח	2 יוני	8, 34	3, 26	1, 40	1, 43	23, 17	12, —
ש"ק קרח	9 יוני	8, 37	3, 25	1, 42	1, 43	23, 27	12, 1
ש"ק חו"ב	16 יוני	8, 36	3, 28	1, 40	1, 43	23, 17	12, 3
ש"ק פנחס	23 יוני	8, 35	3, 33	1, 37	1, 42	22, 47	12, 4
ש"ק מו"מ	30 יוני	8, 29	3, 41	1, 32	1, 41	21, 58	12, 5
ש"ק דברים	7 יולי	8, 20	3, 51	1, 27	1, 39	20, 50	12, 6
ש"ק ואתחנן	14 יולי	8, 6	4, 2	1, 22	1, 37	19, 25	12, 6
ש"ק עקב	21 יולי	7, 57	4, 14	1, 18	1, 34	17, 45	12, 6
ש"ק ראה	28 יולי	7, 43	4, 26	1, 13	1, 32	15, 50	12, 5
ש"ק שופטים	4 אוגוסט	7, 27	4, 40	1, 9	1, 29	13, 42	12, 4
ש"ק תצא	11 אוגוסט	7, 11	4, 52	1, 6	1, 26	11, 25	12, 3
ש"ק תבוא	18 אוגוסט	6, 55	5, 6	1, 4	1, 23	8, 58	12, 1
ש"ק נצוי	25 אוגוסט	6, 37	5, 18	1, 2	1, 20	6, 24	11, 58
ש"ק ר"ה תרס"ב	1 ספטמבר	6, 20	5, 31	1, —	1, 17	3, 45	11, 56
ש"ק תשוב'	8 ספטמבר	6, 2	5, 44	59	1, 14	1, 2	11, 53
ש"ק א' סוכו'	15 ספטמבר	5, 45	5, 56	59			11, 51

אופק ווארשא 52 15 נ"ב מעלות ורביע לצפון המשווה	שקיעת החמה אופק ווארשא מינוטין אחר שעה	זריחת החמה אופק ווארשא מינוטין אחר שעה	צאת הכוכבים אם בירושל' 40 מינוט ביום בינוני כמה בווארשא מינוט עם שעה
9 סעפטעמבר	6, 1	5, 45	56
16 סעפטמבר	5, 43	5, 58	56
23 סעפטמבר	5, 30	6, 7	56
30 סעפטמבר	5, 11	6, 20	56
7 אקטאבר	4, 57	6, 32	57
14 אקטאבר	4, 42	6, 45	57
21 אקטאבר	4, 28	6, 59	59
28 אקטאבר	4, 17	7, 12	1 —
4 נאוועמבר	4, 5	7, 24	1, 1
11 נאוועמבר	3, 57	7, 36	1, 3
18 נאוועמבר	3, 50	7, 47	1, 5
25 נאוועמבר	3, 47	7, 57	1, 6
2 דעצעמבר	3, 45	8, 4	1, 6
9 דעצעמבר	3, 44	8, 9	1, 7
16 דעצעמבר	3, 49	8, 10	1, 7
23 דעצעמבר	3, 58	8, 9	1, 6
30 דעצעמבר	4, 9	8, 8	1, 5
6 יאנואר	4, 21	8, 1	1, 3
13 יאנואר	4, 33	7, 53	1, 2
20 יאנואר	4, 45	7, 44	1, 1
27 יאנואר	4, 59	7, 30	59
3 פעברואר	5, 11	7, 18	58
10 פעברואר	5, 23	7, 4	58
17 פעברואר	5, 36	6, 51	57
24 פעברואר	5, 48	6, 35	56
3 מארץ	6, 2	6, 17	56
10 מארץ	6, 15	5, 59	56

אופק ווארשא	שקיעת החמה	זריחת החמה	צאת הכוכבים
אופק ווארשא	אופק ווארשא	אופק ווארשא	אופק ווארשא
מינוטין אחר	מינוטין אחר	מינוטין אחר	מינוטין אחר
שעה	שעה	שעה	שעה
17 מארץ	6, 28	5, 42	56
24 מארץ	6, 38	5, 27	58
31 מארץ	6, 51	5, 12	1, —
7 אפריל	7, 4	4, 55	1, 1
14 אפריל	7, 15	4, 42	1, 4
21 אפריל	7, 26	4, 28	1, 7
28 אפריל	7, 38	4, 16	1, 10
5 מאי	7, 48	4, 6	1, 13
12 מאי	8, 0	3, 54	1, 18
19 מאי	8, 8	3, 49	1, 21
26 מאי	8, 15	3, 43	1, 24
2 יוני	8, 20	3, 40	1, 26
9 יוני	8, 22	3, 40	1, 26
16 יוני	8, 21	3, 42	1, 26
23 יוני	8, 21	3, 47	1, 24
30 יוני	8, 15	3, 54	1, 20
7 יולי	8, 8	4, 4	1, 17
14 יולי	7, 59	4, 12	1, 14
21 יולי	7, 50	4, 19	1, 12
28 יולי	7, 34	4, 33	1, 8
4 אוגוסט	7, 21	4, 47	1, 4
11 אוגוסט	7, 7	4, 57	1, 1
18 אוגוסט	6, 52	5, 8	1, —
25 אוגוסט	6, 36	5, 20	58
1 סעפטמבר	6, 19	5, 32	57
8 סעפטמבר	6, 3	5, 43	57

אופק ליבוי	שקיעת החמה	זריחת החמה	צאת הכוכבים
שדא 56 30 לצפון המשיח 56½	אופק ליבוי	אופק ליבוי	אם בירושלם 40 מינוט ביום בינוני מינוטין עם שעות
מינוטין אחר שעה	מינוטין אחר שעה	מינוטין אחר שעה	
9 ספטעמבר	6, 1	5, 44	1, 2
16 ספטמבר	5, 42	5, 58	1, 2
23 ספטמבר	5, 23	6, 13	1, 1
30 ספטמבר	5, 5	6, 27	1, 2
7 אקטאבר	4, 47	6, 42	1, 2
14 אקטאבר	4, 30	6, 57	1, 4
21 אקטאבר	4, 14	7, 13	1, 5
28 אקטאבר	3, 59	7, 28	1, 7
4 נאוועמבר	3, 46	7, 43	1, 10
11 נאוועמבר	3, 35	7, 57	1, 12
18 נאוועמבר	3, 27	8, 10	1, 14
25 נאוועמבר	3, 21	8, 22	1, 16
2 דעצמבר	3, 19	8, 31	1, 18
9 דעצמבר	3, 21	8, 36	1, 19
16 דעצמבר	3, 26	8, 38	1, 18
23 דעצמבר	3, 34	8, 37	1, 17
30 דעצמבר	3, 45	8, 32	1, 15
6 יאנואר	3, 59	8, 23	1, 13
13 יאנואר	4, 13	8, 13	1, 10
20 יאנואר	4, 29	8, —	1, 8
27 יאנואר	4, 44	7, 45	1, 6
3 פעברואר	5, 0	7, 30	1, 3
10 פעברואר	5, 16	7, 13	1, 2
17 פעברואר	5, 31	6, 55	1, 2
24 פעברואר	5, 46	6, 37	1, 2
3 מארץ	6, 1	6, 18	1, 2

אופק ליבוי	שקיעת החמה	זריחת החמה	צאת הכוכבים	צה"כ
שהוא 56° 30' לצפון המשווה	אופק ליבוי	מינוסין אחר שעה	אם בירושל' 40 מינוס ביום בינוני עם שעה	אם בירושל' 38 מינוס ביום בינוני
10 מארץ	6, 16	6, 0	1, 2	58
17 מארץ	6, 30	5, 41	1, 3	59
24 מארץ	6, 45	5, 22	1, 4	1, —
31 מארץ	6, 59	5, 4	1, 7	1, 3
7 אפריל	7, 14	4, 46	1, 10	1, 5
14 אפריל	7, 28	4, 29	1, 14	1, 9
21 אפריל	7, 43	4, 12	1, 18	1, 13
28 אפריל	7, 57	3, 57	1, 24	1, 18
5 מאי	8, 10	3, 43	1, 32	1, 24
12 מאי	8, 23	3, 32	1, 39	1, 30
19 מאי	8, 34	3, 22	1, 46	1, 36
26 מאי	8, 42	3, 15	1, 56	1, 45
2 יוני	8, 49	3, 12	2, 1	1, 48
9 יוני	8, 52	3, 11	2, 3	1, 48
16 יוני	8, 51	3, 14	2, 1	1, 48
23 יוני	8, 48	3, 20	1, 56	1, 45
30 יוני	8, 41	3, 29	1, 46	1, 36
7 יולי	8, 32	3, 39	1, 40	1, 31
14 יולי	8, 20	3, 51	1, 31	1, 24
21 יולי	8, 6	4, 4	1, 23	1, 18
28 יולי	7, 51	4, 18	1, 19	1, 13
4 אוגוסט	7, 35	4, 32	1, 15	1, 10
11 אוגוסט	7, 18	4, 46	1, 11	1, 5
18 אוגוסט	7, 0	5, 0	1, 8	1, 3
25 אוגוסט	6, 41	5, 14	1, 5	1, 1
1 ספטמבר	6, 23	5, 28	1, 4	1, —
8 ספטמבר	6, 3	5, 42	1, 2	58